

Lubelskie

Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego

**RAPORT MONITORINGOWY
z realizacji
Strategii Rozwoju Województwa
Lubelskiego
na lata 2014–2020
(z perspektywą do 2030 roku)**

Lubelskie

Regionalne Obserwatorium
Terytorialne

**Departament Polityki Regionalnej
grudzień 2017 r.**

Spis treści

Wstęp	5
Założenia metodologiczne	6
1. Sytuacja społeczno-gospodarcza województwa lubelskiego na podstawie wybranych danych i wskaźników makroekonomicznych.....	8
1.1. Podstawowe informacje o regionie	8
1.2. Gospodarka	10
1.2.1. Sytuacja gospodarcza	10
1.2.2. Konkurencyjność gospodarki.....	13
1.3. Kapitał ludzki i społeczny	15
1.3.1. Demografia.....	15
1.3.2. Rynek pracy	17
1.3.3. Jakość życia.....	21
1.3.4. Infrastruktura komunalna.....	25
1.3.5. Infrastruktura społeczna, turystyki i kultury	26
1.4. Infrastruktura transportowa.....	27
1.4.1. Transport drogowy	27
1.4.2. Transport kolejowy	28
1.4.3. Transport lotniczy	28
1.5. Finanse samorządu terytorialnego	29
2. Realizacja Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 – 2020 (z perspektywą do 2030 r.) w oparciu o przyjęty system wskaźników.....	31
2.1. Wskaźniki kontekstowe	34
2.1.1. PKB per capita	36
2.1.2. PKB per capita w PPS.....	38
2.1.3. Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15-64 lat wg BAEL	39
2.1.4. Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL.....	41
2.1.5. Struktura pracujących (faktyczne miejsce pracy) w poszczególnych sektorach ekonomicznych.....	44
2.1.6. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych	47
2.2. Cel strategiczny 1. Wzmacnianie urbanizacji regionu	50
2.2.1. Wskaźnik urbanizacji.....	53
2.2.2. Średni czas dojazdu	54
2.2.3. Dochody budżetów miast na prawach powiatu w odniesieniu do dochodów budżetów gmin i miast na prawach powiatów	58
2.3. Cel strategiczny 2. Restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich.....	59
2.3.1. Wartość dodana brutto na 1 pracującego w rolnictwie w odniesieniu do średniej krajowej.....	61
2.3.2. Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL na wsi.....	65
2.3.3. Udział gospodarstw wielkopowierzchniowych w gospodarstwach ogółem	66
2.3.4. Różnica między odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci wodociągowej w ludności na wsi ogółem, a odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z kanalizacji sieciowej	68

2.3.5.	Odsetek ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci gazowej w ludności na wsi ogółem	72
2.4.	Cel strategiczny 3. Selektowne zwiększanie potencjału wiedzy, kwalifikacji, zaawansowania technologicznego, przedsiębiorczości i innowacyjności regionu	73
2.4.1.	Absolwenci szkół wyższych na kierunkach matematycznych, przyrodniczych, technicznych i medycznych (% absolwentów szkół wyższych ogółem)	78
2.4.2.	Udział osób w wieku 25-64 lata uczących się i doksztalających w ogólnej liczbie ludności w tym wieku (kształcenie ustawiczne dorosłych)	80
2.4.3.	Udział nakładów na działalność badawczą i rozwojową w PKB regionu	81
2.4.4.	Odsetek udzielonych patentów w regionie w liczbie patentów ogółem w Polsce	84
2.4.5.	Gospodarstwa domowe wyposażone w komputer osobisty z dostępem do Internetu szerokopasmowego	86
2.4.6.	MŚP na 10 tys. ludności – Rozwój przedsiębiorczości	88
2.5.	Cel strategiczny 4. Funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu, wzmacnianie sieci współpracy wewnątrzregionalnej	91
2.5.1.	Średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu: do Lublina z subregionalnych węzłów transportowych oraz do Lublina ze stolic powiatów	96
2.5.2.	Poziom wzajemnego zaufania	97
2.5.3.	Odsetek podmiotów zaliczanych do III sektora w ogólnej liczbie podmiotów w Polsce	103
2.5.4.	Przekraczający granicę państwa w województwie lubelskim według przejść granicznych: granica polsko-białoruska i granica polsko-ukraińska	105
2.5.5.	Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem	108
2.5.6.	Współczynnik aktywność zawodowej w wieku 15+	110
2.6.	Kierunki zmian w wartościach wskaźników monitoringowych (analiza)	112
3.	Analiza skutków oddziaływania Strategii na środowisko	118
4.	Wykorzystanie funduszy UE w województwie lubelskim	123
4.1.	Wykorzystanie Funduszy Europejskich w ramach perspektywy finansowej 2007-2013	123
4.2.	Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego 2007-2013	126
4.3.	Stan wykorzystania funduszy UE w ramach perspektywy finansowej 2014-2020	130
4.4.	Wpływ polityki spójności na ważniejsze wskaźniki makroekonomiczne w regionie	132
5.	Przedsięwzięcia priorytetowe dla realizacji celów Strategii	137
5.1.	Przedsięwzięcia priorytetowe wyłonione w wyniku naboru:	137
5.2.	Kontrakt Terytorialny dla Województwa Lubelskiego	148
6.	System regionalnych dokumentów strategicznych	153
8.	Wnioski i Rekomendacje:	157
	Załączniki	162

Wstęp

Monitoring stanowi integralną część procesu planowania i zarządzania strategicznego. Opiera się na systematycznym gromadzeniu danych dotyczących procesów rozwojowych, których analiza i interpretacja ma na celu ocenę skuteczności i efektywności przebiegu procesów społecznych i gospodarczych oraz ocenę stopnia realizacji przyjętego programu. Opiera się na pozyskiwaniu informacji w określonych odstępach czasu i przyjętym układzie analitycznym, przestrzennym i tematycznym.

Podstawowym dokumentem w procesie monitoringu *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego* jest *Raport monitoringowy*. Dokument stanowi narzędzie oceny zmian oraz do optymalizacji podejmowania decyzji przez Zarząd Województwa w procesach związanych z realizacją i wdrażaniem *Strategii*. Merytoryczne podstawy procesu monitorowania zostały określone w *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 roku)* przyjętej uchwałą Nr XXXIV/559/2013 w dniu 24 czerwca 2013 roku przez Sejmik Województwa Lubelskiego. W rozdziale 9. *Strategii* zawarto wytyczne i ramowe zasady metodyczno – organizacyjne systemu monitorowania, zgodnie z którymi opracowano niniejszy dokument.

Przygotowany przez Departament Polityki Regionalnej *Raport*, zawiera wyniki systematycznie prowadzonego monitoringu zaktualizowanej *Strategii*. Stanowi zbiorczą ilustrację stanu i rozwoju pozycji regionu, sporządzoną na podstawie przyjętego zestawu wskaźników do monitorowania.

System monitorowania *Strategii* oparty jest o wskaźniki jej realizacji oraz wiedzę pozyskiwaną ze statystyki publicznej od podmiotów i instytucji współpracujących oraz współrealizujących *Strategię*.

Raport jako dokument informacyjny, po przyjęciu przez Zarząd Województwa Lubelskiego, jest przedstawiany Sejmiku Województwa Lubelskiego partnerom społecznym i gospodarczym. Wypracowane i przyjęte w *Raporcie* ustalenia mogą być podstawą do podejmowania ewentualnych działań korygujących. Celem *Raportu* jest bowiem dostarczanie ocen i informacji o stanie realizacji przyjętych wskaźników i celów rozwojowych oraz aktywności podmiotów w zakresie absorpcji środków z programów UE oraz działań i aktywności nie tylko władz samorządowych, ale także podmiotów z całego regionu.

Istotnym ograniczeniem w oddaniu pełnego obrazu i poziomu rozwoju regionu oraz zachodzących procesów rozwojowych jest brak spójnego i zintegrowanego systemu dostępu do bieżących i niezbędnych danych do formułowania ocen i wniosków dotyczących aktualnej sytuacji i występujących problemów.

Założenia metodologiczne

Uwzględniając przyjęty w *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.)* system monitorowania, dostępność do danych statystycznych i informacji oraz okres wdrażania *Strategii*, w pracach nad niniejszym dokumentem przyjęte zostało następujące podejście metodologiczne:

- Głównym założeniem *Raportu* jest ocena stanu realizacji celów *Strategii* poprzez wykonanie wskaźników określających poziom realizacji poszczególnych celów strategicznych, analizę przyjętych wskaźników kontekstowych określających ogólny poziom i zmiany w pozycji społeczno-gospodarczego rozwoju województwa tj.:
  - Wzmacnianie urbanizacji regionu,
  - Restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich,
  - Selektywne zwiększanie potencjału wiedzy, kwalifikacji, zaawansowania technologicznego, przedsiębiorczości i innowacyjności regionu,
  - Funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu.
- System monitorowania oparty jest o przyjęte w *Strategii* wskaźniki jej realizacji, oraz uwzględnia analizę, ocenę i opis przebiegu głównych procesów i zjawisk społeczno-gospodarczych w regionie na tle kraju i Europy. Celem przyjętego systemu oceny jest możliwie pełna ocena efektywności oraz skuteczności realizowanych w ramach *Strategii* działań prorozwojowych.
- Proces oceny prowadzony jest m.in. na podstawie bieżącego monitorowania wartości wskaźników, niezależnych eksperckich opracowań ewaluacyjnych, sprawozdań z wdrażania programów rozwoju i strategii sektorowych będących w gestii samorządu województwa oraz innych danych na temat sytuacji społeczno-gospodarczej regionu, w tym informacji o programach/działaniach realizowanych przez partnerów społeczno-gospodarczych.
- W części wstępnej, w rozdz. 1 *Sytuacja społeczno-gospodarcza województwa lubelskiego* na podstawie wybranych danych i wskaźników makroekonomicznych przedstawiono ogólną charakterystykę sytuacji społeczno-gospodarczej regionu, zawierającą wybrane wskaźniki obrazujące podstawowe uwarunkowania wpływające na kierunki i natężenie procesów rozwojowych w województwie.
- *Raport* składa się z części podstawowej, w której przedstawiono wartości wskaźników obrazujących poziom realizacji przyjętych celów *Strategii*, oceny i podsumowania realizacji programów operacyjnych współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej wdrażanych na terenie województwa lubelskiego oraz wniosków i rekomendacji.

- Przyjęty w *Strategii* system wskaźników opiera się głównie o dane krajowej jak i europejskiej statystyki publicznej (GUS, EUROSTAT), publikowane w postaci papierowej i elektronicznej. Materiały i informacje faktograficzne opracowane i udostępnione przez GUS, nie zawsze są w stanie w pełni odzwierciedlić i zobrazować uzyskane efekty działań podejmowanych w ramach realizacji *Strategii*, zwłaszcza od strony jakościowej. W przygotowaniu *Raportu* wykorzystano opracowania ministerstw i urzędów centralnych, uczelni wyższych, instytutów oraz jednostek badawczych i samorządowych, a także własne analizy i opracowania przygotowane przez Departament Polityki Regionalnej Urzędu Marszałkowskiego. Ponadto korzystano również z weryfikowalnych naukowo oraz powtarzalnych w czasie badań i danych, przeprowadzanych przez uznane instytucje.
- W prezentowanym *Raporcie* bazowano na możliwie najnowszym danych. Większość z nich odnosi się do roku 2016, jednak część ze względu na ich dostępność przedstawiona jest tylko do roku 2014, dotyczy to głównie danych makroekonomicznych. Ze względu na przyjęty w *Strategii* horyzont czasowy (2014-2020) przyjęto, że wskaźniki za 2014 r. charakteryzować będą skutki polityki regionalnej opartej na poprzednio obowiązującej strategii oraz stanowić będą płaszczyznę odniesienia w kolejnych cyklach badawczych.
- Dane zaprezentowano zarówno w ujęciu statycznym, polegającym na zestawieniu wartości wskaźnika w poszczególnych latach, jak również dynamicznym polegającym na ukazaniu zmiany w stosunku do roku bazowego, za który przyjęto rok 2010.
- Adresatami wyników *Raportu* jest przede wszystkim Samorząd Województwa Lubelskiego, a także inne podmioty i instytucje zainteresowane rozwojem województwa. Wnioski z przeprowadzonych analiz stanowią podstawę weryfikacji i ewentualnej korekty dotychczasowej polityki rozwoju województwa.
- Wyniki monitoringu stanowią wkład do przeprowadzanych okresowo ewaluacji, których efektem będą kompleksowe i szczegółowe rekomendacje do prowadzonej w województwie polityki rozwoju.

1. Sytuacja społeczno-gospodarcza województwa lubelskiego na podstawie wybranych danych i wskaźników makroekonomicznych

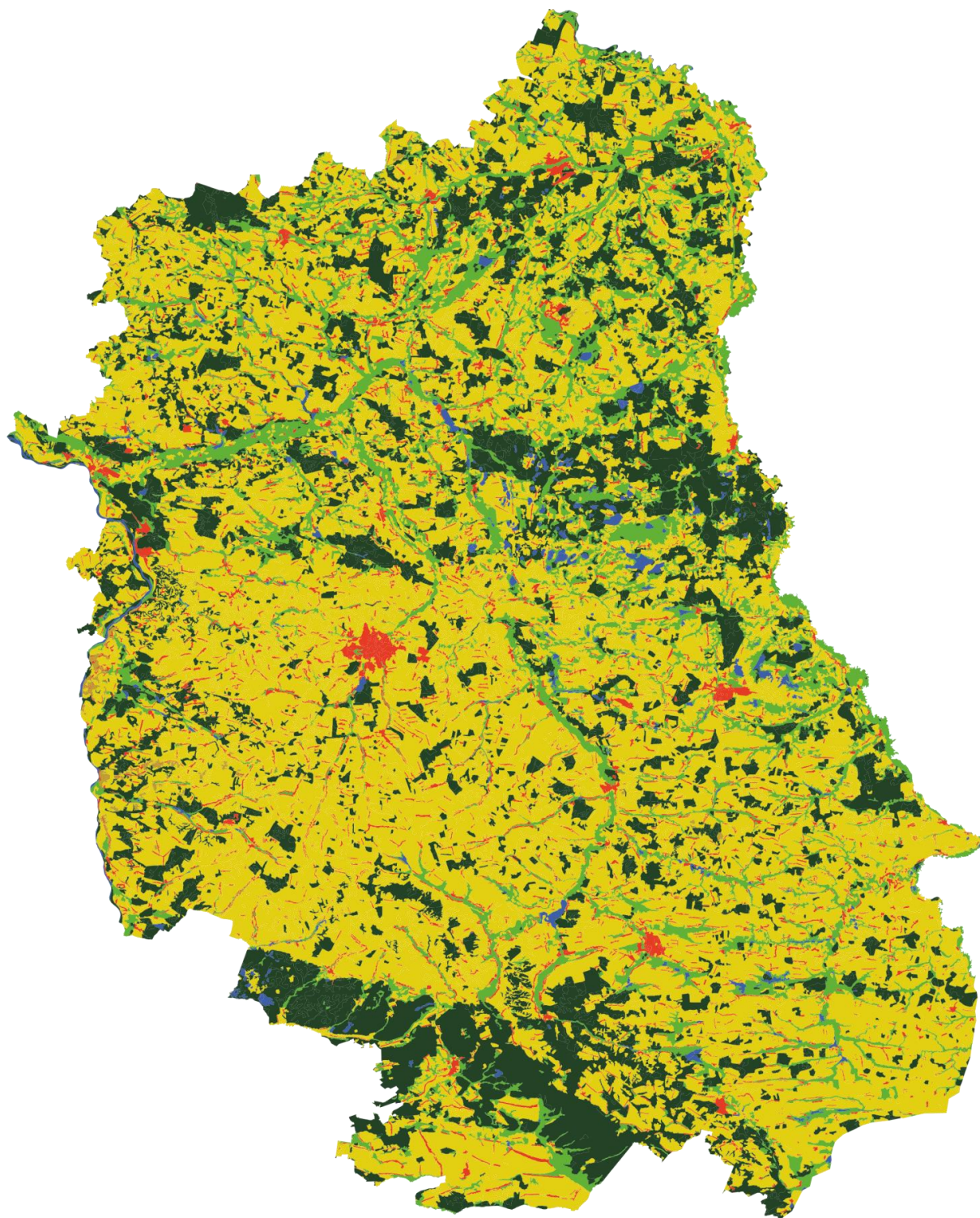
Województwo lubelskie w ujęciu statystycznym zaliczane jest do grupy słabiej rozwiniętych regionów Polski, jednakże notuje wysoką dynamikę wzrostu w wielu segmentach gospodarki regionu oraz stabilizacja bądź korzystne tendencje procesów rozwojowych. Jest to efekt zarówno korzystnej koniunktury gospodarki jak i konsekwencji w realizowaniu przyjętych w *Strategii* założeń rozwoju województwa. Wśród ważnych czynników rozwojowych główną rolę należy przypisać środkom finansowym pozyskiwanym z dostępnych programów w ramach Polityki Spójności oraz ze środków pochodzących z Wspólnej Polityki Rolnej. Ważne są, także korzyści pośrednie w postaci napływu inwestycji zewnętrznych, kapitału zagranicznego, powiększania możliwości eksportowych, importu technologii, transferów wiedzy, poprawy sytuacji i otwartego rynku pracy, oraz współpracy transgranicznej i międzyregionalnej.

1.1. Podstawowe informacje o regionie

Region lubelski na tle województw Polski jest regionem dużym, jego powierzchnia wynosi 25 122 km² i jest ono trzecim co do wielkości województwem. Liczba ludności wynosi ponad 2 mln osób (stan na 31.XII.2016 r.). Lubelszczyzna jest stosunkowo słabo zaludnionym obszarem, pod względem gęstości zaludnienia (85 os/km² w 2016 r.) województwo znajduje się na 12 miejscu w kraju (w Polsce 123 os/km²). Prawie połowa ludności województwa lubelskiego mieszka w miastach – 46,38% (stan na koniec 2016 roku). Znaczną powierzchnię województwa zajmują użytki rolne – 70,08% (więcej niż średnio w kraju 59,86%) oraz grunty leśne, tereny zadrzewione i zakrzewione – 24,14% (w kraju 30,89%). Grunty zabudowane i zurbanizowane stanowią 3,76% powierzchni województwa (w kraju 5,23%) - stan na 2014 r. (Ryc. 1). W podziale administracyjnym województwa wyróżnia się 4 miasta na prawach powiatu (Biała Podlaska, Chełm, Lublin, Zamość), 213 gmin oraz 20 powiatów. Zgodnie z wymogami statystyki regionalnej Unii Europejskiej w województwie wydzielono 4 podregiony typu NUTS III, tj.: bialski, chełmsko-zamojski, lubelski oraz puławski. Najbardziej rozwiniętą częścią województwa jest podregion lubelski, ze stolicą regionu – Lublinem, który jest największym miastem pod względem liczby ludności, zamieszkuje w nim około 16 % mieszkańców województwa, tj. ok. 340,5 tys. osób. Miasto należy do największych ośrodków gospodarczych i akademickich we wschodniej Polsce.

Ryc. 1. Podstawowe element użytkowania terenu w województwie lubelskim

	tereny zabudowy		grunty orne
	lasy		sady
	łąki		wody

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS BDL, 2017

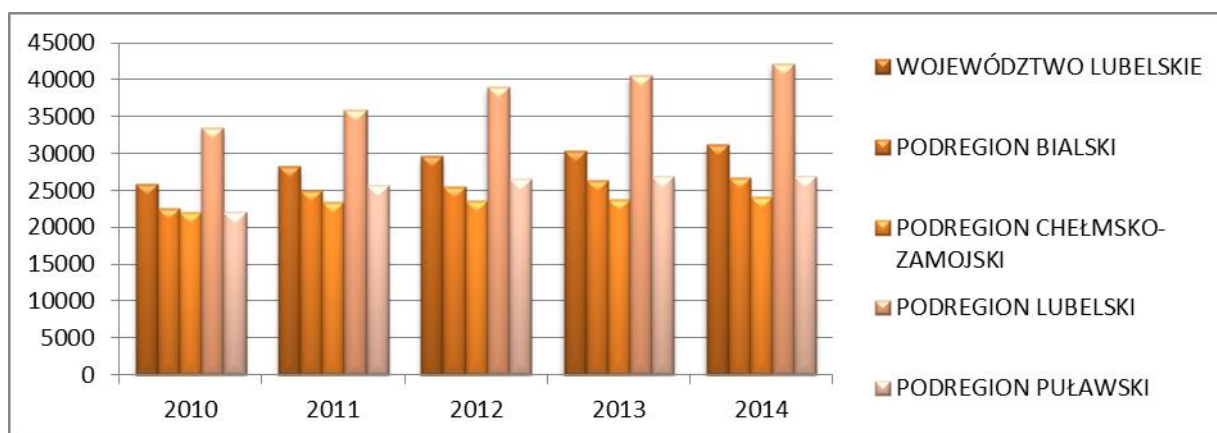
1.2. Gospodarka

1.2.1. Sytuacja gospodarcza

Lubelszczyzna pozycjonowana jest w grupie relatywnie słabiej rozwiniętych regionów Polski. Wartość PKB w przeliczeniu na 1 mieszkańca jest jednym z najczęściej stosowanych mierników wzrostu gospodarczego. W porównaniu pozostałych regionów Polski wskaźnik PKB per capita lokuje Lubelszczyznę na końcowym miejscu w kraju. Warto jednak zauważyć, że zarówno wskaźnik PKB, jak i PKB per capita w województwie systematycznie wzrastają.

Wartość PKB per capita dla poszczególnych podregionów województwa jest zróżnicowana. Najwyższą wartość wskaźnik ten osiąga w 2014 roku w podregionie lubelskim 42,2 tys. zł, tym samym był on wyższy o 35,4% od średniej wojewódzkiej. Najniższą wartość wskaźnik osiąga w podregionie chełmsko-zamojskim - 24,2 tys. zł, - w pozostałych podregionach wartości te wynoszą 26,9 tys. zł w podregionie puławskim oraz 26,8 tys. zł w bialskim (Wykres 1).

Wykres 1. PKB na 1 mieszkańca w relacji do średniej wojewódzkiej (zł)

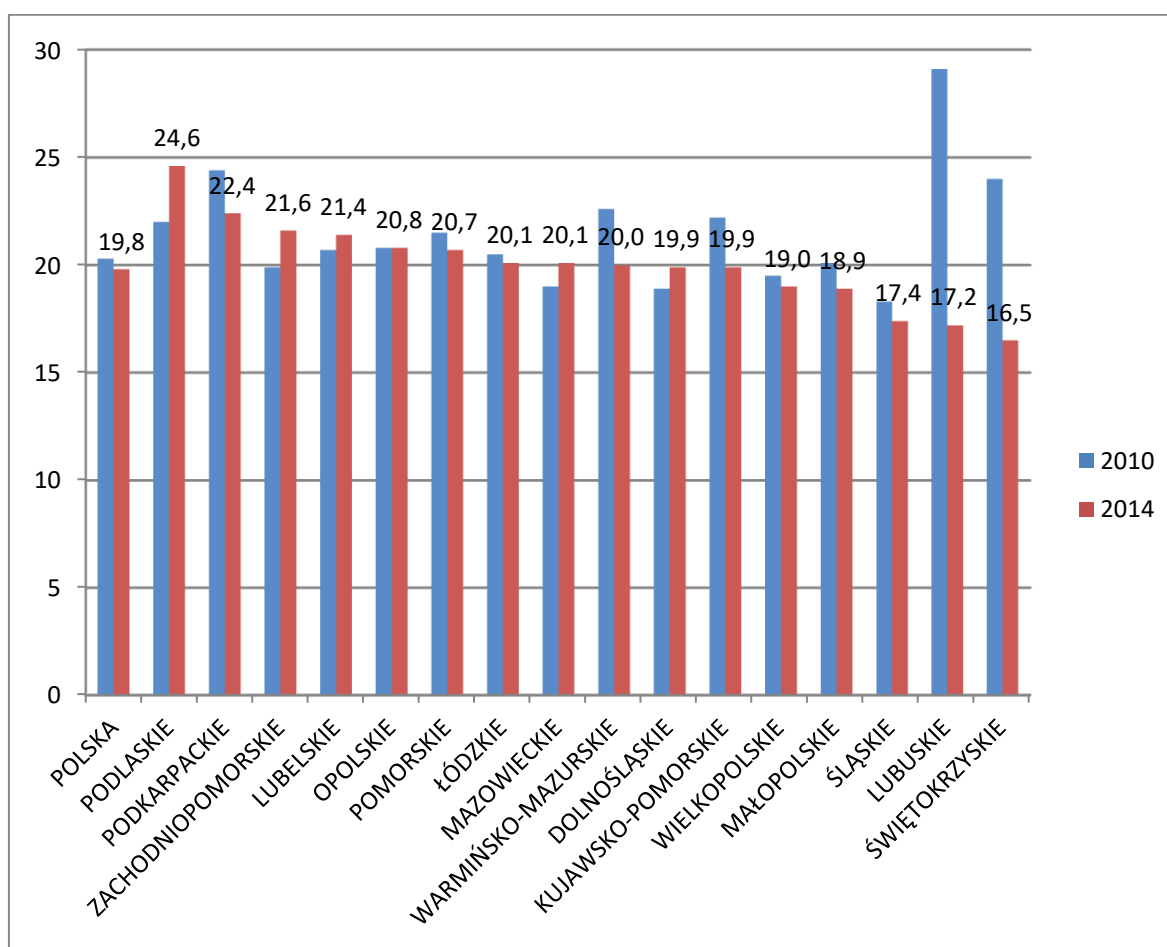

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL, 2017 r.

Jednym z czynników determinujących rozwój regionu jest odpowiedni poziom wydajności pracy mierzony wskaźnikiem wartości dodanej brutto na 1 pracującego. W przeliczeniu na 1 pracującego wartość dodana brutto w województwie lubelskim w 2014 roku wyniosła 78 641 zł. Wskaźnik ten stanowi 71,6 % średniej krajowej. Wśród podregionów województwa na uwagę zasługuje podregion lubelski, gdzie wartość dodana na 1 pracującego w 2014 roku wyniosła 96 417 zł. Najniższą wartość tego wskaźnika odnotowano w podregionie chełmsko-zamojskim 66 851 zł. W ostatnich latach obserwuje się powolny wzrost tego wskaźnika, od 2013 roku wzrósł on o 871 zł tj. o 1,12%.

Kolejnym czynnikiem mającym wpływ na wzrost PKB a także, na wzrost wydajności pracy jest stopa inwestycji. W celu uniknięcia pogłębiania się negatywnych różnic rozwojowych, bądź też ich nadrobienia konieczne jest zachowanie odpowiedniego poziomu inwestycji. Szczególnie pożądane są inwestycje w zakresie produkcji nowoczesnych, innowacyjnych produktów, przyciągających nowych nabywców. Stopa inwestycji w województwie lubelskim w latach 2010 i 2014 wzrosła z poziomu 20,7% do 21,4% PKB. W analogicznym okresie stopa inwestycji dla całej Polski spadła z poziomu 20,3% do 19,8% PKB. Poziom inwestycji w relacji do PKB (Wykres 2) stawia województwo lubelskie na 4 pozycji w kraju.

Wykres 2. Stopa inwestycji w województwach (% PKB)

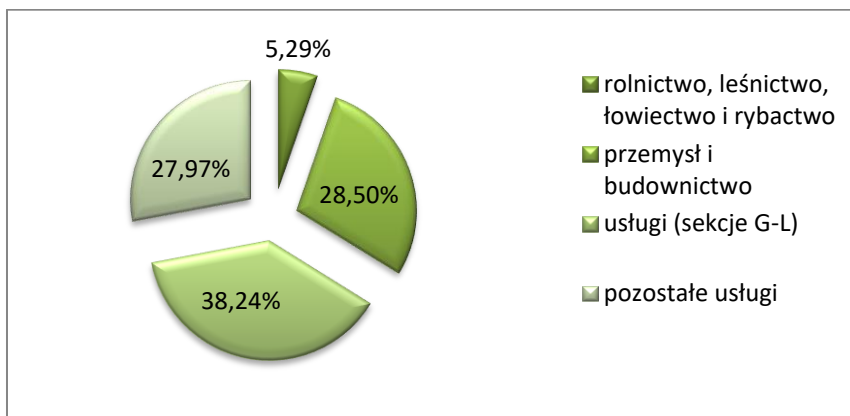

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2017

Analizując wskaźnik wartości dodanej brutto (WDB) należy wskazać, że w 2014 roku wartość ta w województwie lubelskim wyniosła 59 477 mln zł, co stanowiło 3,9% wielkości krajowej i plasuje województwo na 10 miejscu w kraju. Największą część wartości dodanej brutto w 2014 roku w województwie lubelskim, podobnie jak i w kraju, wygenerował sektor usług 38,24% (handel, naprawa pojazdów samochodowych, transport i gospodarka magazynowa, zakwaterowanie i gastronomia, informacja i komunikacja oraz działalność

finansowa i ubezpieczeniowa, obsługa rynku nieruchomości, sekcje G-L) oraz 28,50% przemysł i budownictwo (sekcje B-F), następnie 27,97% pozostałe usługi (sekcje M-T), a najmniejszą sektor rolniczy w regionie 5,29% (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo sekcja A), średnio w Polsce 2,85% (Wykres 3).

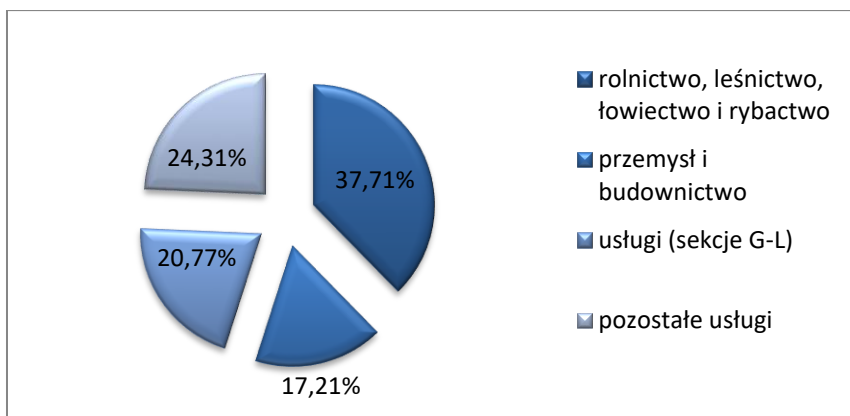
Wykres 3. Struktura wartości dodanej brutto wg rodzajów działalności (%)

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2017 r.

Sytuację gospodarczą województwa lubelskiego determinuje wpływ sektora rolnego i wysoki udział rolnictwa, a także w dalszym ciągu stosunkowo niski udział sektora usług. W województwie lubelskim dominuje zatrudnienie w rolnictwie, które w 2015 roku średnio wynosiło 37,71%, w porównaniu z wskaźnikiem krajowym jest ono ponad dwukrotnie wyższe (16,48%). Najmniej osób zatrudnionych jest w przemyśle i budownictwie 17,21%, natomiast średnio w kraju obserwuje się zatrudnienie w tym sektorze na poziomie 26,42%. Zatrudnienie w sektorze pozostałych usług (sekcje M-T) w województwie lubelskim notowane jest na poziomie 24,31% (w kraju 28,59) natomiast zatrudnienie w usługach (sekcje G-L) na poziomie 20,77% (Wykres 4).

Wykres 4. Struktura pracujących wg rodzajów działalności (%)

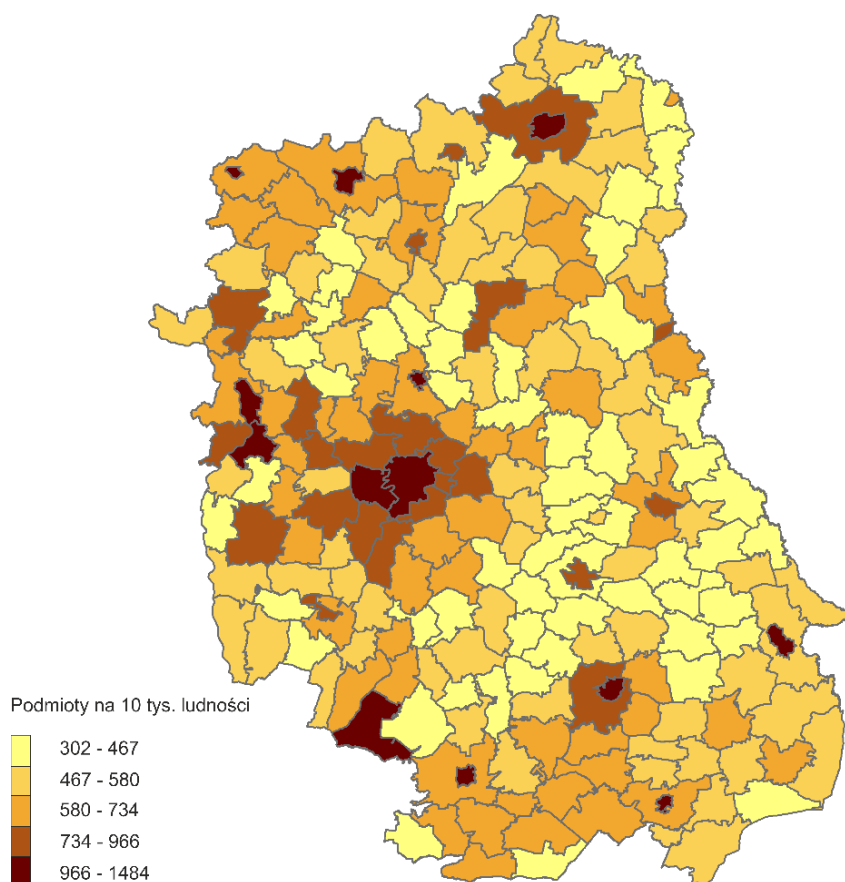
Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS BDL

1.2.2. Konkurencyjność gospodarki

Istotną rolę w rozwoju gospodarczym regionu odgrywają podmioty gospodarki narodowej. Dzięki ich funkcjonowaniu możliwy jest lepszy rozwój i alokacja zasobów, tworzenie nowych miejsc pracy, jak również wprowadzanie nowych produktów i usług na rynek. Bardzo ważnym wskaźnikiem jest liczba podmiotów gospodarki narodowej wpisana do rejestru REGON przypadająca na 10 tys. mieszkańców (Ryc. 2). Wskaźnik ten pozwala ocenić poziom przedsiębiorczości w regionie. Obserwuje się coroczny wzrost przedsiębiorczości wśród mieszkańców Lubelszczyzny. W województwie lubelskim w 2016 roku liczba podmiotów gospodarki narodowej wpisanych do rejestru REGON na 10 tys. ludności wynosiła 816 (w 2013 roku wskaźnik ten wynosił 787 podmiotów), podczas gdy średnia dla Polski wyniosła 1100 podmiotów. Wśród poszczególnych podregionów województwa lubelskiego w 2016 roku najwięcej podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych w systemie REGON przypadających na 10 tys. ludności było w podregionie lubelskim – 1001, natomiast najmniej w podregionie bialskim 708 podmiotów.

Ryc. 2. Podmioty gospodarki narodowej w województwie lubelskim

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2017 r.

Według grup sekcji PKD, w 2016 roku najczęściej podmiotów podejmowało działalność w grupie pozostała działalność (77,03%), następnie w przemyśle i budownictwie (20,65%) oraz rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie (2,31%). Struktura ta, podobnie jak w Polsce struktura podmiotów w podziale na grupy sekcji PKD, na przestrzeni ostatnich lat pozostaje bez większych zmian.

Konkurencyjność regionu to przede wszystkim stwarzanie podmiotom gospodarczym warunków do rozwoju, a także inwestowanie w ich działalność. Przedsiębiorstwa ponoszą nakłady finansowe i rzeczowe przede wszystkim w celu stworzenia nowych środków trwałych lub ulepszenia już istniejących obiektów majątku trwałego oraz wzrostu zatrudnienia. W 2014 roku wartość nakładów brutto na środki trwałe znacznie wzrosła i wyniosła 14 355 mln zł, w stosunku do 2013 roku była wyższa o 1 206 mln zł. W 2015 roku wartość nakładów inwestycyjnych w gospodarce narodowej w województwie lubelskim wyniosła 10 366,3 mln zł, co stanowi 3,81% wartości krajowej, tym samym region zajmował 11 lokatę wśród wszystkich województw. Wartość nakładów inwestycyjnych względem roku 2014 zmniejszyła się o 1,42%, natomiast w Polsce wartość nakładów inwestycyjnych w gospodarce narodowej wzrosła w 2015 roku o 8,40% względem roku 2014. Największą wartość nakładów inwestycyjnych w 2015 roku odnotowano w sektorze prywatnym 5,8 mld zł, co stanowiło prawie 56% udziału w ogóle nakładów inwestycyjnych. W sektorze publicznym wartość nakładów inwestycyjnych wyniosła 4,6 mld zł (44,5%).

Wpływ na poziom nakładów inwestycyjnych mają między innymi inwestycje zagraniczne, które są powiązane z funkcjonowaniem spółek z udziałem kapitału zagranicznego. W województwie lubelskim w 2015 roku na 1000 mieszkańców odnotowano 2,1 spółek z udziałem kapitału zagranicznego, natomiast w Polsce (6,8).

Ważną rolę z punktu widzenia konkurencyjności regionu odgrywa działalność badawczo-rozwojowa. Szacuje się, że w 2015 roku wskaźnik zatrudnienia w obszarze działalności B+R wyniósł 3 880,3 EPC¹, co daje regionowi 9 lokatę w skali kraju. W latach 2013-2015 wskaźnik ten zwiększył się o 241,4 EPC, czyli o 6,63%. Nakłady na działalność badawczo – rozwojową w województwie z roku na rok rosną, w 2015 roku wyniosły 733,7 mln (402,1 mln w 2013 r.). Niemniej jednak stanowiło to 4,06% ogółu nakładów na działalność B+R w kraju i plasowało województwo lubelskie dopiero na 9 miejscu wśród wszystkich województw. Wskaźnik relacji nakładów na B+R do produktu krajowego brutto liczonego w cenach bieżących w 2014 roku w województwie lubelskim wyniósł 1,03 (0,61 w 2013 r.) w Polsce wyniósł odpowiednio 0,94 i 0,87 w 2013 r. O konkurencyjności przedsiębiorstw przemysłowych w regionie świadczy m.in. wysokość udziału przychodów netto ze sprzedaży produktów innowacyjnych na eksport w przychodach netto ze sprzedaży

---

¹ EPC – ekwiwalent pełnego czasu pracy

ogółem. Pod względem tego wskaźnika, w 2015 roku województwo lubelskie uplasowało się na 8 pozycji w kraju z wynikiem 3,35% istotnie poprawiając swoją pozycję względem 2013 roku (13 miejsce w kraju z wynikiem 2,15%).

Przedsiębiorstwa, dążąc do poprawy konkurencyjności, powinny wprowadzać nowe produkty, bądź też ulepszać uprzednio wytwarzane. Na Lubelszczyźnie jeszcze zbyt mała ilość podmiotów gospodarczych decyduje się na wprowadzanie innowacji produktowych. W ostatnich latach nastąpił niewielki wzrost udziału produkcji sprzedanej wyrobów nowych lub istotnie ulepszonych w przedsiębiorstwach przemysłowych w wartości sprzedaży wyrobów ogółem z 5,35% w 2013 roku do 7,78% w 2015 roku. W okresie tym wzrosła pozycja Lubelszczyzny pod względem tego wskaźnika w kraju plasuje region na 10 miejscu w 2015 roku (2013 r. – 14 miejsce, 2014 r. – 12 miejsce). Ważną rolę w działalności badawczo rozwojowej (B+R) odgrywają osoby z wyższym wykształceniem. Odsetek ludności w wieku 15 – 64 lat z wykształceniem wyższym w województwie lubelskim w 2016 roku wynosił 23,6%, w kraju wskaźnik ten wynosi 25,2%.

1.3. Kapitał ludzki i społeczny

1.3.1. Demografia

Województwo lubelskie, liczące sobie 2 133 tys. osób (2016 rok), jest 8 pod tym względem regionem w Polsce i jednocześnie jednym z najrzadziej zaludnionych województw Polski. Liczba ludności województwa systematycznie maleje, wskutek czego w latach 2013-2016 populacja województwa uległa zmniejszeniu o blisko 23 tys. osób. Należy przy tym zauważyć, że spadek populacji w niejednakowym stopniu dotyka poszczególnych obszarów. O ile bowiem w podregionie białskim spadek ludności wyniósł ponad 3,2 tys. osób, to dla podregionu chełmsko-zamojskiego wynosił on aż ponad 10,6 tys. Pod względem gęstości zaludnienia (85 os/km² w 2016) województwo zajmuje 12 lokatę w kraju (Polska 123 os/km²). Warto zwrócić uwagę na asymetryczne rozmieszczenie ludności wg powiatów. Do najmniej zaludnionych należały powiaty: włodawski (31 osób/km²), parczewski (37 osób/km²), bialski (41 osób/km²), chełmski (42 osoby/km²), natomiast w powiecie m. Lublin wartość ta wynosi 2 309 osób/km², m. Zamość 2 131 osób/km², m. Chełm 1 807 osób/km² i w m. Biała Podlaska 1 160 osób/km².

Zjawiskiem charakterystycznym dla województwa lubelskiego są postępujące procesy suburbanizacyjne, w ich wyniku tego następuje systematyczny wzrost liczby mieszkańców obszarów wiejskich oraz mniejszych miast zlokalizowanych w pobliżu największych ośrodków miejskich. Wskutek tego zjawiska, mimo nadania praw miejskich 5 nowym ośrodkom, obniżeniu ulega wartość wskaźnika urbanizacji.

Na przestrzeni ostatnich lat wpływ na zmiany liczby ludności miały również migracje

wewnętrzne (wewnątrz- i międzyregionalne) oraz zagraniczne. W 2016 roku saldo migracji zagranicznej na pobyt stały wyniosło 385 osób, tym samym po raz pierwszy od lat osiągnęło wartość dodatnią, podczas gdy w 2013 roku saldo migracji zagranicznej na pobyt stały osiągnęło wartość ujemną i wyniosło – 673 osoby, podobnie w 2014 roku – 635 osoby.

W przypadku salda migracji wewnętrznych saldo migracji od lat niezmiennie osiąga ujemne wartości wynosząc w 2016 roku - 4 452, (w 2013 roku - 4 954 osoby). Saldo migracji ludności na pobyt stały na 10 000 ludności przybiera w województwie od kilku lat wartości ujemne i w 2016 roku wskaźnik ten kształtował się na średniorocznym poziomie -0,19. Warto zauważyć, iż saldo migracji zagranicznych na 10 000 ludności osiągnęło w 2016 roku wartość dodatnią i wyniosło 0,018, podczas gdy w 2014 roku – 0,030, a w 2013 roku – 0,031.

Obserwowany spadek liczby ludności determinowany jest również przez ruch naturalny. W 2016 roku na Lubelszczyźnie zarejestrowano ponad 2,5 tys. mniej urodzeń żywych niż zgonów, przyrost naturalny na 1000 ludności ukształtował się na poziomie -1,2 i był dużo niższy od średniej w kraju (-0,1). W miastach przyrost naturalny na 1 000 ludności w 2016 roku był na poziomie 0,00 natomiast na wsi przyjmował wartość ujemną i wynosił -2,3.

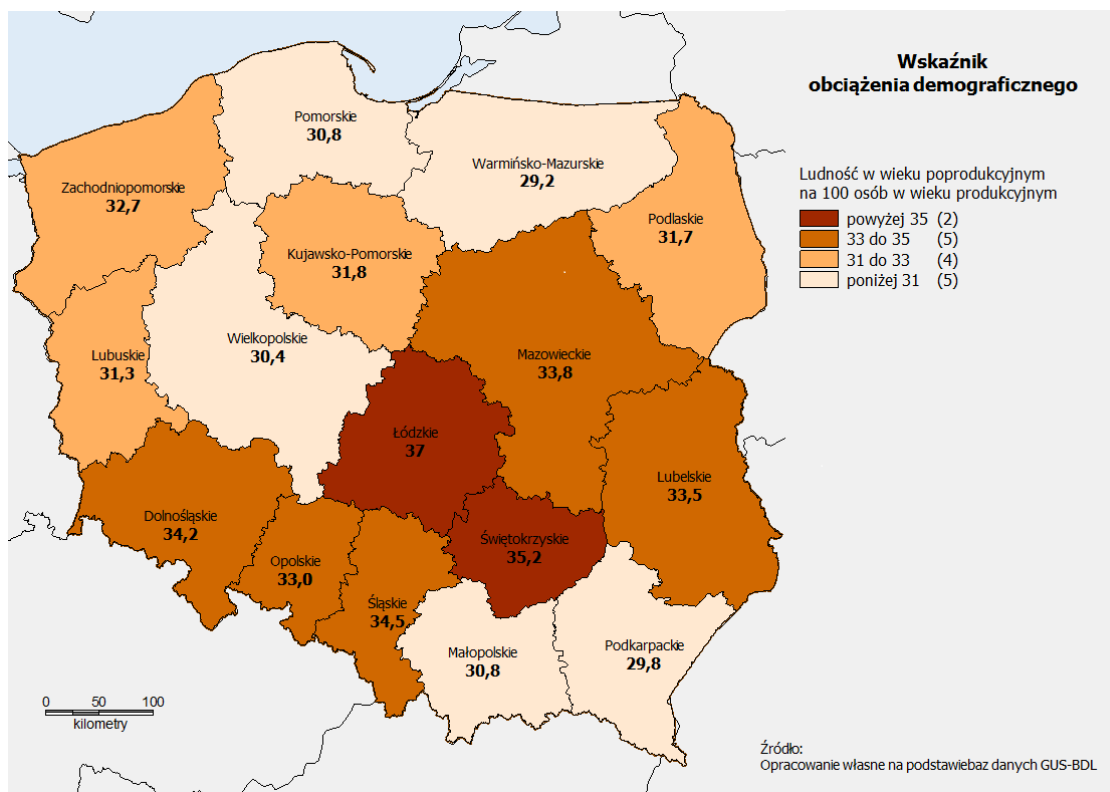
Na terenie województwa lubelskiego w latach 2013-2016 liczba urodzeń żywych nieznacznie zmalała o 0,36%. W 2016 roku zarejestrowano ponad 19,5 tys. urodzeń żywych, co oznaczało nieznaczny spadek urodzeń żywych względem lat ubiegłych 2013 – 2015. W 2013 roku zanotowano 19 738 urodzeń żywych, a w 2014 roku 19 828. Obserwowany jest natomiast systematyczny spadek liczby zgonów niemowląt, w 2013 roku zmarło 90 niemowląt, a w 2016 roku odnotowano 69 zgonów. W 2016 roku na 1 000 urodzeń żywych przypadało 3,51‰ zgonów niemowląt, w Polsce ten wskaźnik kształtował się na poziomie 3,98‰. W porównaniu z rokiem 2013 w województwie lubelskim współczynnik dzietności wzrósł z 1,222 do 1,271 w roku 2016, średnia współczynnika dzietności dla Polski wynosi 1,357.

Województwo zajmuje 9 lokatę w kraju pod względem liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym oraz w wieku produkcyjnym. W przypadku liczby ludności w wieku poprodukcyjnym Lubelszczyzna zajmuje 7 miejsce (dane za 2016 r.). W latach 2013-2016 zauważyć można wzrost udziału osób w wieku poprodukcyjnym z 18,94% do 20,63%. Wynikało to ze spadku udziału osób w wieku produkcyjnym z 62,73% do 61,63% oraz udziału osób w wieku przedprodukcyjnym z 18,33% do 17,74%.

Trwający proces starzenia się ludności przejawia się zwłaszcza we wskaźnikach obrazujących współczynnik obciążenia demograficznego, który opisuje ile osób w wieku poprodukcyjnym przypada na 100 osób w wieku produkcyjnym. We wszystkich województwach współczynnik ten wzrasta od 10 lat. W 2016 r. województwo lubelskie należało do grupy województw, które charakteryzowały średnie wartości współczynnika

mieszczące się w przedziale 33-34 osoby w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym (Ryc. 3.).

Ryc. 3. Współczynnik obciążenia demograficznego w 2016 r. w Polsce

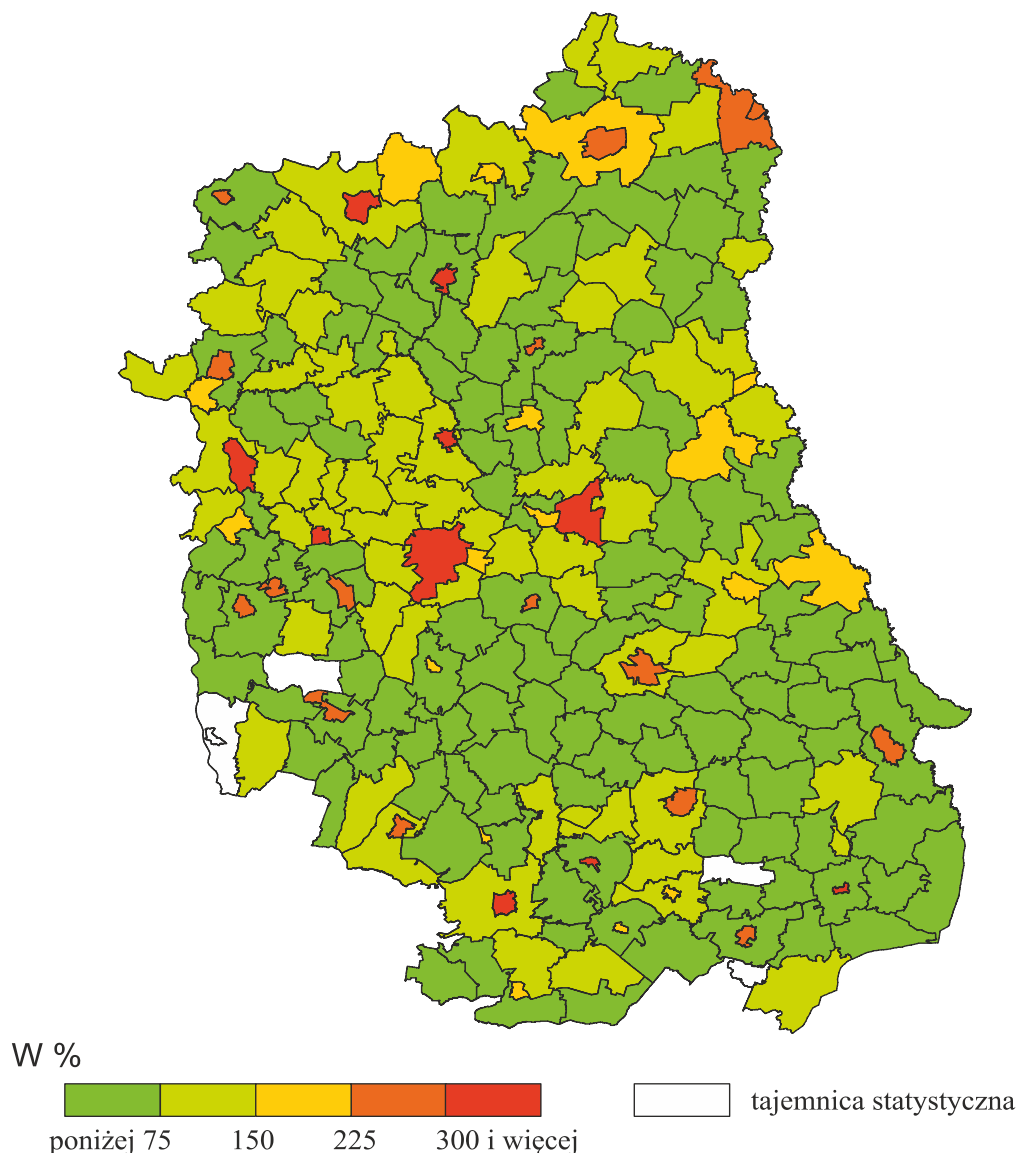
Źródło: Projekt Diagnozy Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego z dnia 20.10.2017 r.

1.3.2. Rynek pracy

Jedną z istotnych i trwałych cech rynku pracy w Polsce jest jego silne regionalne zróżnicowanie. Zróżnicowanie wynika z tego, że rynek pracy jest kategorią posiadającą wymiar przestrzenny, a jego funkcjonowanie zależy od potencjału społeczno-ekonomicznego poszczególnych obszarów. Każdy regionalny czy lokalny rynek pracy podlega w pierwszej kolejności prawidłowościom o charakterze globalnym, natomiast uwarunkowania charakterystyczne tylko dla danego regionu czy powiatu mają charakter drugorzędny.

W województwie lubelskim w 2016 roku liczba pracujących na 1 000 ludności wyniosła 180 osób, natomiast w Polsce było to 240 osób. Biorąc pod uwagę lata 2013 – 2015, obserwuje się tendencję wzrostową wskaźnika, w 2013 roku liczba pracujących na 1 000 ludności wynosiła 172 osoby (Ryc. 4). W 2015 roku większość osób zatrudniona była w sektorze prywatnym (62,41%) a w sektorze publicznym 37,59%, przy czym w Polsce relacja ta kształtuje się nieco inaczej i przedstawia się następująco: w sektorze prywatnym pracuje 71,34%, a w publicznym 28,66%.

Ryc. 4. Pracujący w województwie lubelskim na 1000 ludności

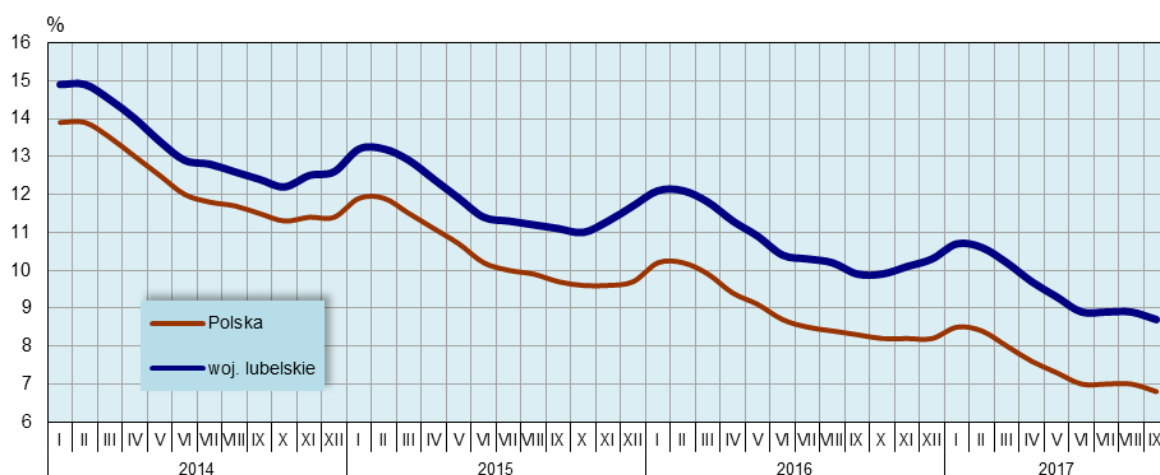
Tajemnica statystyczna - art. 10 i art. 38 ustawy z dnia 29 czerwca 1995 r. o statystyce publicznej

Źródło: Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich i rolnictwa województwa lubelskiego wraz z identyfikacją potrzeb i potencjałów rozwojowych – dokument opracowany dla potrzeb aktualizacji strategii zrównoważonego rozwoju wsi i rolnictwa, październik 2017 r.

W 2016 roku zatrudnienie osób w wieku 15-64, zamieszkałych w województwie lubelskim wynosiło 62,4% i z roku na rok rośnie (w 2013 roku 60,6%). Wskaźnik ten jest wyraźnie wyższy w przypadku mężczyzn (68,2%), niż kobiet (56,5%).

Stopa bezrobocia rejestrowanego w końcu września 2017 r. ukształtowała się na poziomie 8,7% i była niższa o 1,2 p. proc. niż przed rokiem (Wykres 5). W rankingu województw lubelskie, pod względem wysokości stopy bezrobocia, plasowało się na 10 miejscu.

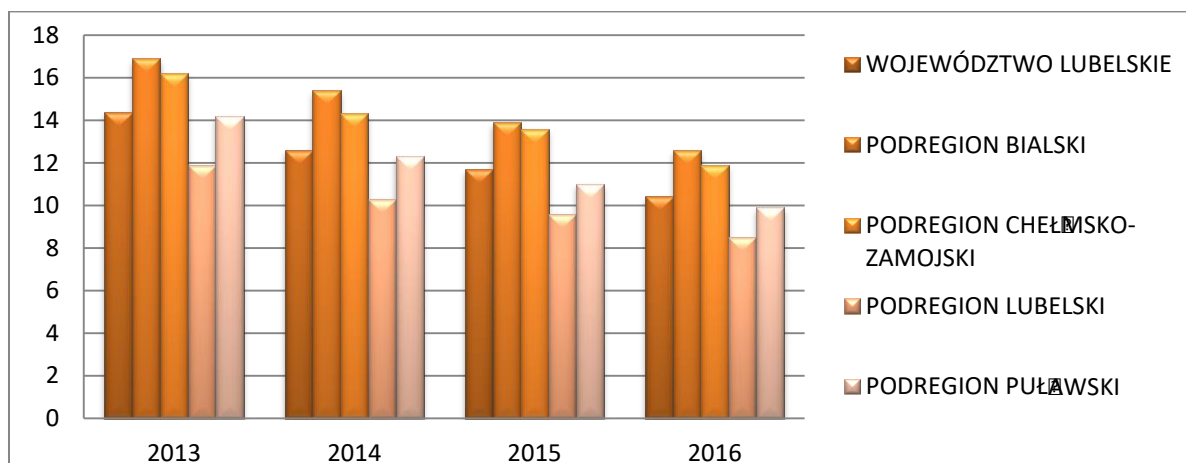
Wykres 5. Stopa bezrobocia rejestrowanego w województwie lubelskim na tle Polski

Źródło: Komunikat o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa lubelskiego, Urząd Statystyczny w Lublinie, 2017 r.

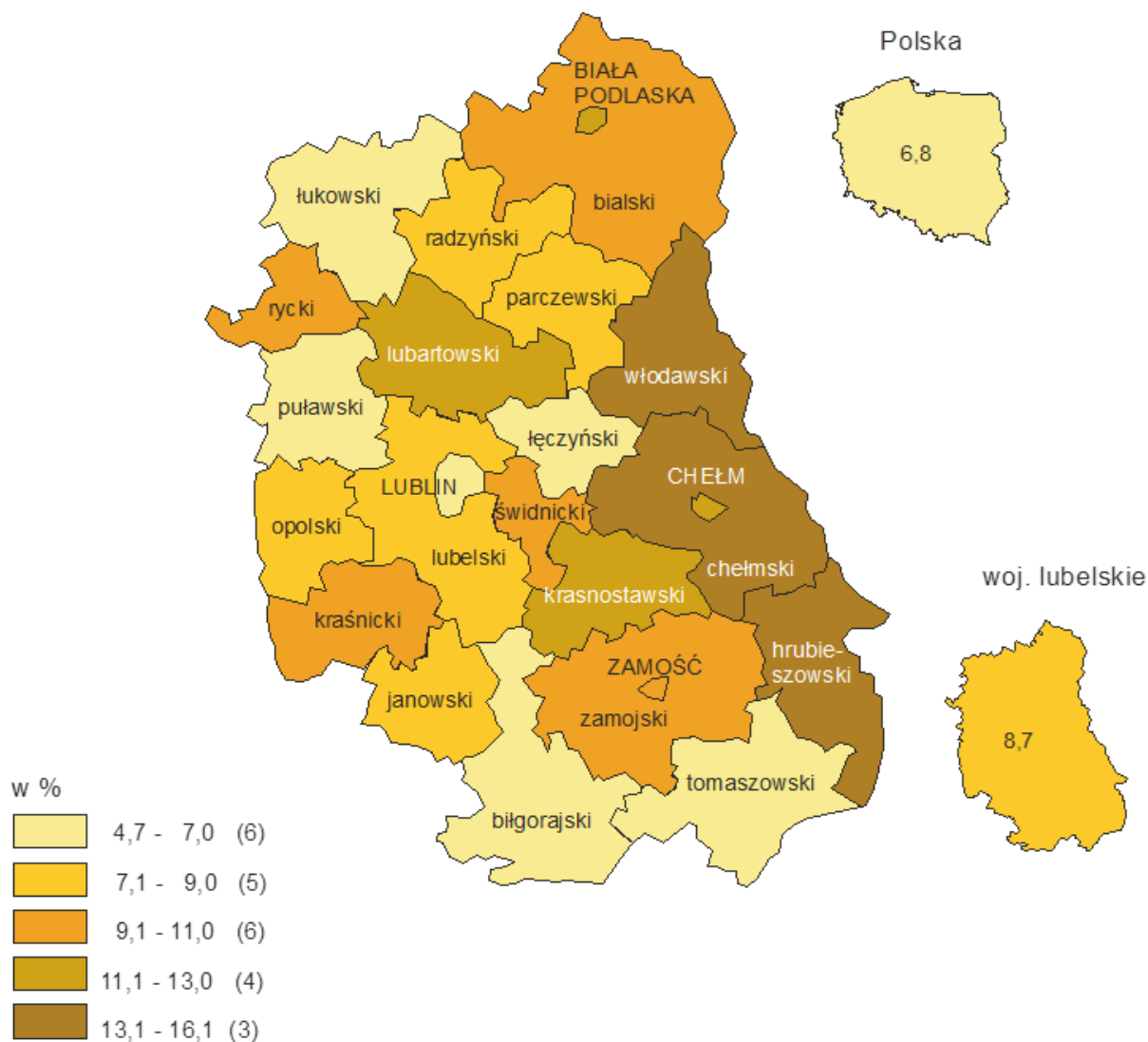
Pomimo wyraźnego zmniejszenia stopy bezrobocia, jego poziom w poszczególnych powiatach pozostaje nadal istotnie zróżnicowany. Do powiatów o najwyższej stopie bezrobocia należą: włodawski (16,1%), chełmski (13,5%) oraz hrubieszowski (13,3%), a do powiatów o najniższej stopie bezrobocia: łukowski (4,7%), biłgorajski (5,2%) oraz puławski (5,7%) (Ryc. 5, Wykres 6).

Wykres 6. Stopa bezrobocia rejestrowanego (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL, 2017

Ryc. 5. Stopa bezrobocia rejestrowanego według powiatów w 2017 r.

W nawiasach podano liczbę powiatów.

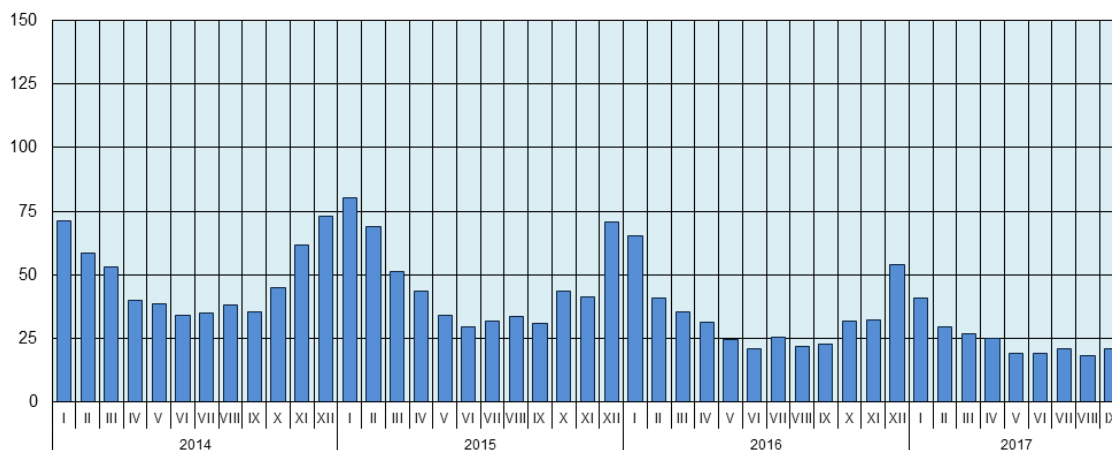
Źródło: Komunikat o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa lubelskiego, Urząd Statystyczny w Lublinie IX 2017 r

Zjawisko bezrobocia w województwie lubelskim cechuje się dużym zróżnicowaniem zarówno w odniesieniu do poszczególnych grup wiekowych ludności, jak i w aspekcie poziomu wykształcenia. Największą grupę wśród bezrobotnych stanowiły osoby w wieku od 25 do 34 lat. Ich odsetek w ogólnej liczbie bezrobotnych w końcu września 2017 r. wyniósł 31,1%. Z kolei osoby w wieku do 24 lat stanowiły 15,2% bezrobotnych, od 35 do 44 lat – 21,7%, od 45 do 54 lat – 15,6%, a powyżej 55 lat – 16,4%. Wśród ogółu bezrobotnych zarejestrowanych w powiatowych urzędach pracy osoby z wykształceniem: wyższym stanowiły 16,2%, policealnym i średnim zawodowym – 24,9%, średnim ogólnokształcącym – 12,3%, zasadniczym zawodowym – 23,0% oraz gimnazjalnym i niższym – 23,6%.

Bezpośredni wpływ na zmiany poziomu bezrobocia ma rynek ofert zatrudnienia. We wrześniu br. do urzędów pracy zgłoszono 6,7 tys. ofert. Na 1 ofertę przypadało więc 21 bezrobotnych co w nieznacznym stopniu, w porównaniu do roku 2016 (23 bezrobotnych), poprawia sytuację na rynku pracy (Wykres 7).

Wykres 7. Liczba osób bezrobotnych na 1 ofertę pracy w województwie lubelskim (IX 2017)

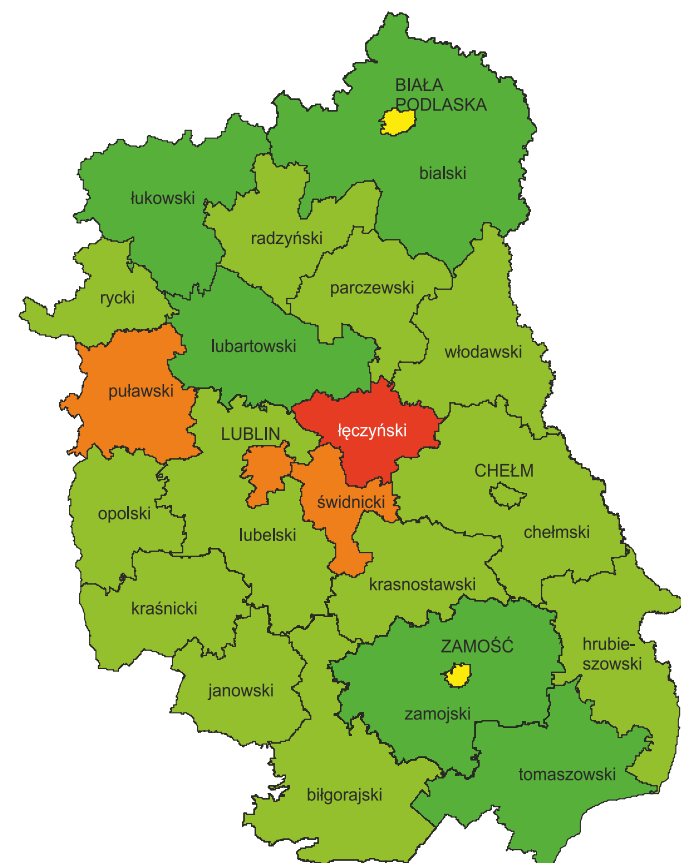

Źródło: Komunikat o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa lubelskiego, Urząd Statystyczny w Lublinie IX 2017 r.

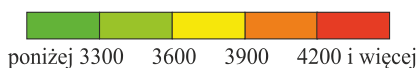
1.3.3. Jakość życia

Należy wskazać, że corocznie następuje przyrost wartości przeciętnego miesięcznego dochodu do dyspozycji na osobę w gospodarstwie domowym. Przeciętna liczba osób pracujących przypadająca na gospodarstwo domowe wynosi 1, natomiast średnio gospodarstwo domowe liczy od 2 do 3 osób. W 2013 roku przeciętny miesięczny dochód do dyspozycji przypadający na 1 osobę w gospodarstwie domowym wyniósł 1 055 zł i wzrósł do poziomu 1 245 zł w 2016 roku. Jego wysokość kształtuje się poniżej średniej dla Polski, w 2016 roku w Polsce wyniósł 1 426 zł. Wraz ze wzrostem dochodów do dyspozycji wzrastają przeciętne wydatki, które w przeliczeniu na 1 osobę w 2013 roku wynosiły 929 zł, a w 2016 roku 1 029 zł, w kraju 1 132 zł.

Ryc. 6. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto

W zł

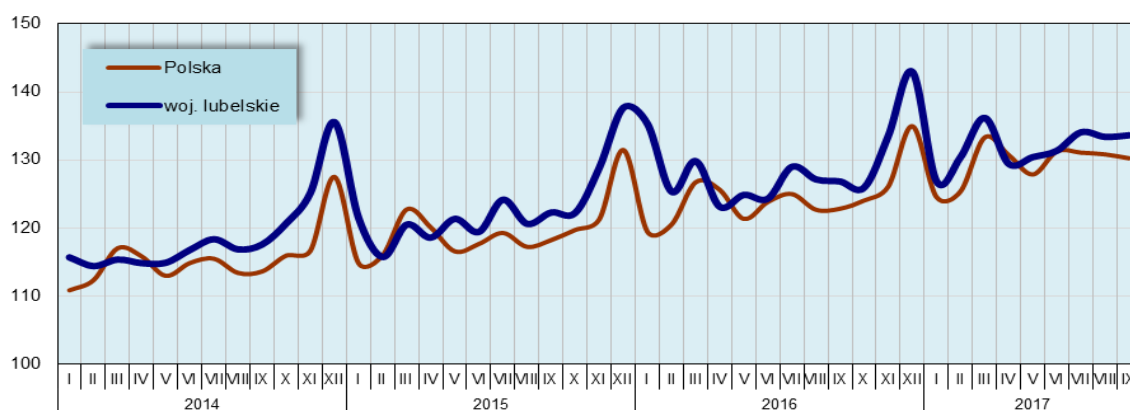

Źródło: *Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich i rolnictwa województwa lubelskiego wraz z identyfikacją potrzeb i potencjałów rozwojowych – dokument opracowany dla potrzeb aktualizacji strategii zrównoważonego rozwoju wsi i rolnictwa, październik 2017 r.*

Poziom przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto w województwie lubelskim, systematycznie rośnie, ale nadal jeszcze kształtuje się poniżej średniej krajowej (4 291 zł) i w 2016 r. wynosił 3 816 zł (Ryc. 6).

Szczególne znaczenie dla regionalnego rynku pracy ma poziom wynagrodzeń w sektorze przedsiębiorstw. Obecnie (wrzesień 2017 r.) wynosi on 3865 zł i w porównaniu z rokiem 2016 jest wyższy o 5,4% (Wykres 8). W największym stopniu wynagrodzenia wzrosły w budownictwie (o 10,4%), w handlu; naprawie pojazdów samochodowych (o 8,1%) oraz w działalności profesjonalnej, naukowej i technicznej (o 7,0%). Spadek wynagrodzeń odnotowano jedynie w sekcji zakwaterowanie i gastronomia (o 0,4%).

Wykres 8. *Dynamika przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto w sektorze przedsiębiorstw (przeciętna miesięczna 2010 = 100)*

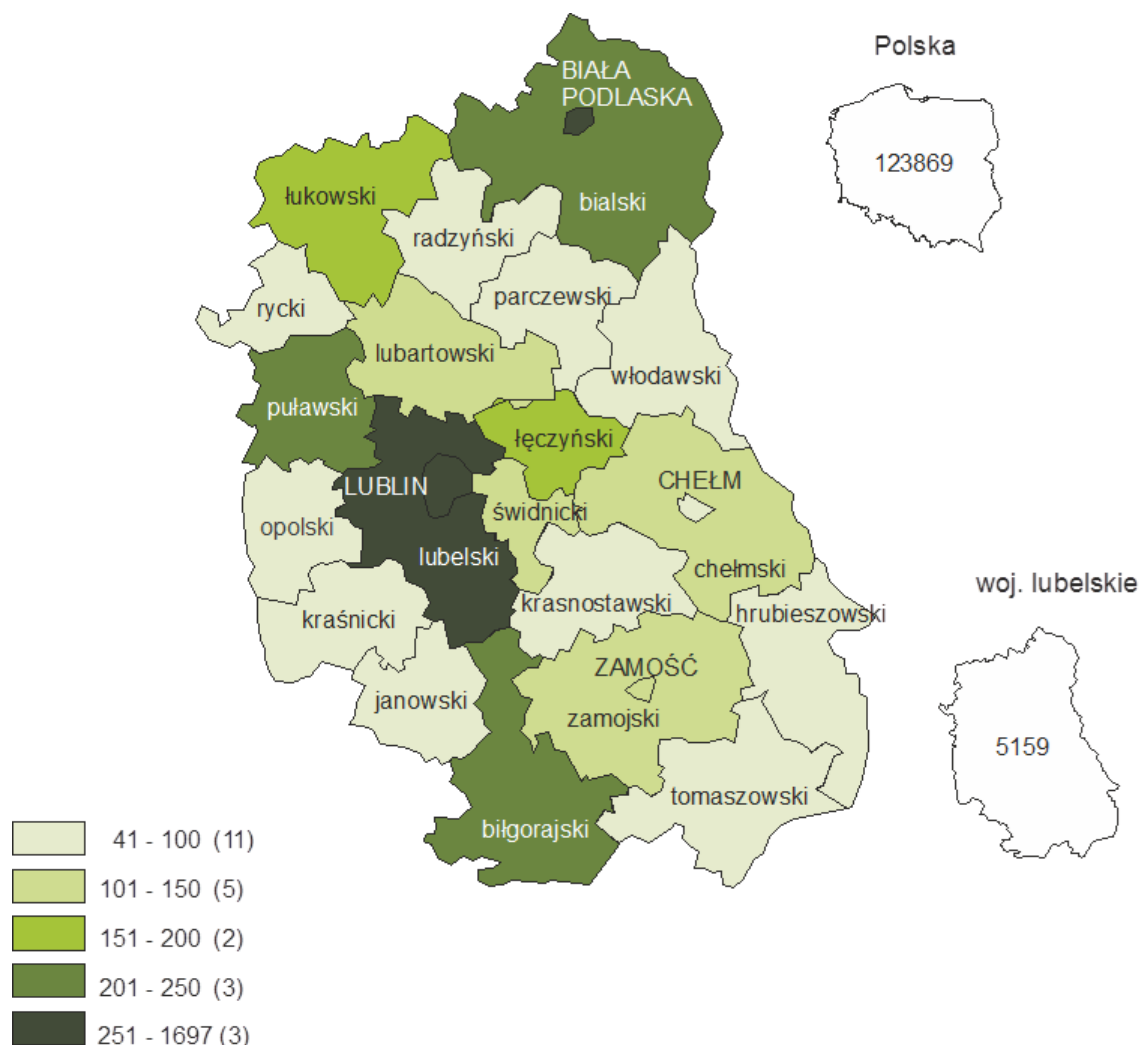
Źródło: *Komunikat o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa lubelskiego, Urząd Statystyczny w Lublinie IX 2017 r.*

Ważnym elementem wpływającym na jakość życia jest standard mieszkaniowy, na który składają się dostępność i wielkość mieszkań oraz ich wyposażenie. W ostatnich latach w miastach województwa lubelskiego odnotowuje się wzrost zasobów mieszkaniowych (w latach 2010-2014 o 13,5 tys. mieszkań). W 2017 r., w województwie oddano do użytkowania 5160 mieszkań, tj. o 3,9% więcej niż w roku 2016. Najwięcej mieszkań przekazano do użytkowania w Lublinie (1 697), powiecie lubelskim (631) oraz Białej Podlaskiej (397). Najmniej wybudowano ich w Chełmie (41), powiecie tomaszowskim (45) oraz hrubieszowskim (58). W strukturze zabudowy największe znaczenie miało budownictwo indywidualne i stanowiło ono 61,4% mieszkań przekazanych do użytkowania (Ryc. 7).

Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania oddanego do użytkowania w 2017 r. wyniosła 98,4 m² i była o 2,3 m² mniejsza niż w roku 2016. Największe mieszkania realizowali inwestorzy indywidualni (125,4 m²), a powierzchnia użytkowa tych mieszkań była mniejsza o 6,4 m² niż rok wcześniej. Mieszkania o największej przeciętnej powierzchni użytkowej powstały w powiatach: tomaszowskim (155,1 m²), opolskim (140,6 m²) i krańickim (140,5 m²). Najmniejsze wybudowano w Białej Podlaskiej (62,3 m²), Lublinie (63,5 m²) oraz w Zamościu (78,4 m²).

Generalnie, najwyższym standardem zamieszkiwania wyrażonym powierzchnią użytkową mieszkania na mieszkańca charakteryzowały się najmniejsze pod względem liczby ludności miasta województwa. Szczególnie duże mieszkania znajdują się w miastach Kazimierz Dolny, Nałęczów i Krasnobród. Większe mieszkania zlokalizowane są także w podmiejskich strefach suburbanizacji, głównie Lublina, Białej Podlaskiej, Chełma i Zamościa. Na terenach tych występuje głównie zabudowa mieszkaniowa jednorodzinna, w której wielkość mieszkań znacznie przewyższa ich wielkość w miejskich strefach wielorodzinnej zabudowy osiedlowej.

Ryc. 7. Mieszkania oddane do użytkowania według powiatów w okresie I-IX 2017 r.

Źródło: Komunikat o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa lubelskiego IX 2017 r. Urząd Statystyczny w Lublinie, 2017 r.

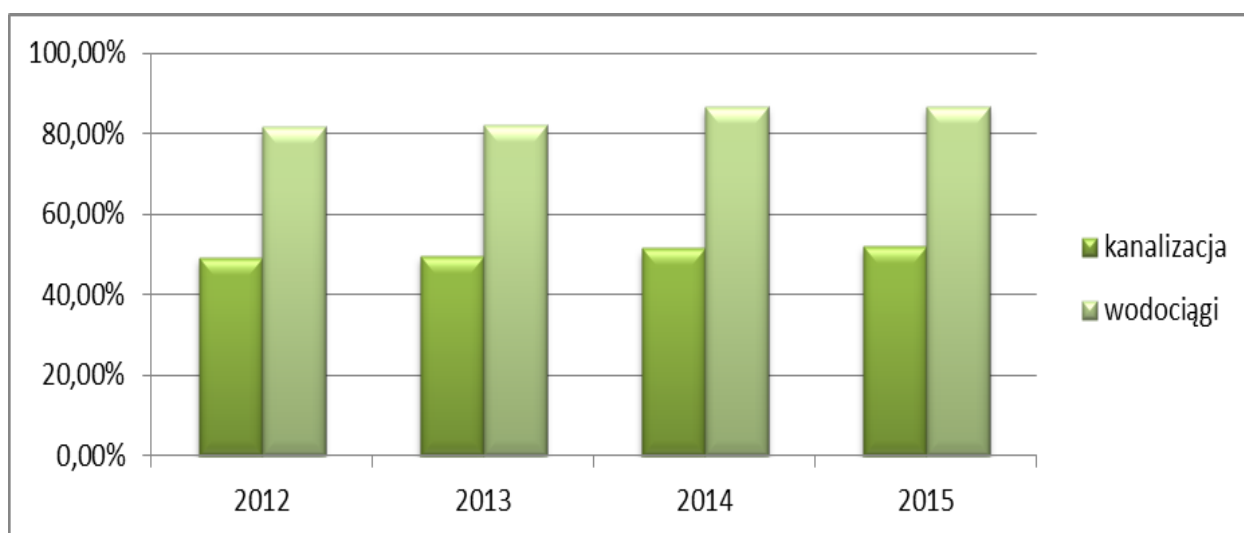
Istotne znaczenie dla jakości życia, szczególnie w obszarach zurbanizowanych, ma dostępność terenów zieleni. W województwie lubelskim zagospodarowane tereny zieleni na terenach miast i obszarów funkcjonalnych zajmują ok. 0,41% powierzchni ogółem, z czego większość stanowią publiczne tereny zieleni urządzonej. Badany wskaźnik charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem przestrzennym, mieszczącym się w przedziale od 8% do 1%. Najwyższym udziałem terenów zieleni (powyżej 3%) cechują się miasta: Świdnik, Zamość, Lublin, Łęczna, Chełm, Tomaszów Lubelski, Stoczek Łukowski oraz Kraśnik. W pozostałych miastach udział tych terenów jest znacznie niższy i zdecydowanie mniej zróżnicowany - w większości miast nie przekracza 1%.

1.3.4. Infrastruktura komunalna

W przypadku infrastruktury komunalnej warto zaznaczyć, iż liczba mieszkań na obszarze województwa lubelskiego corocznie wzrasta. W 2015 roku liczba mieszkań wynosiła ponad 761 tys. mieszkań, co stanowiło 5,4% krajowych zasobów mieszkaniowych, z czego ponad 375 tys. to liczba mieszkań znajdujących się na wsi. Natomiast ok. 387 tys. to liczba mieszkań znajdujących się w miastach (z czego ponad 147 tys. mieszkań w mieście Lublin). W województwie na 1 tys. mieszkańców w 2015 roku przypadało 356 mieszkań, podczas gdy w kraju 367. Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania na 1 osobę w województwie wynosi 27,4 m² i jest wyższa od średniej krajowej wynoszącej 27,0 m² na osobę (dane za 2015 r.).

W województwie można zauważyć korzystne zmiany w wyposażeniu lokali mieszkalnych w podstawowe instalacje, tj. wodociągi, kanalizację, gaz. Jednak pod tym względem Lubelszczyzna wyróżnia się raczej negatywnie na tle kraju. Tym niemniej tylko 52,1% mieszkańców województwa posiada dostęp do kanalizacji, podczas gdy w Polsce 69,7% mieszkańców posiada dostęp do kanalizacji (dane za 2015 r.). Długość sieci kanalizacyjnej w województwie corocznie wzrasta w 2016 roku wynosiła 6 460 km. Większą, choć również odbiegającą od średniej dostępnością, cechują się wodociągi, z których korzysta 86,8% mieszkańców regionu, co stanowi 1 860 tys. osób (dane za 2015 r.). W województwie sieć wodociągowa w 2016 r. liczyła 21,2 tys. km. Natomiast z liczącej ok. 8,7 tys. km w 2015 roku sieci gazowej korzystało 40,4% mieszkańców Lubelszczyzny (dane za 2015 r.) (Wykres 9).

Wykres 9. Odsetek korzystających z urządzeń sieciowych (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

1.3.5. Infrastruktura społeczna, turystyki i kultury

W 2016 roku na Lubelszczyźnie wychowaniem przedszkolnym objętych było 48,7 tys. dzieci w wieku 3-5 lat, co stanowiło 79,2% dzieci w tej grupie wiekowej. Biorąc pod uwagę lata 2013 – 2015, należy zauważyć, iż w okresie tym co roku zwiększała się liczba dzieci uczęszczających do przedszkoli, zaś w 2016 roku liczba dzieci uczęszczających do przedszkoli zmniejszyła się o 7,14% względem 2015 roku. Zdecydowanie więcej dzieci uczęszczało do placówek wychowania przedszkolnego w miastach niż na wsi.

W 2016 roku w województwie lubelskim działalność prowadziło 960 szkół podstawowych (o 11 mniej niż rok wcześniej), w których uczyło się ok. 122,9 tys. uczniów. Szkół ponadgimnazjalnych o różnych typach kształcenia w 2016 r. zanotowano 636 w tym 138 to szkoły policealne. W szkołach ponadgimnazjalnych na Lubelszczyźnie uczyło się ponad 96,7 tys. uczniów. Egzamin maturalny w województwie lubelskim w 2016 roku zdało 79% maturzystów, co oznacza zdawalność egzaminu na tym samym poziomie jak w kraju.

W 2015 roku w województwie lubelskim funkcjonowało 18 uczelni wyższych, na których kształciło się 74,6 tys. studentów, w tym 58,30% kobiet oraz 41,70% mężczyzn. W 2016 roku na 10 tys. ludności przypadało 350 studentów szkół wyższych, przy podobnej średniej dla kraju wynoszącej 351 studentów szkół wyższych. W ostatnich latach w województwie lubelskim następuje spadek liczby studentów, tendencja ta obserwowana jest również w całym kraju. Również liczba absolwentów szkół wyższych na 10 tys. ludności zarówno w województwie lubelskim, jak i średnio w Polsce z roku na rok maleje. W 2016 roku wskaźnik ten w województwie wynosił 97 osób (95 w Polsce), podczas gdy w 2013 roku 127 osób (118 w Polsce).

W 2016 roku na Lubelszczyźnie zlokalizowanych było 422 turystycznych obiektów noclegowych (10-te miejsce w kraju pod względem liczby obiektów noclegowych), w tym 172 obiekty hotelowe, 5 zakładów uzdrowiskowych i 33 kwatery agroturystyczne, z roku na rok obserwuje się tendencję rosnącą w tym zakresie. W województwie można zauważyć tendencję wzrostu liczby miejsc noclegowych przypadających na 1 000 osób wynoszący w 2016 roku wynosiła ona 11,5 miejsc, podczas gdy średnia krajowa wynosiła 19,5 miejsca noclegowe/1 000 osób. W 2013 roku w województwie funkcjonowało 92 obiekty z pokojami/łazienkami przystosowanych dla osób niepełnosprawnych ruchowo, 30 obiektów wyposażonych w siłownię, 31 w saunę, zaś tylko 22 obiekty posiadały pokój zabaw dla dzieci.

W 2016 roku w województwie lubelskim działalność sceniczną prowadziło 8 teatrów i instytucji muzycznych (w tym 2 teatry muzyczne, 1 teatr lalkowy, 3 teatry dramatyczne, jedna filharmonia, jedna orkiestra symfoniczna). W 2016 roku wystawiono 1 145 przedstawień i koncertów (więcej o 1,6% niż w 2015 roku). Na 1 000 ludności województwa

w 2016 roku przypadało 117 widzów i słuchaczy w teatrach i instytucjach muzycznych, przy średniej dla kraju wynoszącej 380 widzów/1 000 osób. Liczba widzów i słuchaczy w 2016 r. zwiększyła się o 11,5% w porównaniu z poprzednim rokiem i wyniosła około 250 tys. osób. Wskaźnik ludności przypadającej na 1 miejsce w teatrach i instytucjach muzycznych, w województwie lubelskim w 2016 roku wyniósł 1 068 osób. Pod tym względem województwo zajmuje 15 miejsce w kraju, gdzie średnia w Polsce wynosi 408 osób na 1 miejsce w teatrach i instytucjach muzycznych.

Do infrastruktury społecznej, mającej wpływ na poprawę jakości życia mieszkańców, zalicza się liczbę łóżek w szpitalach ogólnych na 10 tys. ludności.

W 2015 roku w województwie lubelskim na 10 tys. osób przypadało 52,84 łóżek w szpitalu, co plasowało województwo na 2 miejscu w kraju, znacznie powyżej średniej dla Polski (48,65 łóżek na 10 tys. osób). Na terenie województwa lubelskiego w 2015 roku funkcjonowało 57 szpitali ogólnych, w tym 3 psychiatryczne, które dysponowały one liczbą 11 307 łóżek.

W 2015 roku w regionie na 10 tys. osób przypadało średnio 59 lekarzy (w kraju 54 lekarzy/10 tys. osób), natomiast pielęgniarek i położnych 75 (w kraju 68). W 2016 roku na aptekę ogólnodostępną przypadało 2 561 osób (w kraju 2 933 os/1 apteka).

W 2016 roku na Lubelszczyźnie funkcjonowało 83 stacjonarnych placówek pomocy społecznej, 46 domów pomocy społecznej oraz 8 schronisk lub domów dla bezdomnych. Potrzebujący korzystali na Lubelszczyźnie ze świadczeń społecznych: o charakterze pieniężnym (w 2016 roku było to 67,5 tys. osób) i niepieniężnym (w 2016 roku 55,7 tys. osób). Do głównych powodów przyznawania pomocy rodzinie w formie świadczeń pieniężnych i niepieniężnych można zaliczyć: ubóstwo (z tego powodu w 2016 r. przyznano pomoc dla ok. 38,5 tys. osób), bezrobocie (29,6 tys. osób) oraz długotrwała lub ciężka choroba (23,8 tys. osób), a także niepełnosprawność (22,7 tys. osób).

W województwie znajdują się jedynie 3 placówki zapewniające w ramach działalności gospodarczej lub statutowej całodobową opiekę osobom niepełnosprawnym, przewlekłe chorym lub osobom w podeszłym wieku, które dysponują 700 miejscami w noclegowniach, domach i schroniskach dla bezdomnych.

1.4. Infrastruktura transportowa

1.4.1. Transport drogowy

Docelową sieć dróg szybkiego ruchu w województwie lubelskim stanowią drogi ekspresowe S12, S17 i S19. W latach 2012-2015 w wyniku zakończonych inwestycji w sieci dróg krajowych w województwie lubelskim długość dróg ekspresowych wzrosła z 12 km do 79 km.

Istotną rolę w sieci układu drogowego pełnią drogi krajowe i wojewódzkie, których stan techniczny w przeważającej mierze uznać można za zadawalający. Długość dróg wojewódzkich o nawierzchni twardej liczy 2 239,2 km (dane 2015 r.) i od 2012 roku wartość ta nieznacznie się zwiększyła (z 2 209,7 km). W kraju długość dróg tej kategorii w 2012 r. wyniosła 2 8361,7 km, a w 2015 r. 29 056,6 km. Gęstość dróg wojewódzkich na Lubelszczyźnie wynosi zaledwie 0,089, jest ona nieznacznie niższa niż w Polsce 0,093.

Analizując bezpieczeństwo na drogach w województwie, pod względem największej liczby ofiar śmiertelnych wypadków drogowych w przeliczeniu na 10 tys. ludności województwo zajmuje 7 miejsce w kraju. Na drogach regionu zginęło 87,7 osób/10 tys. ludności, co oznacza, że wskaźnik ten od 2012 roku wyraźnie maleje (zmałał o 21,8%). Pomimo utrzymującego się wyższego od średniej w kraju wskaźnika ofiar śmiertelnych wypadków drogowych tendencja spadkowa wskazuje poprawę bezpieczeństwa na drogach publicznych województwa lubelskiego.

1.4.2. Transport kolejowy

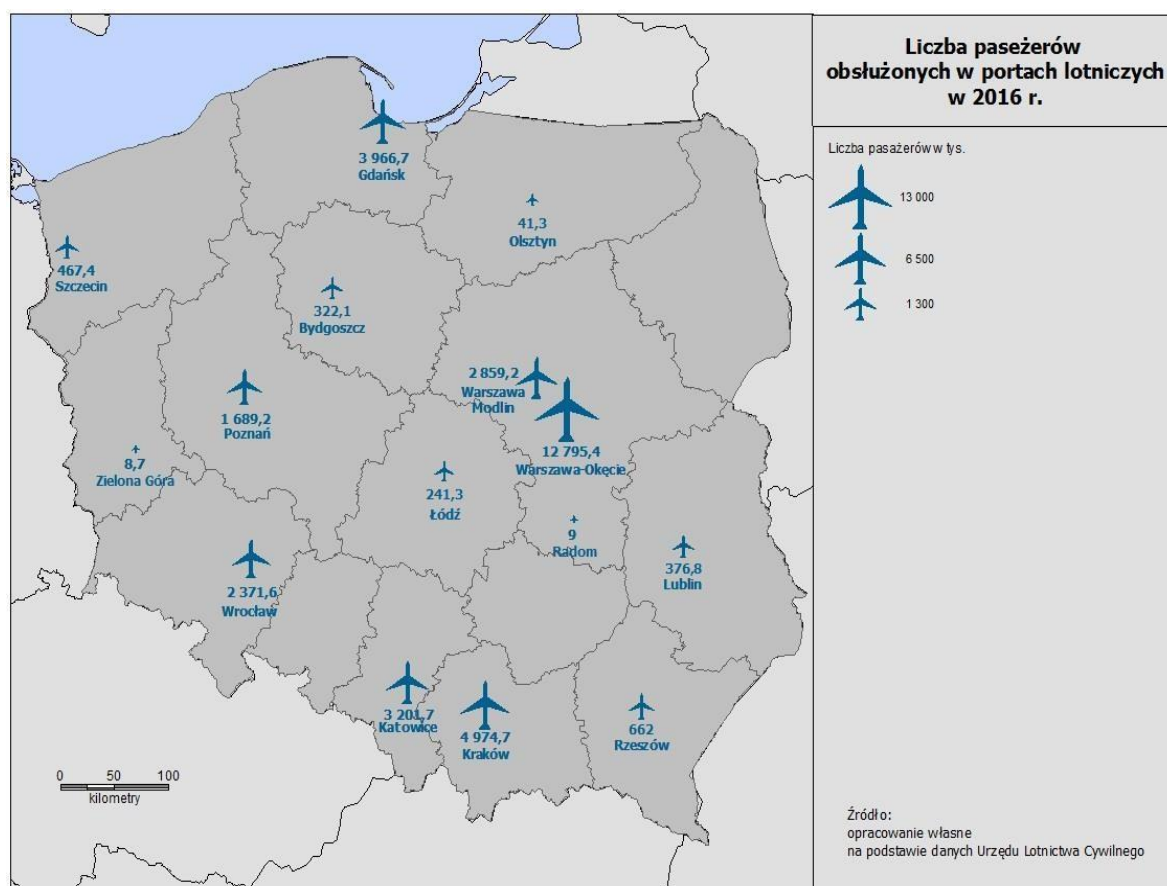
Sieć kolejowa województwa lubelskiego jest jedną z najrzadszych w Polsce (gęstość sieci kolejowej dla województwa lubelskiego w 2015 roku to 4,2 km/100 km² podczas gdy średnia dla kraju to 6,1 km/100 km²). Pomimo tego transport kolejowy stanowi ważny środek przewozów, szczególnie na osi wschód – zachód, czyli na trasach: Chełm – Lublin – Dęblin i Terespol – Łuków. Sieć kolejowa z regularnym ruchem pasażerskim dociera tylko do 17 z 47 miast Lubelszczyzny, z czego 12 z nich to miasta powiatowe. Głównym węzłem przesiadkowym w kolejowych przewozach pasażerskich jest stacja Lublin, skąd prowadzą bezpośrednie połączenia kolejowe do większości miast mających dostęp do infrastruktury kolejowej w województwie. W sieci połączeń kolejowych należy wyróżnić 3 większe węzły: Lublin, Dęblin i Łuków. Lublin pełni rolę stacji przesiadkowej dla całego regionu. Dęblin i Łuków są stacjami stycznymi z pociągami regionalnymi, co umożliwia dotarcie do Warszawy, Siedlec, Piławy i Radomia.

1.4.3. Transport lotniczy

Od 2012 roku w województwie funkcjonuje Port Lotniczy Lublin. Zlokalizowany jest w Świdniku, około 12 km od centrum Lublina. Lotnisko posiada przylegającą do terminala zelektryfikowaną linię kolejową łączącą Port Lotniczy Lublin - Lublin Airport z przystankami Świdnik Miasto, Lublin Płn., Lublin Główny. Port Lotniczy Lublin systematycznie się rozwija, w 2016 roku zakończyły się prace nad budową terminala cargo. Wzrasta jego wykorzystanie przez pasażerów. W 2013 roku z usług portu skorzystało 189 tys. osób, natomiast w 2016 roku już 377,6 tys. osób, co oznacza podwojenie ruchu pasażerskiego (Ryc. 8).

Ryc. 8. Liczba pasażerów obsługiwanych w portach lotniczych w 2016 r. w Polsce

Źródło: Projekt Diagnozy Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego z dnia 20.10.2017 r.

1.5. Finanse samorządu terytorialnego

Dochody ogółem samorządu województwa lubelskiego w 2016 roku wyniosły 815,6 mln zł i były o 28,6% niższe niż w poprzednim roku (w Polsce dochody ogółem województw zmniejszyły się o 21%). Dochody województwa lubelskiego stanowiły 6% dochodów wszystkich województw w kraju. Wydatki ogółem w 2016 roku zamknęły się natomiast w kwocie blisko 735,3 mln zł i były o 45,2% niższe niż w poprzednim roku. W kraju również nastąpiło zmniejszenie wydatków ogółem o 26,65%. Wydatki województwa lubelskiego stanowiły 5,8% wydatków wszystkich województw w kraju. Należy wskazać, iż w przeliczeniu na 1 mieszkańca dochód regionu w okresie 2013 – 2016 był wyższy niż średnio w kraju, w 2016 r. dochód w przeliczeniu na 1 mieszkańca w województwie wyniósł 382 zł, przy średniej dla kraju 351 zł. Podobnie wydatki z budżetu Samorządu Województwa Lubelskiego w okresie 2013 – 2016 były wyższe niż średnio w kraju i w 2016 r. wyniosły w przeliczeniu na 1 mieszkańca 344 zł, w kraju zaś średnio 328 zł. Województwo plasowało się na szóstym miejscu w kraju jeśli chodzi o poziom zarówno dochodów, jak i wydatków. Wskazuje to, że w 2016 roku różnica w poziomie uzyskiwanych

dochodów a ponoszonych wydatków w przeliczeniu na 1 mieszkańca wyniosła 38 zł.

W okresie 2013-2015 województwo nie było jednak w stanie pokryć swoich wydatków uzyskiwanymi dochodami, wydatki przewyższały dochody. Deficyt budżetowy wynikał z realizacji inwestycji i projektów bieżących finansowanych z udziałem środków z budżetu UE. W okresie lat 2013-2015 województwo zaangażowało własne środki w realizację tych zadań w wysokości 356,78 mln zł, na pokrycie których zaciągnęło kredyt komercyjny. Relacja zobowiązań ogółem do dochodów ogółem w samorządzie województwa w 2016 roku kształtowała się na poziomie 0,901 wartość wskaźnika zmalała względem lat ubiegłych, w których kształtował się on następująco: 1,040 (2013), 1,115 (2014), 1,173 (2015). W 2016 roku wydatki inwestycyjne budżetu Samorządu Województwa wyniosły 215,3 mln zł i w stosunku do roku poprzedniego zmalały o 72,2%. Główną przyczyną spadku jest cykliczność w wykorzystywaniu funduszy z programów europejskich. Wydatki na obsługę długu publicznego w 2016 roku zamknęły się w kwocie 20,28 mln zł (w kraju wynosiły one 184,64 mln zł).

2. Realizacja Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 – 2020 (z perspektywą do 2030 r.) w oparciu o przyjęty system wskaźników

Zgodnie z obowiązującym systemem prowadzenia polityki rozwoju, *Strategia* jest najważniejszym dokumentem, który określa wizję rozwoju oraz cele i kierunki rozwoju każdego regionu.

Obecnie obowiązująca *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego lata 2014 – 2020 (z perspektywą do 2030 r.)* została przyjęta przez Sejmik Województwa Lubelskiego w dniu 24 czerwca 2013 r. w drodze uchwały Nr XXXIV/559/2013. Do najważniejszych założeń *Strategii* na których została oparta wizja regionu należały:

- przyspieszenie przemian strukturalnych,
- rozwój oparty o specjalizacji i innowacje,
- rozwój miast,
- poprawa społecznej i gospodarczej atrakcyjności regionu,
- poprawa jakości bazy turystycznej,
- zbudowanie poczucia wspólnoty i tożsamości regionalnej,
- zmniejszenie dystansu województwa lubelskiego od wyżej rozwiniętych regionów,
- łagodne przejście przez ogólnoświatowy kryzys gospodarczy.

W oparciu o ww. założenia oraz przeprowadzoną analizę SWOT zostały sformułowane cztery cele strategiczne:

WZMACNIANIE URBANIZACJI REGIONU

RESTRUKTURYZACJA ROLNICTWA ORAZ ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH

SELEKTYWNE ZWIĘKSZANIE POTENCJAŁU WIEDZY, KWALIFIKACJI, ZAAWANSOWANIA TECHNOLOGICZNEGO, PRZEDSIĘBIORCZOŚCI I INNOWACYJNOŚCI REGIONU

FUNKCJONALNA, PRZESTRZENNA, SPOŁECZNA I KULTUROWA INTEGRACJA REGIONU

Zgodnie z przyjętym modelem rozwoju, *Strategia* przedstawia także terytorialne ujęcie polityki rozwoju w postaci Obszarów Strategicznej Interwencji (OSI), które stanowią przestrzenne odzwierciedlenie potencjałów i problemów rozwojowych zidentyfikowanych

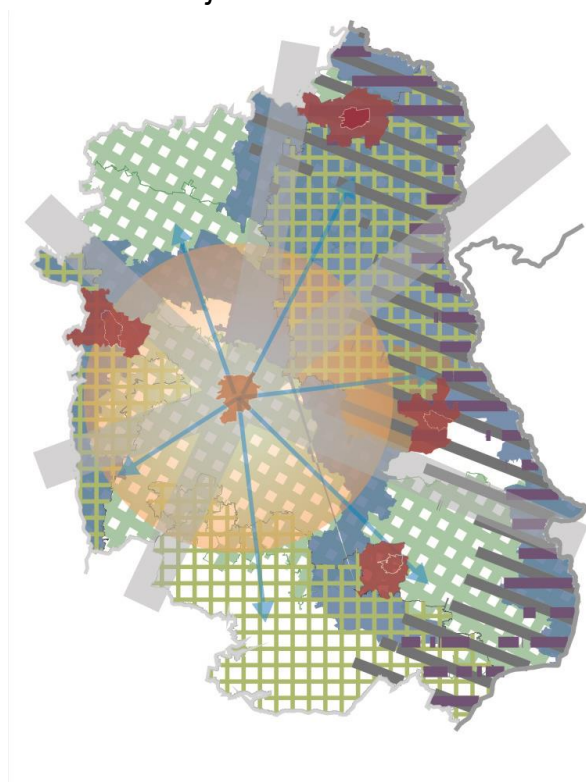
na obszarze województwa lubelskiego. Stanowią one wyznacznik obszarów o szczególnych potencjałach rozwojowych, jak również obszarów problemowych o znaczeniu priorytetowym dla samorządu województwa. Wyznaczenie OSI wynika z idei koncentracji interwencji na określonym terytorium.

W wyniku przeprowadzonych prac i analiz nad opracowaniem *Strategii* wyróżnionych zostało siedem Obszarów Strategicznej Interwencji:

- Lubelski Obszar Metropolitalny,
- miasta subregionalne,
- obszary przygraniczne,
- obszary gospodarczego wykorzystania walorów przyrodniczych i kulturowych,
- obszary potencjalnej eksploatacji złóż kopalin,
- obszary ochrony i kształtowania zasobów wodnych,
- nowoczesna wieś.

Delimitacja i zaklasyfikowanie określonych jednostek do OSI preferuje je w zakresie realizacji określonych dla danego OSI działań, nie wykluczając tym samym udziału sąsiednich jednostek (obszarów). Udział ten będzie możliwy w przypadku uzasadnionej współpracy dla rozwiązywania problemów, które występują w na obszarach włączonych do OSI.

Ryc. 9. Zasięg oddziaływania wszystkich Obszarów Strategicznej Interwencji w województwie lubelskim

Źródło: Opracowanie własne DPR WL na podstawie SRWL na lata 2014-2020, 2017 r.

W zakresie realizacji określonych dla danego OSI działań, nie wykluczając tym samym udziału sąsiednich jednostek (obszarów) – Ryc. 9. Udział ten będzie możliwy w przypadku uzasadnionej współpracy dla rozwiązywania problemów, które występują na obszarach włączonych do OSI. Jako podstawę do monitorowania i wdrażania *Strategii* przyjęto 26 wskaźników, pogrupowanych i przypisanych odrębnie dla każdego z celów strategicznych. Dobrane indykatory mają na celu uchwycenie kwantyfikowalnych (bezpośrednich i pośrednich) efektów realizacji poszczególnych celów w przyjętych do realizacji dokumentach strategii. System wskaźników odnosi się także do przestrzennego wymiaru oraz skutków prowadzonej interwencji, a także zapewnia możliwość oceny postępu wdrażania *Strategii* na tle otoczenia zewnętrznego województwa lubelskiego.

Zestaw przyjętych wskaźników obejmuje następujące grupy mierników, przypisane do poszczególnych celów strategicznych *Strategii*:

- **Wskaźniki kontekstowe dla *Strategii* są to:**
  - ✓ PKB per capita w PPS, PKB per capita,
  - ✓ Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15-64 lat wg BAEL²,
  - ✓ Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL,
  - ✓ Struktura pracujących w poszczególnych sektorach ekonomicznych: rolnictwo, przemysł, budownictwo, usługi rynkowe, usługi nierynkowe oraz wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych³.
- **Wskaźniki Celu Strategicznego 1. Wzmacnianie urbanizacji regionu:**
  - ✓ Wskaźnik urbanizacji,
  - ✓ Średni czas dojazdu samochodem osobowym i koleją z Lublina do Warszawy, Krakowa, Rzeszowa i Radomia,
  - ✓ Dochody budżetów miast na prawach powiatu w odniesieniu do dochodów budżetów gmin i miast na prawach powiatu.
- **Wskaźniki Celu Strategicznego 2. Restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich:**
  - ✓ Wartość dodana brutto na 1 pracującego w rolnictwie w odniesieniu do średniej krajowej,
  - ✓ Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL na wsi,
  - ✓ Udział gospodarstw wielkopowierzchniowych w gospodarstwach ogółem,
  - ✓ Różnica między odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci wodociągowej w ludności na wsi ogółem a odsetkiem ludności mieszkającej

² Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL), GUS.

³ Zmiany metodologiczne - od 2012 r. wartości wskaźnika zagrożenia ubóstwem w podziale na województwa nie są prezentowane ze względu na zmniejszającą się próbę (w kolejnych latach ma miejsce rezygnacja części gospodarstw domowych z udziału w badaniu) i w związku z tym – znaczny błąd standardowy.

- na wsi korzystającej z kanalizacji sieciowej,
- ✓ Odsetek ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci gazowej w ludności na wsi ogółem.
- **Wskaźniki Celu Strategicznego 3. Selektywne zwiększanie potencjału wiedzy, kwalifikacji, zaawansowania technologicznego, przedsiębiorczości i innowacyjności regionu:**
    - ✓ Absolwenci szkół wyższych na kierunkach matematycznych, przyrodniczych, technicznych i medycznych,
    - ✓ Udział osób w wieku 25-64 lata uczących się i doszkalających w ogólnej liczbie ludności w tym wieku,
    - ✓ Udział nakładów na działalność badawczą i rozwojową w PKB regionu,
    - ✓ Odsetek udzielonych patentów w regionie w liczbie patentów ogółem w Polsce,
    - ✓ Gospodarstwa domowe wyposażone w komputer osobisty z dostępem do Internetu szerokopasmowego,
    - ✓ Liczba MŚP⁴ na 10.000 ludności.
  - **Wskaźniki Celu Strategicznego 4. Funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu, wzmacnianie sieci współpracy wewnątrzregionalnej:**
    - ✓ Średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu: do Lublina z subregionalnych węzłów transportowych oraz ze stolic powiatów,
    - ✓ Poziom wzajemnego zaufania, odsetek podmiotów zaliczanych do III sektora w ogólnej liczbie podmiotów w Polsce,
    - ✓ Przekraczający granicę państwa w województwie lubelskim według przejść granicznych: granica polsko-białoruska; granica polsko-ukraińska,
    - ✓ Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem,
    - ✓ Współczynnik aktywności zawodowej w wieku 15+.

2.1. Wskaźniki kontekstowe

Stan zaawansowania oraz stopień wykonania poszczególnych wskaźników kontekstowych w latach 2010-2016 na tle kraju przedstawiono w zestawieniu tabelarycznym (Tabela 1). Natomiast informacje o przebiegu oraz ocenie stanu wdrażania zawarto w szczegółowym opisie odnoszącym się do każdego z przyjętych wskaźników, które przedstawiono poniżej.

---

⁴ MŚP - Suma małych (w tym mikro) i średnich podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w REGON.

Tabela 1. Wskaźniki kontekstowe dla Strategii uwzględnione w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego

Nazwa wskaźnika	Województwo lubelskie										Polska								
	Wartość bazowa 2009/2010/2011	2010 r.	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.	Dynamika (ostatni dostępny rok/ 2010 r.) ⁵	Wartość docelowa 2020 r.	2010 r.	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.	Dynamika (ostatni dostępny rok/ 2010 r.)	
PKB per capita w PPS (UE=100) ⁶ - poziom	%	41	43	45	47	47	47	47	b.d.	1,09	48	62	65	67	67	67	68	68	1,10
PKB per capita (PL=100)* - poziom	%	67,6	69,0	69,5	70,1	70,7	69,8	68,5	b.d.	0,99	67,6	100	100	100	100	100	100	100	x
Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15-64 lat wg BAEL	%	59,9	59	59,7	60,2	60,6	61	61,3	62,4	1,06	61,4	58,9	59,3	59,7	60	61,7	62,9	64,5	1,10
Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL* - poziom	%	10,3	9,9	10,3	10,5	10,3	9,9	9,3	8,0	0,81	9,0	9,6	9,6	10,1	10,3	9,0	7,5	6,2	0,65
Struktura pracujących (faktyczne miejsce pracy) w poszczególnych sektorach ekonomicznych:																			
- rolnictwo,	%	38,8	38,8	38,3	38,8	38,5	38,1	37,7	37,2	0,95	25,5	17,3	17,1	17,2	17,1	16,8	16,5	16,0	0,92
- przemysł,	%	13,1	13,1	13	12,8	13	13	13,2	13,2	1,01	17,8	21,1	20,9	20,6	20,5	20,6	20,6	20,6	0,97
- budownictwo,	%	4,5	4,5	4,9	4,5	4,2	4,2	4,1	4,3	0,95	6,8	6,3	6,5	6,2	5,8	5,7	5,8	5,8	0,92
- usługi rynkowe,	%	25,3	25,3	25,8	25,5	25,9	26,1	26,6	26,9	1,06	31,6	37,4	37,7	37,9	38,3	38,7	39,0	39,8	1,06
- usługi nierynkowe.	%	18,3	18,3	18	18,2	18,4	18,5	18,5	18,5	1,01	18,3	18	17,8	18,1	18,2	18,1	17,8	17,8	0,98
Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych ⁷	%	31,3	30,7	31,3	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d. ⁸	x	26,2	17,6	17,7	17,1	17,3	17,0	17,6	b.d.	1,00

Źródło: Opracowanie własne DPR, 2017

⁶ Z uwagi na różną dostępność danych, do obliczenia poziomu dynamiki wskaźników użyto danych z ostatniego roku, a za rok bazowy przyjęto rok 2010.

⁷ Zmiany metodologiczne - Od 2012 r. wartości wskaźnika zagrożenia ubóstwem w podziale na województwa nie są prezentowane ze względu na zmniejszającą się próbę (w kolejnych latach ma miejsce rezygnacja części gospodarstw domowych z udziału w badaniu) i w związku z tym – znaczny błąd standardowy.

2.1.1. PKB per capita

Jednym z powszechnie stosowanych wskaźników mierzących poziom zamożności obywateli danego państwa jest wskaźnik (kategoria) PKB per capita. Miernik PKB per capita został wprowadzony do globalnej gospodarki, ponieważ sam miernik dochodu narodowego nie był wystarczającym kwantyfikatorem do oceny poziomu zamożności społeczeństw.

Ze względu na to, że wskaźnik PKB per capita nie uwzględnia: produkcji nieewidencjonowanej (czarny rynek, czyli obrót towarem nielegalnym i usługi sprzeczne z prawem, nadal z niego wyłączone), wartości czasu wolnego (wypoczynku), wartości wytworzonych bezpłatnie przez wolontariuszy, a dodatkowo nie odzwierciedla zróżnicowania dochodów w społeczeństwie ani ich dystrybucji, nie jest wskaźnikiem optymalnym. Należy wskazać, że PKB nie uwzględnia kwot amortyzacyjnych, stąd też wzrost PKB nie przekłada się automatycznie na wzrost stopy życiowej.

PKB per capita w 2015 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

PKB per capita (PL=100)* - poziom (%)	Wartość w 2015 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
	68,5	67,6

W województwie lubelskim w 2015 roku został wytworzony PKB (w cenach bieżących) o wartości 68,7 mld zł, co stanowiło 3,8% wartości PKB całego kraju (w 2010 r. PKB regionu lubelskiego kształtowało się na poziomie 56,5 mld zł, stanowiąc 3,9% PKB krajowego). W analizowanym okresie w województwie lubelskim PKB (w cenach bieżących) wzrósł o 21,7%, przy czym największą dynamikę odnotowano w roku 2011 (wzrost rok do roku 8,9%). W tym samym czasie w Polsce procentowy wzrost PKB wyniósł 24,5%, natomiast pod względem ogólnej wartości PKB w 2015 r., województwo lubelskie zajęło miejsce 10 w kraju.

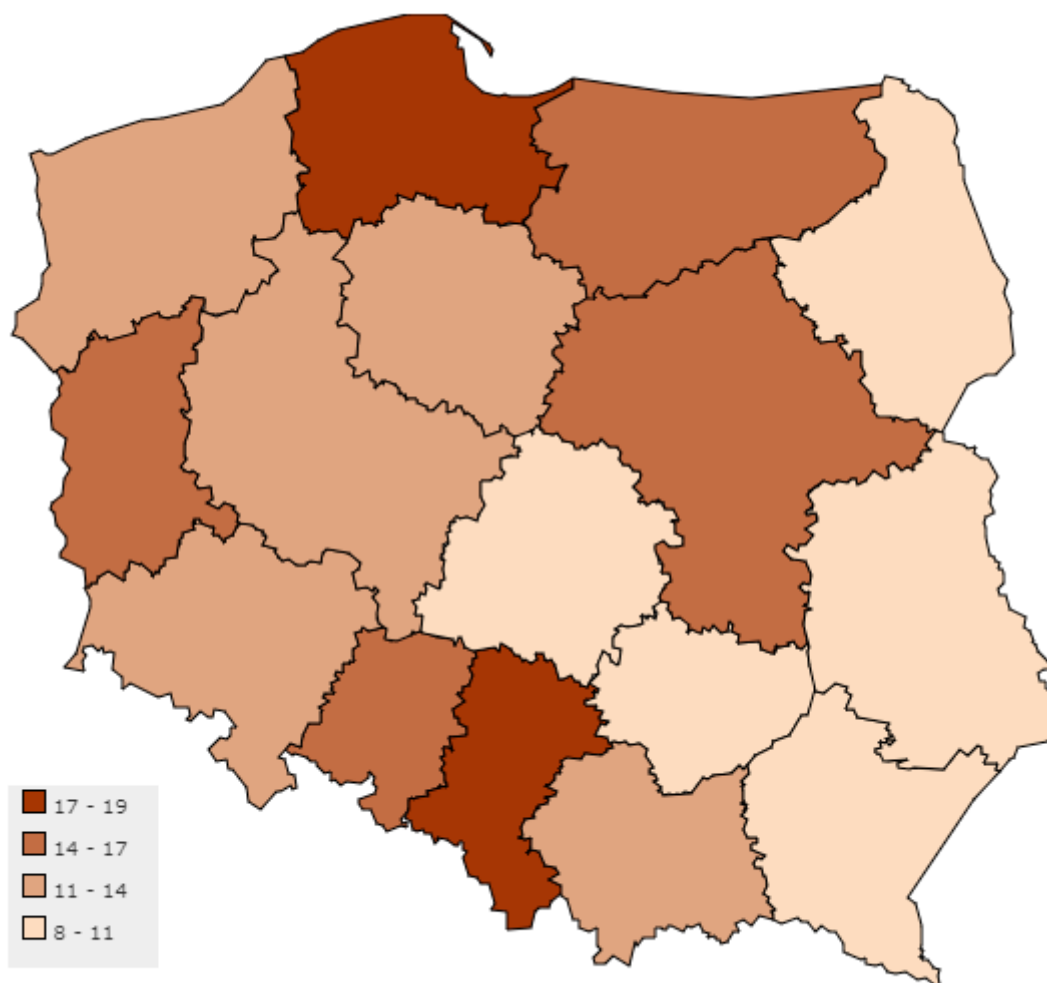
Biorąc pod uwagę wskaźnik **PKB per capita** (w zł) w latach 2010-2015 w województwie lubelskim nastąpił jego wzrost z 25 875 zł do **32 060 zł** na osobę, co oznacza wzrost wskaźnika o 23,9%. W tym samym okresie PKB per capita w Polsce wzrosło z poziomu 37 524 zł do 46 790 zł, tj. o 24,7%.

W roku 2010 w województwie lubelskim PKB per capita kształtował się na poziomie 69% średniej dla Polski, przy czym w kolejnych trzech latach wzrastał, zaś od roku 2014 nastąpił nieznaczny jego spadek i w 2015 r. osiągnął poziom 68,5%. Pozycja województwa (16) na tle kraju pod tym względem się nie zmieniła.

Przeprowadzone badanie i ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych⁹ wskazuje na znaczącą ich poprawę. Swoją sytuację pod tym względem ocenia bardzo dobrze 8,4% mieszkańców województwa (wobec 1,3% w 2013 r.), raczej dobrze 19,2%, przeciętnie 56,1%. Negatywnie (raczej źle lub źle) sytuację materialną swojego gospodarstwa ocenia 16,3% mieszkańców regionu wobec 21,4% w 2013 r. Ocenę sytuacji materialnej gospodarstw domowych obrazuje Ryc. 10.

Ryc. 10. Ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych jako „bardzo dobra” w 2016 r.(%)

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie GUS, 2017 r.

Pomimo notowanego, relatywnie dość wysokiego w ostatnich latach tempa rozwoju województwa lubelskiego, dystans w stosunku do pozostałych województw w kraju zmniejszył się w nieznacznym stopniu w zakresie podstawowych wielkości

⁹ Sytuacja gospodarstw domowych w 2015 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych, GUS, Warszawa 2016.

makroekonomicznych. Potwierdzeniem jest poziom PKB, który jest silnie i bezpośrednio powiązany ze strukturą gospodarczą regionu i z faktem, iż jednym z najważniejszych działów gospodarki województwa lubelskiego jest rolnictwo. Wpływa na to m.in. wysoki udział ludności zamieszkującej na terenach wiejskich i związanej z rolnictwem oraz znacząca produkcja rolnicza w skali kraju. Ta wysoka pozycja rolnictwa w gospodarce województwa jest wynikiem naturalnych uwarunkowań (korzystne warunki klimatyczne i glebowe) tworzących warunki do poprawy jego efektywności oraz szansę dalszego rozwoju. Stąd też znaczące miejsce w gospodarce Lubelszczyzny zajmuje przemysł spożywczy, w tym przede wszystkim owocowo – warzywny, cukrowniczy, mleczarski, młynarski, piwowarski oraz tytoniowy. Województwo lubelskie jest również znaczącym producentem oraz zapleczem dla wzrostu produkcji miodu i ziół.

Poza sektorem rolno–spożywczym istotne miejsce zajmuje górnictwo z funkcjonującą Kopalnią Węgla Kamiennego Bogdanka, cementowniami i zakładami produkcji materiałów budowlanych, wytwarzających cegłę tradycyjną i klinkierową, beton komórkowy i prefabrykaty betonowe. Gospodarkę regionu tworzy również przemysł chemiczny, produkcja wód mineralnych, przemysł drzewny i meblarski oraz metalowy i maszynowy, w tym przemysł lotniczy zlokalizowany w Świdniku.

2.1.2. PKB per capita w PPS

Istotnym wskaźnikiem rozwoju gospodarczego kraju jest wysokość produktu krajowego brutto w przeliczeniu na jednego mieszkańca według parytetu siły nabywczej (PPS). W wyniku zastosowania PPS, możliwe jest porównanie siły nabywczej pomiędzy różnymi regionami państw członkowskich UE, w których stosuje się różne środki płatnicze (waluty) i w których występują różne regulacje oraz poziomy cen.

PKB per capita w PPS w 2015 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

PKB per capita w PPS (UE=100)* - poziom (%)	Wartość w 2015 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
	47	48

W Unii Europejskiej w 2015 r. w średnia wartość wskaźnika wyniosła 28,9 tys. EUR, zaś rozpiętość wśród krajów UE wahała się od 30% średniej UE do 580%, a dla Polski w 2015 r. wartość ta wyniosła 19,8 tys. EUR, co stanowiło 69% średniej UE. W województwie lubelskim PKB na jednego mieszkańca w badanym okresie wzrósł

z 11 tys. EUR w 2010 r. do 13,6 tys. EUR w 2015 r. W badanym okresie nastąpił wzrost wskaźnika PKB per capita w PPS UE-28, który w 2015 kształtował się na poziomie 47 PPS, przy 43 PPS w roku 2010.

2.1.3. Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15-64 lat wg BAEL ¹⁰

Baza danych BAEL stanowi podstawowe źródło miarodajnych informacji o sytuacji na rynku pracy oraz wielkości i strukturze siły roboczej, które są porównywalne w skali międzynarodowej.

Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15-64 lat w 2016 r. wraz z jego wartością docelową założoną w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

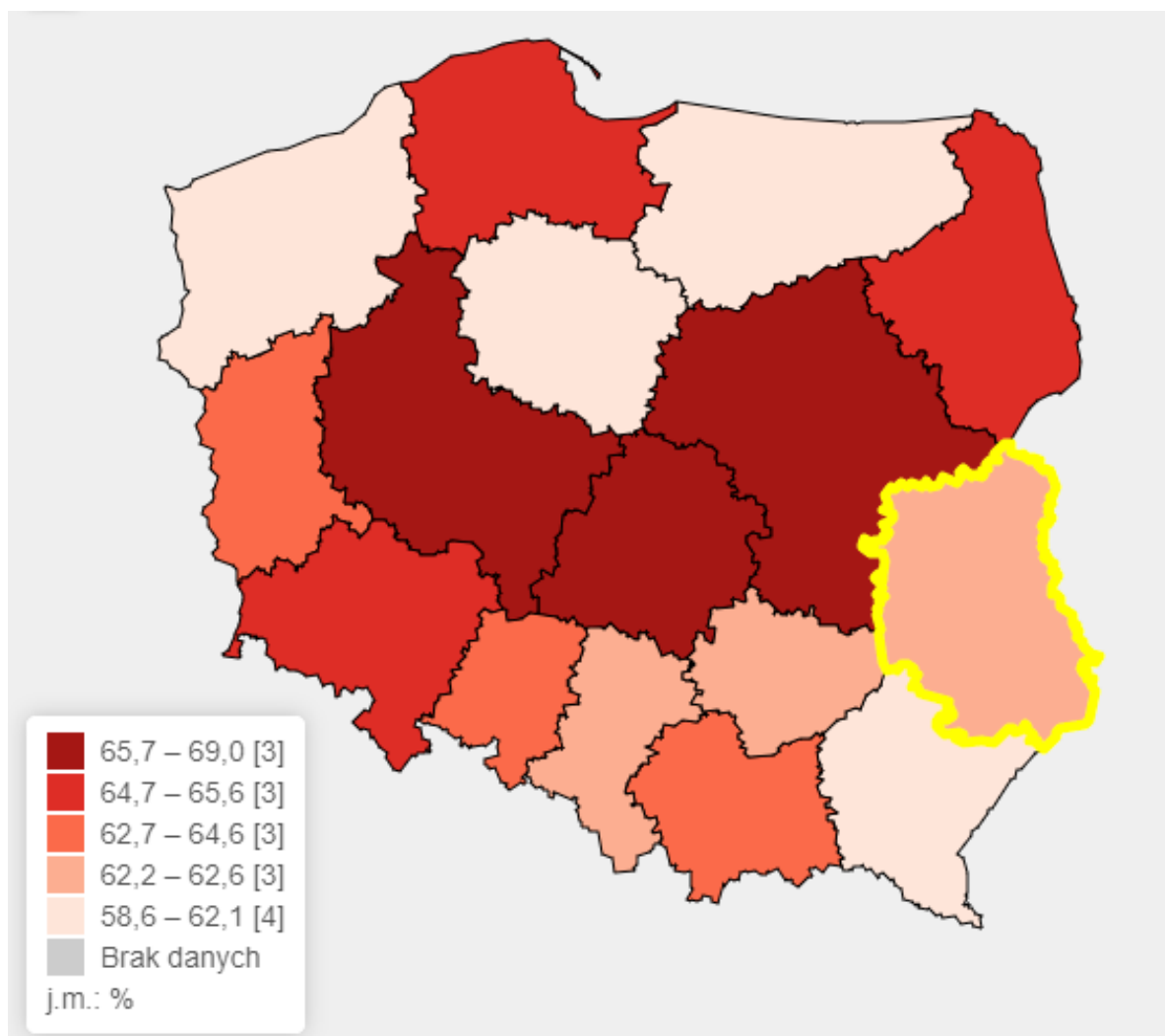
Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15-64 lat wg BAEL (%)	Wartość w 2016 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
	62,4	61,4

Należy odnotować pozytywne zjawisko wzrostu liczby osób aktywnych zawodowo. Współczynnik aktywności zawodowej wg BAEL w % pokazuje, że zarówno w województwie lubelskim, jak i w kraju, niewiele ponad połowę (55-56%) osób w wieku 15 lat i więcej stanowią osoby pracujące i bezrobotne, zainteresowane podjęciem pracy.

W województwie lubelskim wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15-64 lat wzrósł o 3,4 pkt. proc. z poziomu 59% w 2010 r. do 62,4% w roku 2016. Warto zauważyć, że wartości te są bardzo zbliżone do poziomu tej cechy w Polsce, przy czym w kraju w badanym okresie wzrost wskaźnika był silniejszy (o 5,6 pkt. proc.), co obrazuje Ryc. 11.

¹⁰ Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) Badaniem objęta jest próba osób w wieku od 15 lat. Dzięki zastosowaniu metody reprezentacyjnej możliwe jest uogólnienie uzyskanych wyników na całą populację osób w wieku 15 lat i więcej. Metodologia badania oparta jest na definicjach zalecanych przez Międzynarodową Organizację Pracy i Eurostat., GUS.

Ryc. 11. Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15-64 lat wg BAEL (%) w 2016 r.

Źródło: Opracowanie własne DPR, na podstawie STRATEG, 2017 r.

Wskaźnik zatrudnienia jest zróżnicowany i przyjmuje różne wartości wśród osób z różnym poziomem wykształcenia. Najwyższy odsetek zatrudnionych odnotowano w grupie osób z wykształceniem wyższym (75,1%), a najniższy wśród osób z wykształceniem gimnazjalnym, podstawowym i niższym (13,6%), co przedstawia Wykres 10.

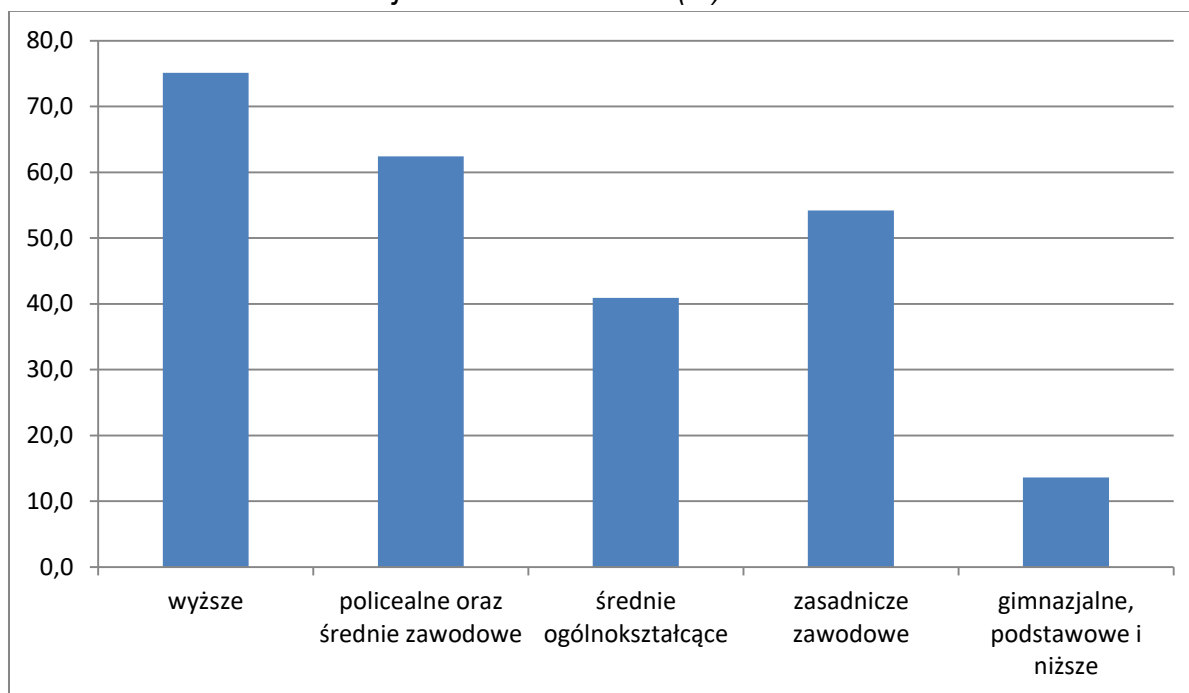
Wzrost wskaźnika zatrudnienia wskazuje, że w województwie lubelskim nastąpiła poprawa w realizowaniu najważniejszych celów polityki zatrudnienia, przejawiająca się m.in. w zwiększeniu liczby miejsc pracy, inwestowaniu w kapitał ludzki oraz zmniejszeniu bezrobocia.

Mimo tego znaczny odsetek osób zarówno w województwie lubelskim, jak i w Polsce jest biernych zawodowo. Europejska Fundacja na rzecz Poprawy Warunków Życia i Pracy¹¹ ocenia, że w ostatnich latach to dzięki udanej aktywizacji kobiet grupa biernych zawodowo

¹¹ Europejska Fundacja na rzecz Poprawy Warunków Życia i Pracy (Eurofound) jest trójstronną agencją Unii Europejskiej, której zadaniem jest pogłębianie wiedzy w dziedzinie polityki społecznej i dotyczącej zatrudnienia.

zmniejszyła się, ale pomimo to nadal dość duży potencjał w tym zakresie jest niewykorzystany. Są to często ludzie zdolni do pracy, lecz nie identyfikowani w pełni przez system monitoringu rynku pracy. Wiele państw europejskich zdecydowało się sięgnąć po ten potencjał. Jak zauważa Eurofound, zmagającej się z demografią i starzeniem społeczeństwa Europy nie stać bowiem na pomijanie tej grupy zapomnianych, a potencjalnych pracowników.

Wykres 10. Aktywność ekonomiczna ludności wg poziomu wykształcenia w latach 2010-2015 w województwie lubelskim (%).

Źródło: Opracowanie własne DPR, na podstawie BDL, 2017 r.

Przyczyn zbyt niskiego współczynnika aktywności zawodowej jest wiele, przede wszystkim jest to zbyt duży odsetek osób biernych zawodowo w populacji, z przyczyn takich jak trudności w zapewnieniu opieki nad dziećmi i osobami przewlekle chorymi, niepełnosprawnymi, brak umiejętności znalezienia pracy (dotyczy to zwłaszcza zawodów związanych z wykorzystaniem nowoczesnych technologii informacyjnych), brak odpowiedniej pracy w najbliższej okolicy i wysokie koszty dojazdów.

2.1.4. Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL

Podstawowym przyjętym miernikiem sytuacji na rynku pracy jest stopa bezrobocia, która przedstawia wyrażony w procentach stosunek liczby osób bezrobotnych do liczby osób aktywnych zawodowo.

Wskaźnik stopy bezrobocia osób w wieku 15+ wg BEAL w 2016 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL - poziom (%)	Wartość w 2016 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
	8,0	9,0

Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL w województwie lubelskim w roku 2016 wyniosła **8%**, co oznacza, że jej poziom obniżył się o 1,9 pkt. proc. w stosunku do poziomu z roku 2010. W latach 2011-2013 wskaźnik ten był wyższy i kształtował się następująco: 10,3%, 10,5% i 10,3%. Takie kształtowanie się wskaźnika wynika głównie z rolniczego charakteru regionu i związanym z tym zjawiskiem bezrobocia na wsi. Pod względem poziomu stopy bezrobocia w 2016 r. województwo lubelskie znalazło się na 4 miejscu w skali całego kraju, co stanowi zmianę lokaty regionu pod tym względem w porównaniu do roku 2010, kiedy to region lubelski zajmował 8 pozycję (Ryc. 12).

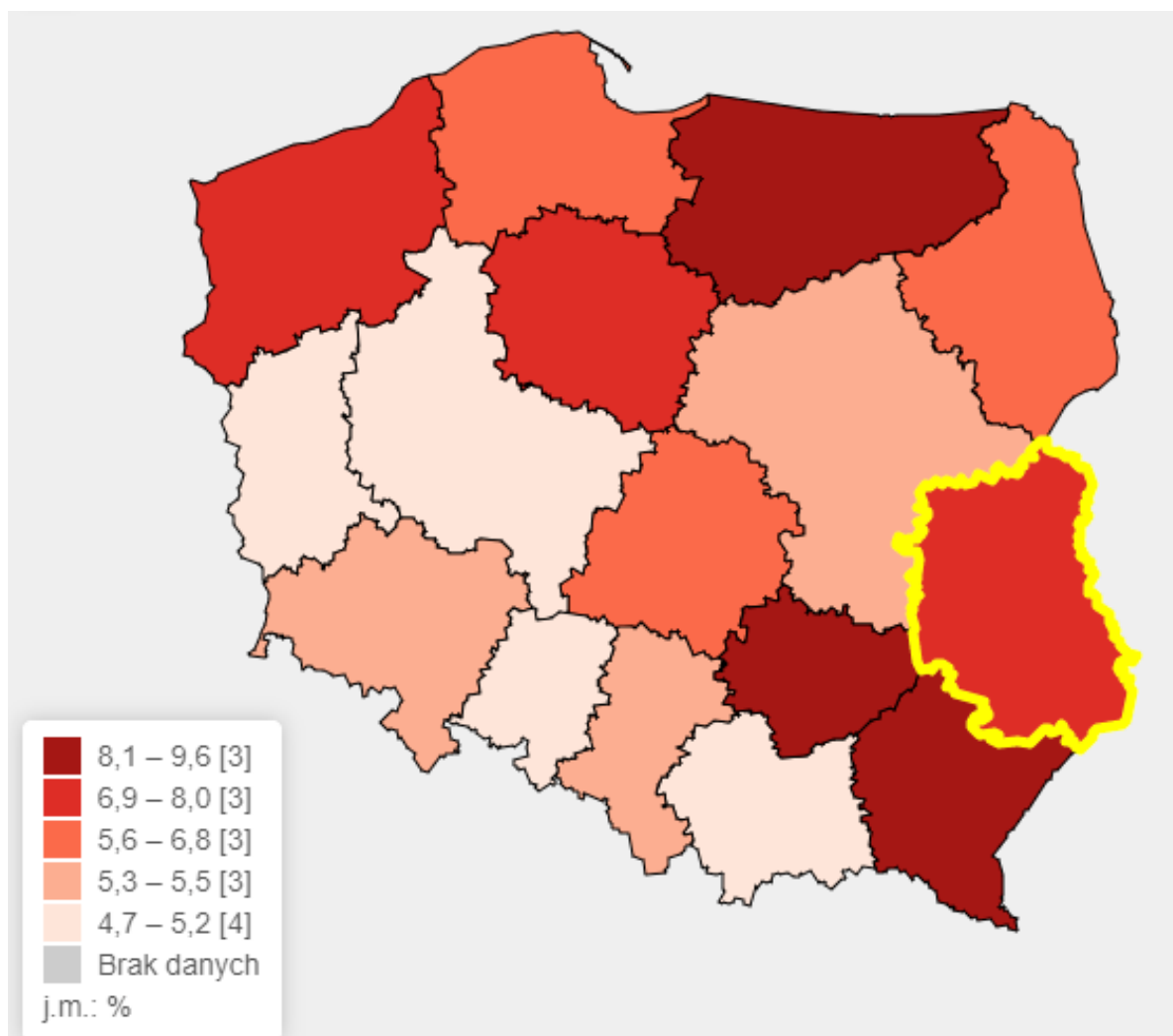
Stopa bezrobocia wśród osób w wieku produkcyjnym w roku 2010 wynosiła 10,1%, natomiast od roku 2014 wartość wskaźnika sukcesywnie spadała osiągając poziom 8,3% w roku 2016. Systematyczna poprawa sytuacji na rynku pracy i spadek liczby osób bez zatrudnienia następuje od 2014 roku w kraju i w regionie. Na koniec 2016 roku liczba bezrobotnych w województwie lubelskim wyniosła 95,6 tys. osób, co oznacza, że w porównaniu do 2015 roku spadek wyniósł 12,3 tys. osób (tj. o 11,4%). W 2017 roku przewidywany jest dalszy spadek bezrobocia. Pod względem liczby zarejestrowanych bezrobotnych region plasuje się na 6 pozycji wśród innych województw¹². O poprawie sytuacji na rynku pracy świadczy także zauważalny wzrost liczby ofert pracy zgłaszanych przez pracodawców do powiatowych urzędów pracy. W 2016 roku odnotowano wzrost oferowanych przez pracodawców wolnych miejsc pracy i aktywizacji zawodowej o 16,5% (tj. o 9 254) w odniesieniu do 2015 roku.¹³

Spadek stopy bezrobocia w województwie lubelskim jak dotąd nie przekładał się na wzrost wynagrodzeń, gdyż w omawianym okresie w odniesieniu do średniej dla Polski odnotowano spadek z 90,2% w 2010 r. do 88,9% w roku 2016.

¹² Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie

¹³ *Analiza sytuacji na rynku pracy w województwie lubelskim 2016 r.*, Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie

Ryc. 12. Stopa bezrobocia wg BAEL (%) w 2016 r.

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie STRATEG, 2017 r.

Na systematyczną poprawę sytuacji na rynku pracy województwa lubelskiego wpływało wiele czynników, m.in. sytuacja demograficzna, zmiany gospodarcze, edukacyjne czy realizacja projektów współfinansowanych z Europejskiego Funduszu Społecznego. Przy spadającym bezrobociu, jednocześnie notowane są trudności ze znalezieniem pracowników o odpowiednich kwalifikacjach.¹⁴ Problem ten się potęguje wraz z rosnącymi migracjami zarobkowymi Polaków. Na wykorzystanie zasobów pracy w Polsce obecnie i w przyszłości duży wpływ będzie miało zwiększenie udziału kobiet, młodzieży i osób w wieku 50+ w rynku pracy. Ten udział uzależniony jest od wielu czynników takich jak, np. dostępności instytucjonalnych form opieki nad dziećmi i osobami starszymi, a także od jakości prawa pracy i skuteczności jego egzekwowania.

W kontekście tych zjawisk notuje się tendencję do zatrudniania migrantów zarobkowych,

¹⁴ *Monitoring zawodów deficytowych i nadwyżkowych w województwie lubelskim*, Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie

głównie z Ukrainy (ze względu na bliskie sąsiedztwo). Skalę tego zjawiska obrazują dane dotyczące liczby oświadczeń podmiotów o zamiarze powierzenia pracy cudzoziemcowi, rejestrowane w powiatowych urzędach pracy. W roku 2015 w województwie lubelskim odnotowano ponad dwukrotny wzrost liczby rejestrowanych oświadczeń (z 26 tys. w 2014 r. do ponad 55 tys. w 2015 r.), a w 2016 r. liczba ta osiągnęła ponad 75 tys., przewyższając liczbę wszystkich zarejestrowanych w 2015 r. oświadczeń.¹⁵ Należy zaznaczyć, iż liczba ta w 2016 r. stanowiła 5,7% tego typu oświadczeń w kraju, plasując województwo na 7 pozycji. Wskazuje to na ciągły trend wzrostowy w zatrudnianiu cudzoziemców na lokalnym rynku pracy. Ponadto pracodawcy borykający się z problemem rekrutowania pracowników w ramach obowiązujących przepisów mogą zatrudnić cudzoziemców na podstawie zezwoleń na pracę. W roku 2016 zezwoleń takich wydano prawie 2,8 tys., co stanowiło 2,2% ich ogółu w kraju. Cudzoziemcy zazwyczaj redukują braki pracownicze w gospodarstwach domowych, a także w sektorze budowlanym, rolniczym, transporcie i handlu. Cudzoziemcy zatrudniani w dobrze opłacanych zawodach stanowią jednak niewielki odsetek wśród pracujących, a zdecydowana większość to wykwalifikowani robotnicy i osoby wykonujące proste prace.¹⁶

2.1.5. Struktura pracujących (faktyczne miejsce pracy) w poszczególnych sektorach ekonomicznych

Wypadkową procesów ekonomicznych w gospodarce są między innymi zmiany w jej strukturze według sektorów ekonomicznych i rodzajów działalności. Zmiany te, z uwagi na różnice w produktywności pomiędzy sektorami i branżami, są jednym z czynników wpływających na poziom wydajności pracy.

Wskaźnik struktury pracujących (faktyczne miejsce pracy) w poszczególnych sektorach ekonomicznych w 2016 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

---

¹⁵ Analiza sytuacji na rynku pracy w województwie lubelskim 2016 r., Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie, 2017 r.
¹⁶ j.w.

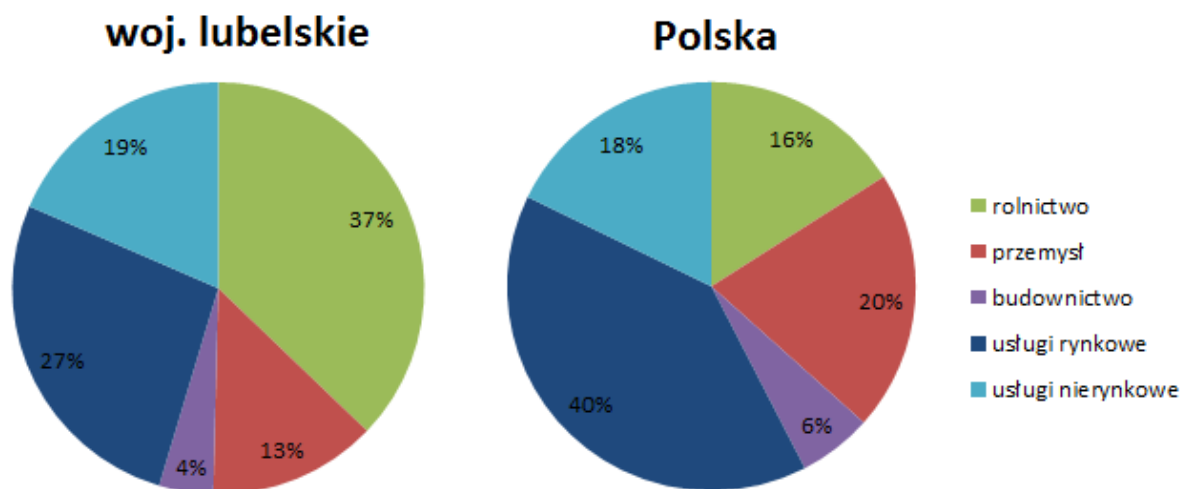
Struktura pracujących (faktyczne miejsce pracy) w poszczególnych sektorach ekonomicznych (%):	Wartość w 2016 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
- rolnictwo	37,2	25,5
- przemysł	13,2	17,8
- budownictwo	4,3	6,8
- usługi rynkowe	26,9	31,6
- usługi nierynkowe	18,5	18,3

Liczba osób pracujących w gospodarce narodowej w województwie lubelskim w 2010 r. wyniosła 794,1 tys. i wzrosła o 4,4%, tj. do 829,2 tys. w 2016 roku. W 2016 r. większość osób (79,8%) była zatrudniona w sektorze prywatnym, natomiast w sektorze publicznym 20,2%, przy czym w Polsce ta relacja kształtuje się bardzo podobnie.

W województwie lubelskim dominującym sektorem pod względem liczby pracujących jest rolnictwo, w którym w 2016 roku pracowało 37,2% ogółu pracujących, co oznacza że udział ten był ponad dwukrotnie wyższy niż w skali całego kraju (16%). Przekłada się to na znacznie niższy udział zatrudnienia w pozostałych sektorach, tj. w przemyśle i usługach. Odsetek pracujących w przemyśle województwa lubelskiego w 2016 roku wynosił 13,2%, podczas gdy kraju przekraczał 20%. Usługi stają się wiodącym sektorem wielu gospodarek na świecie, w związku z tym można zauważyć coraz większe zapotrzebowanie na pracę w tym sektorze. W województwie lubelskim udział pracujących w usługach w 2016 roku wynosił 45,4%, przy czym w kraju kształtował się na poziomie 57,6% (Wykres 11).

Istniejąca aktualnie struktura pracujących w województwie lubelskim w badanym okresie nie uległa istotnym zmianom i jest bardzo zbliżona do tej z roku 2010. Niewielkie zmiany odnotowano w rolnictwie, w którym odsetek pracujących spadł o 1,6 pkt. proc. na rzecz pracujących w usługach rynkowych, gdzie nastąpił wzrost o 1,5 pkt. proc.

Wykres 11. Struktura pracujących w poszczególnych sektorach ekonomicznych w 2016 r. województwie lubelskim i w Polsce

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2017 r.

Pomiędzy sytuacją na rynku pracy a strukturą gospodarki istnieje sprzężenie zwrotne, ponieważ przekształcenia strukturalne oraz następujący postęp technologiczny mają istotny wpływ na strukturę zatrudnienia, a podaż siły roboczej kształtuje potencjalne możliwości produkcyjne. Cechy jakościowe zasobów ludzkich wpływają natomiast na możliwości rozwoju nowoczesnych branż. Ze względu na odmienną strukturę gospodarczą w regionach, zmiany w strukturze osób pracujących przebiegają w różnym tempie i mają zróżnicowany charakter. W przypadku województwa lubelskiego, wiąże się to z większym niż w pozostałych regionach, wpływem rolnictwa na kreowanie wartości dodanej brutto oraz bardzo dużym poziomem zatrudnienia w tym sektorze (ponad 1/3 ogółu pracujących). Sytuacja ta ma także bezpośredni związek w poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego regionu. Proporcje, w jakich rozwijają się trzy sektory gospodarki, kształtują wskaźnik poziomu rozwoju, jak również poziomu życia danego społeczeństwa.

Obserwując istniejące tendencje, można zakładać, że dalsze przekształcenia strukturalne w województwie lubelskim będą zmierzać do koncentracji ziemi w rolnictwie, a tym samym redukcji zatrudnienia w tym dziale gospodarki. Zgodnie z prawidłowością gospodarek rozwijających się będzie prawdopodobnie następował dalszy rozwój sektora usług oraz przemysłu zaawansowanego technologicznie, co przełoży się na wzrost zapotrzebowania na wykwalifikowaną siłę roboczą w tych sektorach.

2.1.6. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych

Sytuacja materialna gospodarstw domowych jest uwarunkowana czynnikami zewnętrznymi, takimi jak sytuacja makroekonomiczna w kraju, koniunktura gospodarcza, wpływ otoczenia, regionu, w jakim znajduje się dane gospodarstwo, a także wiele czynników tkwiących w jego indywidualnych cechach.

Miarą sytuacji materialnych jest m. in. poziom przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego na osobę. W województwie lubelskim odnotowano jego wzrost o 33% z 978 zł w 2010 roku do 1.299 zł w roku 2016. Wynik ten stanowił 82% średniej krajowej w 2010 r., który w roku 2016 wzrósł do poziomu 88% (15 pozycja). W porównaniu do innych regionów Lubelszczyzna charakteryzuje się niskim poziomem tego wskaźnika. Wynika to głównie z wysokiego udziału osób zatrudnionych w rolnictwie. Niskie dochody powodują obniżenie konsumpcji, a także działalności inwestycyjnej mieszkańców regionu.

Na zjawisko ubóstwa ma wpływ szereg czynników, m.in. wysoki udział osób bezrobotnych, często o niskim poziomie wykształcenia oraz osób pobierających świadczenia rentowe i emerytalne w gospodarstwach domowych. Ubóstwo dochodowe dotyka dużo częściej mieszkańców wsi niż miast, dlatego też województwo lubelskie z powodu rolniczego charakteru jest bardziej narażone na utrzymywanie i pogłębianie się tego procesu. Niemniej jednak różnice w sytuacji materialnej pomiędzy miastem a wsią zmniejszają się z roku na rok w wyniku szybszego bogacenia się mieszkańców wsi niż miast. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w miastach wzrósł w 2016 r. w stosunku do 2015 r. o 4,9%, a na wsi o 9,8%.¹⁷(Ryc. 14). Ubóstwo w mniejszym stopniu dotyczy osób posiadających wyższe wykształcenie. Największe zagrożenie ubóstwem występuje przede wszystkim wśród grupy osób z wykształceniem podstawowym i gimnazjalnym. W województwie lubelskim ubóstwo dotyczy najczęściej tych gospodarstw, których członkami są osoby utrzymujące się z tzw. źródeł niezarobkowych. Jedną z przyczyn jest coroczne zwiększanie się udziału osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie ludności, których źródłem utrzymania są świadczenia z ubezpieczeń społecznych i pomocy społecznej, co wpływa na poziom ubóstwa w województwie.

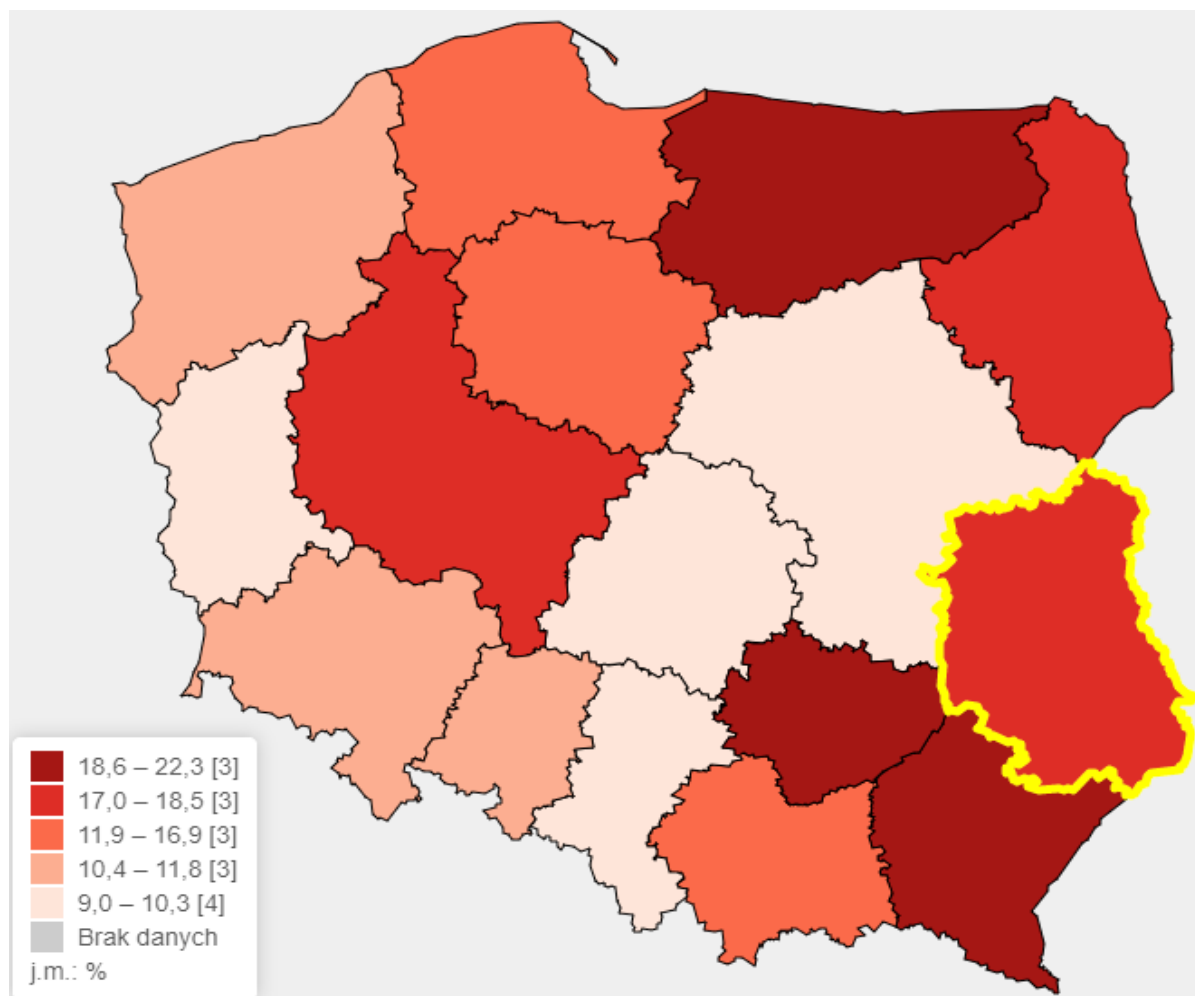
Sytuację dochodową ludności obrazuje także wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym (po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych), który dla województwa lubelskiego wynosi 31,3%¹⁸ i od dłuższego okresu utrzymuje się

¹⁷ *Sytuacja gospodarstw domowych w 2016 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych*, GUS.

¹⁸ Zmiany metodologiczne - Od 2012 r. wartości wskaźnika zagrożenia ubóstwem w podziale na województwa nie są prezentowane ze względu na zmniejszającą się próbę (w kolejnych latach ma miejsce rezygnacja części gospodarstw domowych z udziału w badaniu) i w związku z tym – znaczny błąd standardowy.

niezmiennie na najwyższym poziomie w Polsce. Wartość tego wskaźnika do roku 2011 stopniowo wzrastała (w roku 2010 wynosił 30,7%, a w roku 2011 już 31,3%).

Ryc. 13. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym (%) w 2016 r.

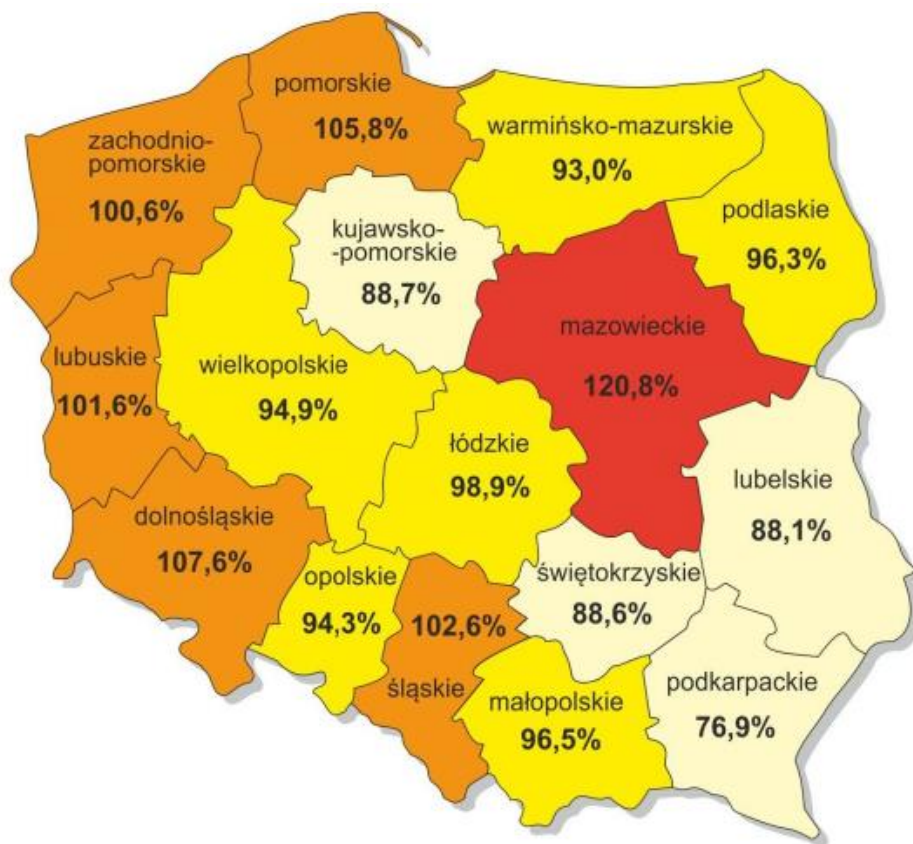

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie STRATEG, 2017 r.

W porównaniu do roku 2010 nastąpiła wyraźna poprawa sytuacji materialnej wszystkich grup społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych w Polsce. Gospodarstwa domowe osiągały wyższe dochody i ponosiły większe wydatki. Wzrosła nadwyżka dochodów nad wydatkami, co umożliwiło gospodarstwom domowym większe możliwości oszczędzania.¹⁹

¹⁹ Sytuacja gospodarstw domowych w 2016 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych, GUS 2017 r.

Ryc. 14. Wskaźnik przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego na 1 osobę w gospodarstwach domowych w stosunku do średniej krajowej w 2016 r. wg województw

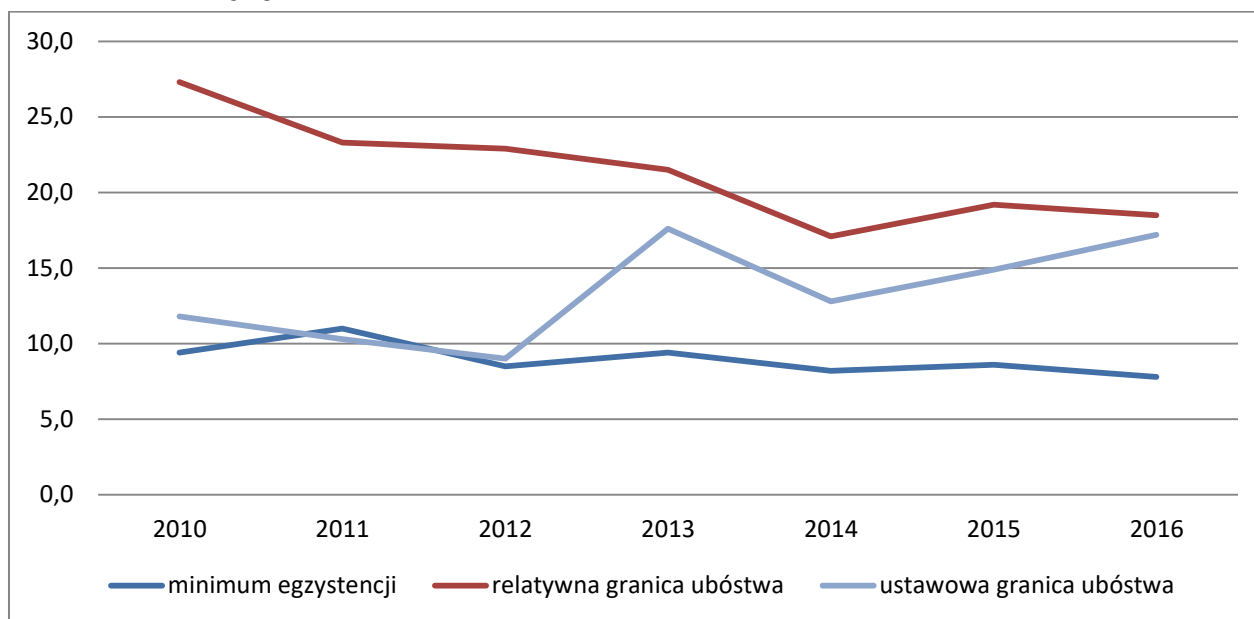
- Województwa, w których przeciętne miesięczne dochody wyniosły co najmniej 110% średniej krajowej
- Województwa, w których przeciętne miesięczne dochody mieściły się w granicach od 100,0 do 109,9% średniej krajowej
- Województwa, w których przeciętne miesięczne dochody mieściły się w granicach od 90,0 do 99,9% średniej krajowej
- Województwa, w których przeciętne miesięczne dochody były niższe niż 90% średniej krajowej

Źródło: Sytuacja gospodarstw domowych w 2016 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych, GUS 2017 r.

Według danych GUS w 2016 r. 18,5% osób w województwie lubelskim żyło poniżej relatywnej granicy ubóstwa (Ryc. 13), zaś 7,8% osób poniżej minimum egzystencji. W porównaniu z rokiem 2010 odnotowano znaczną poprawę i tak wartości te wynosiły odpowiednio 27,3% oraz 9,4% (Wykres 12). Lubelszczyzna zajmuje 3 miejsce w kraju pod względem minimum egzystencji. Pod względem relatywnej granicy ubóstwa, pozycja regionu nieco się poprawiła (z pierwszego miejsca w roku 2010 na czwarte w roku 2016). W badanym okresie w Polsce odsetek osób żyjących poniżej relatywnej granicy ubóstwa spadł z poziomu 17,4% do 13,9%, natomiast poniżej minimum egzystencji z 5,8% do 4,9%.

Wykres 12. Odsetek osób żyjących poniżej granic ubóstwa w województwie lubelskim w 2016 r.

Źródło: Opracowanie własne DPR, 2017 r.

2.2. Cel strategiczny 1. Wzmacnianie urbanizacji regionu

Stan zaawansowania oraz stopień wykonania celu strategicznego: wzmocnienie urbanizacji regionu w latach 2010-2016 na tle kraju przedstawiono w zestawieniu tabelarycznym (Tabela 2). Natomiast informacje o zmianach w tym zakresie oraz ocenę stanu wdrażania celu zawarto w szczegółowym opisie odnoszącym się do każdego z przyjętych wskaźników, które przedstawiono poniżej.

Ważnym działaniem, bezpośrednio wynikającym z realizacji celu: Wzmacnianie urbanizacji regionu jest przyjęcie przez Zarząd Województwa Lubelskiego dokumentu Regionalna Polityka Miejska Województwa Lubelskiego (Uchwała Nr CCXIX/4288/2017 ZWL z dnia 3 października 2017 r.). Zgodnie z przyjętymi założeniami, *Regionalna Polityka Miejska Województwa Lubelskiego* (RPMWL) stanowi rozwinięcie zapisów *Strategii* oraz *Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego*. Zadaniem RPMWL jest ukierunkowanie działań na rzecz efektywnego wykorzystania potencjałów rozwojowych miast z uwzględnieniem znaczenia poszczególnych ośrodków, jakie pełnią w obsłudze regionu. W ramach polityki miejskiej województwa określone zostały przede wszystkim:

- Pakiety działań – zindywidualizowany dla grup miast katalog działań uwzględniający rangę ośrodka, uwarunkowania planistyczne oraz indywidualne cechy i potencjały rozwojowe. Traktuje się je jako podstawę konsultacji, negocjacji i realizacji działań rozwojowych na obszarach urbanizowanych;

- Priorytety działań – wykaz najważniejszych działań dla określonych grup miast, stanowiący podstawę dla różnicowania wsparcia rozwoju w odniesieniu do poszczególnych ośrodków miejskich w województwie;
- Instrumenty wsparcia – katalog źródeł finansowania przedsięwzięć rozwojowych realizowanych na obszarach urbanizowanych.

Zasadniczym elementem RPMWL są wnioski i rekomendacje skierowane do licznych organów i podmiotów uczestniczących w kreowaniu procesów i realizacji działań rozwojowych na terenach miejskich. Wskazania, obejmujące również potrzebę zmian regulacji prawnych, ukierunkowane są na stworzenie właściwych warunków dla realizacji działań wynikających z przyjętych w województwie strategicznych celów rozwojowych, a także poprawę skuteczności interwencji określonej w ramach Obszarów Strategicznej Interwencji (OSI).

Tabela 2. Przyjęte wskaźniki obrazujące stopień realizacji celu strategicznego 1. Wzmacnianie urbanizacji regionu

Nazwa wskaźnika		Województwo lubelskie											Polska								
		Wartość bazowa 2009/2010/2011	2010 r.	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.	2017 r.	Dynamika (ostatni dostępny rok/ 2010 r.)	Wartość docelowa 2020 r.	2010 r.	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.	2017 r.	Dynamika (ostatni dostępny rok/ 2010 r.)
Wskaźnik urbanizacji	%	46,5	46,5	46,5	46,4	46,2	46,2	46,2	46,4	b.d.	0,998	50,2	60,8	60,7	60,6	60,4	60,3	60,3	60,2	b.d.	0,99
Średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu z Lublina do Warszawy [min]	min.	X	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	159,9	b.d.	159,9	1,00	X	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	X
Średni czas dojazdu koleją z Lublina do Warszawy [min]	min.	X	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	142,8	b.d.	236,9	1,658	X	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	X
Średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu z Lublina do Krakowa [min]	min.	X	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	251,4	b.d.	251,4	1,00	X	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	X
Średni czas dojazdu koleją z Lublina do Krakowa [min]	min.	X	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	251,5	b.d.	378,9	1,506	X	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	X
Średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu z Lublina do Rzeszowa [min]	min.	X	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	165,6	b.d.	165,6	1,00	X	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	X
Średni czas dojazdu koleją, połączeniem bezpośrednim z Lublina do Rzeszowa [min]	min.	X	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	203,8	b.d.	198,9	0,976	X	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	X
Średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu z Lublina do Radomia [min]	min.	X	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	110,6	b.d.	110,6	1,00	X	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	X
Średni czas dojazdu koleją z Lublina do Radomia [min]	min.	x	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	144,0	b.d.	242,7	1,685	X	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	X
Dochody budżetów miast na prawach powiatu w odniesieniu do dochodów budżetów gmin i miast na prawach powiatu	%	40,3	40,4	41,0	41,8	41,4	41,2	40,3	40,4	b.d.	1,00	42,0	51,5	51,0	50,6	51,0	50,7	50,7	50,4	b.d.	0,98

Źródło: Opracowanie własne DPR, 2017

2.2.1. Wskaźnik urbanizacji

Wskaźniki urbanizacji określają stopień i zakres procesów urbanizacji danego kraju lub regionu. Jednym ze wskaźników tego typu jest wskaźnik określający procentowy udział ludności miejskiej w ogólnej liczbie ludności w danym kraju (na danym obszarze). Wskaźnik ten uważany jest za miernik poziomu rozwoju społecznego społeczeństw, gdyż wraz z uprzemysłowieniem następuje względnie gwałtowna migracja ludności do miast z obszarów wiejskich.

Wskaźnik urbanizacji w 2016 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

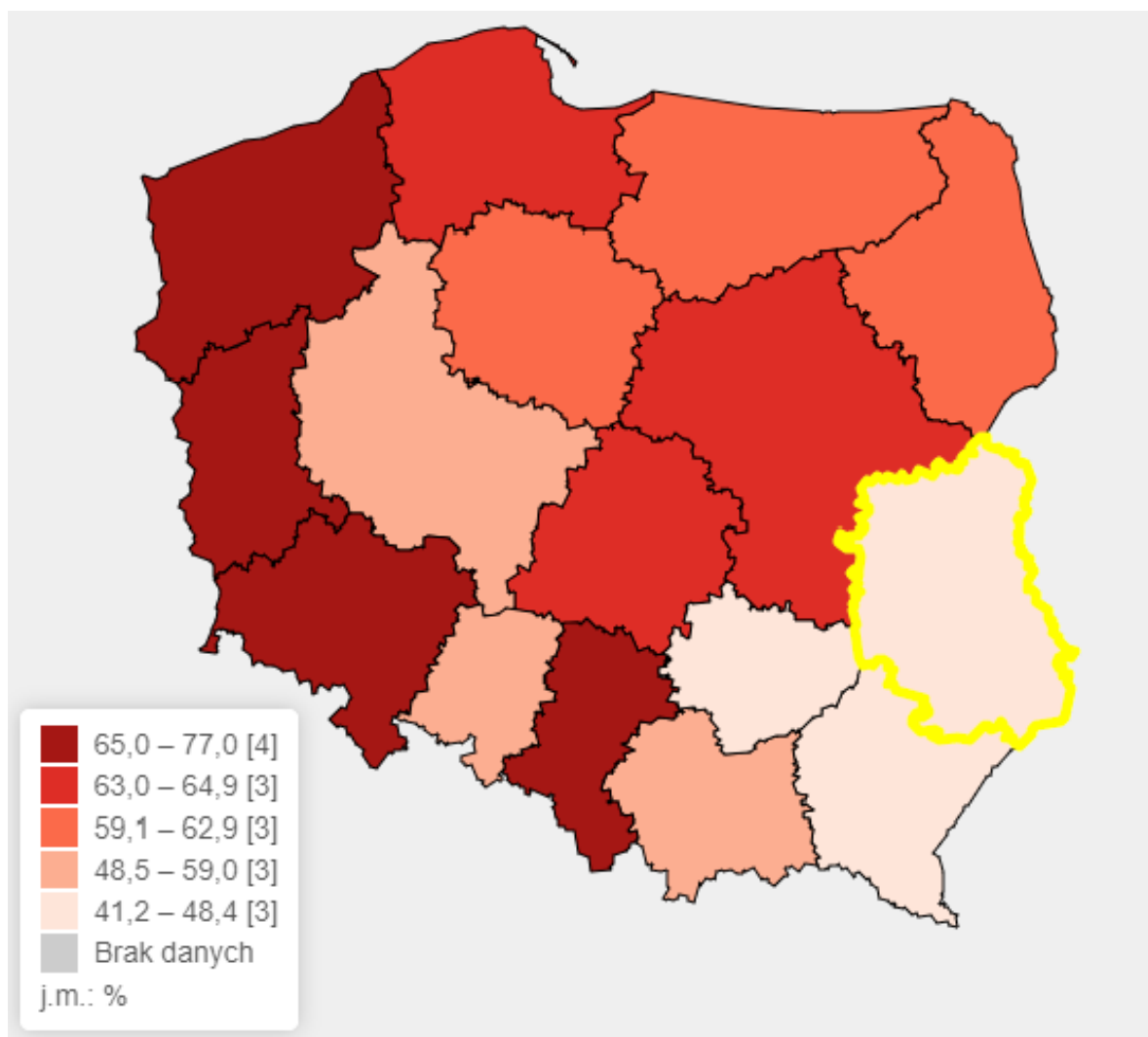
Wskaźnik urbanizacji (%)	Wartość w 2016 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
	46,2	50,2

Powierzchnia województwa lubelskiego wynosi 25,122 km² (8% całego obszaru Polski) i jest ono trzecim co do wielkości województwem. Liczba ludności wynosi 2.129 tys.²⁰ osób. Lubelszczyzna jest relatywnie słabo zaludnionym obszarem, pod względem gęstości zaludnienia zajmuje 12 miejsce w kraju (85 os./km²). Województwo lubelskie charakteryzuje się bardzo niskim wskaźnikiem urbanizacji, bowiem w miastach zamieszkuje 46,4% ogółu ludności (średnia w Polsce 60,2%). W analizowanym okresie wskaźnik urbanizacji nie uległ istotnym zmianom i nieznacznie wahał się w granicach 46,2 – 46,5%, pomimo tego, iż uległa zwiększeniu liczba miast w województwie lubelskim z 42 w 2010 r. do 46 w roku 2016²¹. Jednocześnie w latach 2010-2016 odnotowano spadek liczby mieszkańców województwa lubelskiego o 45,3 tys. osób. W największym mieście pod względem liczby ludności Lublinie zamieszkuje ok. 16% wszystkich mieszkańców województwa, a gęstość zaludnienia wynosi w nim 2.309 os./km². Natomiast w 4 miastach subregionalnych: Białej Podlaskiej, Chełmie, Puławach i Zamościu zamieszkuje łącznie 7% wszystkich mieszkańców regionu. Wskaźnik urbanizacji obrazuje Ryc. 15.

²⁰ GUS stan na 30.06.2017 r.

²¹ Od 1 stycznia 2017 roku liczba miast zwiększyła się o kolejne miasto – Rejowiec.

Ryc. 15. Wskaźnik urbanizacji % w 2016 r.

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie STRATEG 2017 r.

2.2.2. Średni czas dojazdu ²²

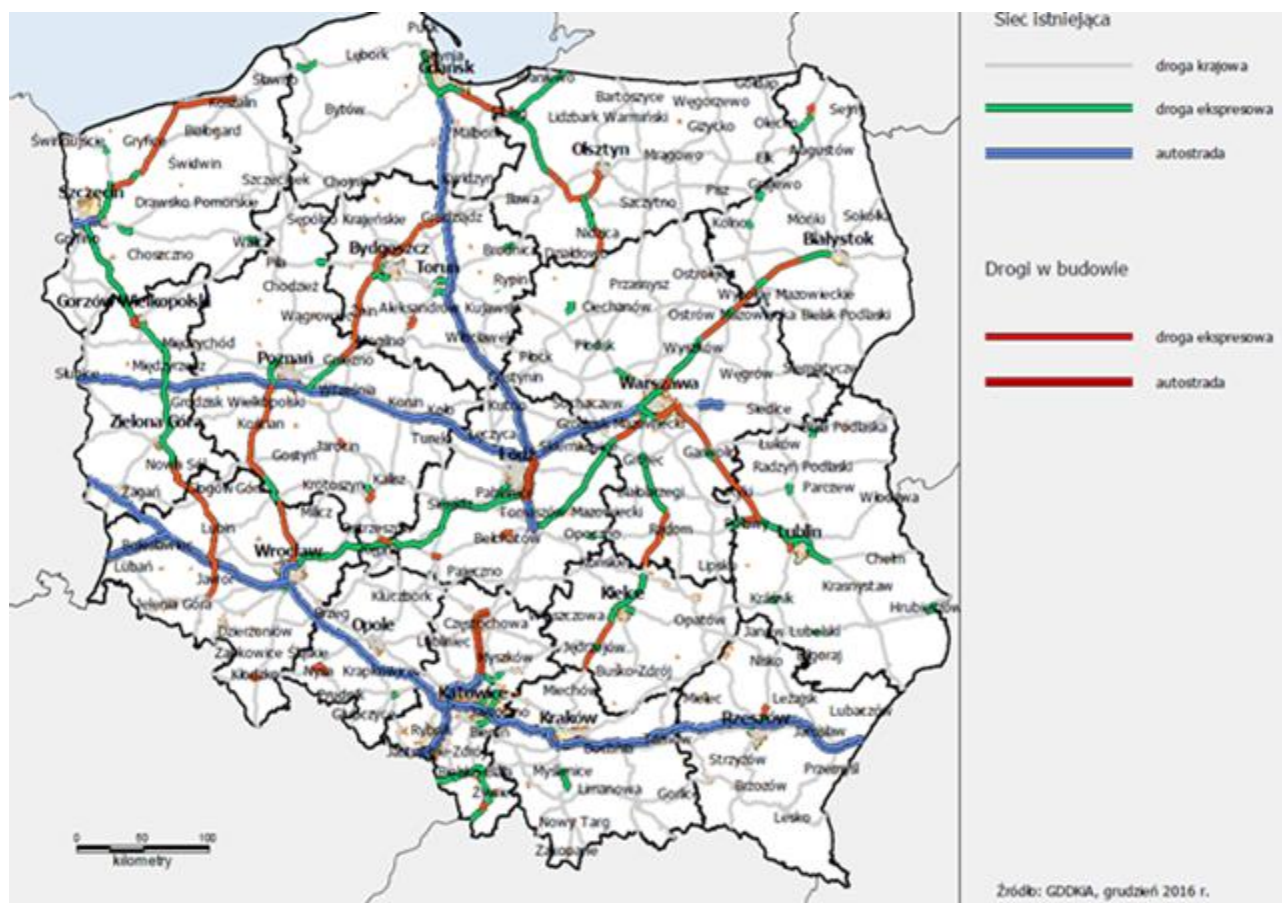
Rozwój infrastruktury transportowej jest jednym z podstawowych środków do osiągnięcia celów rozwojowych zakładanych zarówno na poziomie Unii Europejskiej, jak i poziomie krajowym oraz regionalnym. Czynniki takie jak położenie geograficzne, stopień skomunikowania z obszarami centralnymi czy efektywny system transportowy warunkują o centralności bądź peryferyjności danego obszaru. Dostępność komunikacyjna i transportowa to jeden z najważniejszych czynników trwale kształtujący podstawy ich rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez stworzenie ogólnych warunków materialnej działalności produkcyjnej, warunków dla właściwego funkcjonowania gospodarki oraz stałe stymulowanie jej rozwoju.

Infrastruktura transportowa obejmuje transport zbiorowy oraz transport indywidualny

²² Metodologia obliczania wskaźnika dostępności komunikacyjnej - Załącznik nr 1.

w skład którego wchodzi między innymi: transport kolejowy (infrastruktura kolejowa), transport drogowy, transport lotniczy, lotniska a także ulice, drogi rowerowe i chodniki. Na koniec 2016 r. sieć dróg publicznych w województwie lubelskim wyniosła ponad 36,5 tys. km (8,7% dróg publicznych w kraju), przy czym odsetek długości dróg publicznych o nawierzchni twardej ulepszonej wyniósł 57%. Na przestrzeni ostatnich 6 lat w województwie lubelskim nastąpił znaczący wzrost długości dróg ekspresowych (Ryc. 16).

Ryc. 16. Sieć autostrad i dróg ekspresowych w Polsce.

Źródło: GDDKiA, grudzień 2016 r.

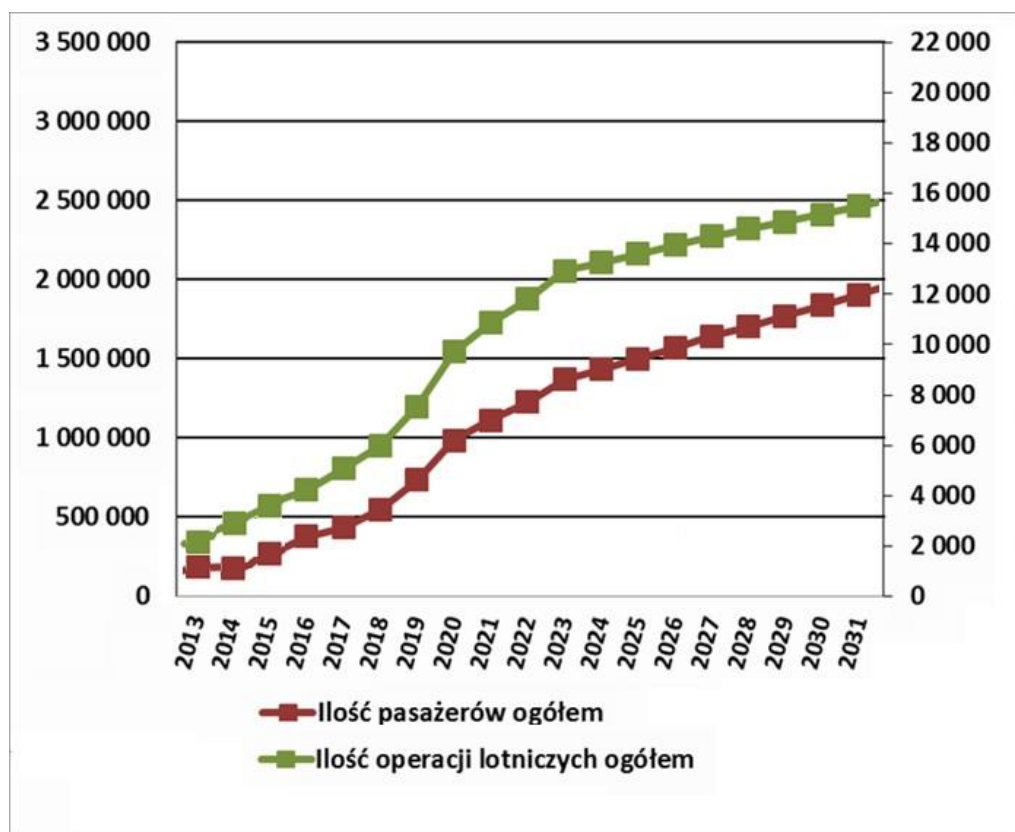
W tym okresie wybudowanych zostało 85 km dróg ekspresowych (S17, S12). W przeliczeniu na 1.000 km², drogi ekspresowe stanowią 3,55 km w województwie lubelskim, przy średniej w Polsce wynoszącej trzykrotnie więcej, tj. 10,14 km. Zwiększyła się także liczba samochodów osobowych, których w 2016 r. w przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców przypadło prawie 542 szt., co oznacza wzrost o ok. 30% względem roku 2010. Pozytywnym zjawiskiem jest natomiast spadek liczby wypadków na drogach województwa lubelskiego, na co bezpośredni wpływ ma stan dróg województwa. W 2010 roku odnotowano łącznie 1 820 wypadków, w których 256 osób poniosło śmierć a 2 288 zostało rannych.

Natomiast w roku 2016 odnotowano łącznie 1 262 wypadków, w których 178 poniosło śmierć zaś 1 484 osoby zostało ranne. Wskaźnik wypadków drogowych na 100 tys. ludności dla województwa lubelskiego równy był w roku 2010 - 83,5 osoby, aby w 2016 roku zmalał do 59,2 osoby. Analogicznie zmniejsza się również ilość ofiar śmiertelnych na 100 tys. pojazdów. W 2010 roku było ich 19,4 do 10,8 w 2016 r. Prawie o połowę spadła ilość rannych na 100 tys. pojazdów (173,1 w 2010 roku do 90,1 w 2016 r).

Na przestrzeni ostatnich pięciu lat długość i gęstość linii kolejowych w województwie lubelskim pozostaje na zbliżonym poziomie. Natomiast poprawie ulega ich jakość, z uwagi na trwające prace modernizacyjne. Gęstość linii kolejowych wynosi 4,2 km/100km² (4,1 km/100km² w 2010 r.), zaś długość linii kolejowych eksploatowanych wynosi 1 056 km, co stanowi 5,5% linii kolejowych w kraju (w 2010 r. 1 039 km).

Istotnymi elementami infrastruktury technicznej są także lotniska. Od 2012 r. na terenie województwa lubelskiego funkcjonuje Port Lotniczy Lublin S.A. Rośnie liczba zainteresowanych tym rodzajem podróży, w roku 2016 ruch pasażerów w województwie lubelskim (wyjazdy i przyjazdy) wyniósł 377,6 tys. osób (Wykres 13). Połączenia tranzytowe z lotniskiem docelowym realizowane są między innymi do: Oslo, Londynu, Sztokholmu, Kijowa,, Mediolanu, Monachium, Eindhoven, Liverpoolu, czy Dublina.

Wykres 13. Ruch pasażerski w Porcie Lotniczym Lublin od 2013 roku z prognozą do 2030 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Portu Lotniczego Lublin S.A., 2017

Wskaźnik dostępności komunikacyjnej w 2017 r.²³ wraz z jego wartością w 2015 r. przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Wskaźnik dostępności komunikacyjnej w 2017 r.	Wartość w 2015 r.	Wartość w 2017 r.
Średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu z Lublina do Warszawy [min]	159,9	159,9
Średni czas dojazdu koleją²⁴ z Lublina do Warszawy [min]	142,8	236,9
Średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu z Lublina do Krakowa [min]	251,4	251,4
Średni czas dojazdu koleją z Lublina do Krakowa [min]	251,5	378,9
Średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu z Lublina do Rzeszowa [min]	165,6	165,6
Średni czas dojazdu koleją, połączeniem bezpośrednim z Lublina do Rzeszowa [min]	203,8	198,9
Średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu z Lublina do Radomia [min]	110,6	110,6
Średni czas dojazdu koleją z Lublina do Radomia [min]	144,0	242,7

Dostępność komunikacyjna Lublina z Warszawą, Krakowem, Rzeszowem i Radomiem oraz dostępność subregionalnych węzłów transportowych ze stolic powiatów, mierzona średnim czasem dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu w 2017 r. nie uległa zmianie w stosunku do roku 2015.

Dostępność komunikacyjna Lublina z Warszawy, Krakowa i Radomia, mierzona średnim

²³ Obliczenia w roku 2017 wykonano 16 listopada 2017 r.

²⁴ W przypadku połączeń kolejowych średni czas przejazdu, to obliczony na podstawie rozkładów jazdy PKP w okresie 2017/2018 zamieszczonych na stronie <http://rozklad-pkp.pl>, średni czas połączeń od godz. 0001 do godz. 2400, ze stacji Lublin Główny do danej miejscowości, tj. do stacji Warszawa Centralna, Kraków Główny, Rzeszów Główny oraz Radom. W dniu dokonania obliczeń, tj. 2017-11-16 jedynie z Lublina do Rzeszowa funkcjonowały połączenia bezpośrednie. Z Lublina do Warszawy Centralnej na 12 połączeń 7 to połączenia bezpośrednie. Lublina do Krakowa i Lublina do Radomia występowały jedynie połączenia z przesiadkami.

czasem dojazdu koleją, uległa w 2017 r. znacznemu pogorszeniu. W trakcie dokonywania obliczeń wskaźników do Krakowa oraz Radomia nie funkcjonowały połączenia bez przesiadek, natomiast na 12 połączeń kolejowych do Warszawy, jedynie 7 stanowiły połączenia bezpośrednie.

Średni czas dojazdu do Lublina koleją z Warszawy, Radomia i Krakowa, zwiększył się, odpowiednio o 65,9%, 68,5% i 50,7% w stosunku do roku 2015. Spowodowane jest to gruntowną modernizacją o wielkim zakresie rzeczowym tras kolejowych i zamknięciem na okres remontu najkrótszej i najszybszej trasy kolejowej na odcinku z Lublina do Dębina. W 2017 r. jedynie dostępność Lublina z Rzeszowa uległa poprawie, bowiem czas dojazdu z Lublina do Rzeszowa w stosunku do roku 2015 zmniejszył się o 4,9 minuty, tj. o 2,4%.

2.2.3. Dochody budżetów miast na prawach powiatu w odniesieniu do dochodów budżetów gmin i miast na prawach powiatów

Wartość wskaźnika dochodów budżetów miast na prawach powiatu w odniesieniu do dochodów budżetów gmin i miast na prawach powiatu w 2016 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Dochody budżetów miast na prawach powiatu w odniesieniu do dochodów budżetów gmin i miast na prawach powiatu (%)	Wartość w 2016 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
	40,4	42,0

W okresie od 2010 do 2016 roku wartość wskaźnika obrazującego udział dochodów budżetów miast na prawach powiatu w odniesieniu do dochodów budżetów gmin i miast na prawach powiatów pozostała na niezmiennym poziomie - 40,4%.

W ciągu ostatnich lat miasta województwa lubelskiego odnotowały wzrost dochodów. Najbardziej zamożnymi miastami pod względem wartości dochodów są: Lublin (dochody własne w 2016 r. 998,7 mln zł, w 2010 r. 675,3 mln zł, co oznacza wzrost o 48%) oraz w dalszej kolejności miasta subregionalne: Puławy (141 mln zł w 2016 r.), Zamość (129,7 mln zł w 2016 r.), Chełm (128,1 mln zł w 2016 r.), Biała Podlaska (104 mln zł w 2016 r.).

Wielkość dochodów własnych na ogół pokrywa się z wielkością miast, natomiast dochód ten w przeliczeniu na jednego mieszkańca wskazuje finansową siłę samorządów. Pod tym względem, zdecydowanie najbogatszą gminą regionu jest gmina wiejska Puchaczów, gdzie dochody własne na 1 mieszkańca w 2016 r. wyniosły 4,6 tys. zł, a następnie Lublin i Puławy z kwotą 2,9 tys. zł. Należy zaznaczyć, iż średnia w województwie

lubelskim w 2016 r. wyniosła 1,6 tys. zł, a najbiedniejsze gminy województwa lubelskiego dysponują kwotą dochodów własnych na mieszkańca w wysokości 500-600 złotych. Wartości powyżej średniej dla województwa odnotowano w 29 gminach, zaś poniżej w 184 gminach.

Pozytywnym zjawiskiem, jakie odnotowano w badanym okresie, jest spadek zadłużenia JST. W 2010 r. poziom wydatków na obsługę długu wyniósł 9,8 zł na 1 tys. zł dochodów, w kolejnych latach wzrósł do poziomu 18,4 zł w roku 2012, po czym nastąpił spadek do 9,6 zł na 1 tys. zł dochodów w 2016 r.

2.3. Cel strategiczny 2. Restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich

Stan zaawansowania oraz stopień wykonania celu strategicznego: restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich w latach 2010-2016 na tle kraju przedstawiono w zestawieniu tabelarycznym (Tabela 3). Natomiast ocena i informacje o przebiegu oraz stanie wdrażania zawarto w szczegółowym opisie odnoszącym się do każdego z przyjętych wskaźników, które przedstawiono poniżej.

Tabela 3. Przyjęte wskaźniki obrazujące stopień realizacji celu strategicznego 2. Restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich

Nazwa wskaźnika		Województwo lubelskie										Polska							
		Wartość bazowa 2009/2010/2011	2010 r.	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.	Dynamika (ostatni dostępny rok/ 2010 r.)	Wartość docelowa 2020 r.	2010 r.	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.	Dynamika (ostatni dostępny rok/ 2010 r.)
Wartość dodana brutto na 1 pracującego w rolnictwie w odniesieniu do średniej krajowej	%	63,3	61,0	67,6	64,2	64,6	60,4	59,1	b.d.	0,97	68,6	100	100	100	100	100	100	100	x
Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL na wsi	%	8,7	7,8	8,7	9,3	9,1	8,8	8,9	7,3	0,94	7,9	9,2	9,5	10,2	10,4	9,5	8,0	6,5	0,71
Udział gospodarstw wielkopowierzchniowych w gospodarstwach ogółem ²⁵	%	0,09	0,21	b.d.	0,24	0,25	b.d.	b.d.	0,32	1,52	0,16	0,66	0,6	0,66	0,78	b.d.	b.d.	0,86	1,30
Różnica między odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci wodociągowej w ludności na wsi ogółem a odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z kanalizacji sieciowej	pkt. proc.	54,8	56,4	54,8	54,1	53,8	59,9	59,3	59,2	1,05	20	50,4	47,9	46,8	45,7	47,0	45,5	44,7	0,89
Odsetek ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci gazowej w ludności na wsi ogółem	%	13,7	13,4	13,7	14,1	14,5	14,7	15,0	15,5	1,16	20	20,8	21,2	21,7	22,0	22,4	22,6	23,0	1,11

Źródło: Opracowanie własne DPR, 2017

²⁵ Zmiany metodologiczne - Dane roczne: 2010, 2011, 2012; od 2013 – dane roczne dla poziomu kraju, – dane cykliczne (co trzy lata) – NTS 2.

W związku z wprowadzeniem od 2010 r. stopniowych zmian w metodologii badań rolniczych, mających na celu dostosowanie do standardów unijnych oraz uwzględnienie przemian dokonujących się w polskim rolnictwie – zmianie uległa definicja gospodarstwa rolnego. Zgodnie z definicją obowiązującą od 2010 r. w badaniach rolniczych nie ujmuje się posiadaczy użytków rolnych nieprowadzących działalności rolniczej oraz posiadaczy poniżej 1 ha użytków rolnych prowadzących działalność rolniczą o małej skali (poniżej określonych progów). W 2011 r. dane ze względu na małą wielkość próby zostały uogólnione tylko do poziomu kraju.

2.3.1. Wartość dodana brutto na 1 pracującego w rolnictwie w odniesieniu do średniej krajowej

Wskaźnik wartości dodanej brutto (WDB) pozwala na mierzenie wartości wyrobów usługowo nowo wytworzonych w wyniku działalności produkcyjnej wszystkich podmiotów gospodarki narodowej (wszystkich krajowych jednostek instytucjonalnych). Stanowi różnicę między produkcją globalną a zużyciem pośrednim i jest liczona w cenach bazowych. Wartość dodana brutto jest głównym elementem składowym produktu krajowego brutto zestawianego od strony produkcji i równa się wartości PKB pomniejszonej o podatki od produktów i powiększonej o dotacje do produktów.

Wskaźnik wartości dodanej brutto na 1 pracującego w rolnictwie w odniesieniu do średniej krajowej (%) w 2015 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Wartość dodana brutto na 1 pracującego w rolnictwie w odniesieniu do średniej krajowej (%) (WDB)	Wartość w 2015 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
	59,1	68,6

Jednym z ważnych czynników determinujących rozwój regionu jest odpowiedni poziom wydajności pracy mierzony wskaźnikiem wartości dodanej brutto na 1 pracującego. Od 2010 r. do 2015 r. w województwie lubelskim zanotowano wzrost tego wskaźnika o 22,3%. W 2010 r. WDB na 1 pracującego wynosiła 65.6 tys. zł, zaś w 2015 r. wartość ta wyniosła 80.2 tys. zł, co stanowi odpowiednio 71,3% i 70,6% średniej wartości dla Polski.

W 2015 r., w województwie lubelskim wytworzono 60.1 mld WDB ogółem, czyli o 22,8% więcej niż w roku 2010. W tym okresie w Polsce odnotowany został wzrost tego wskaźnika o 25,5%. Według sekcji PKD wartości te są następujące:

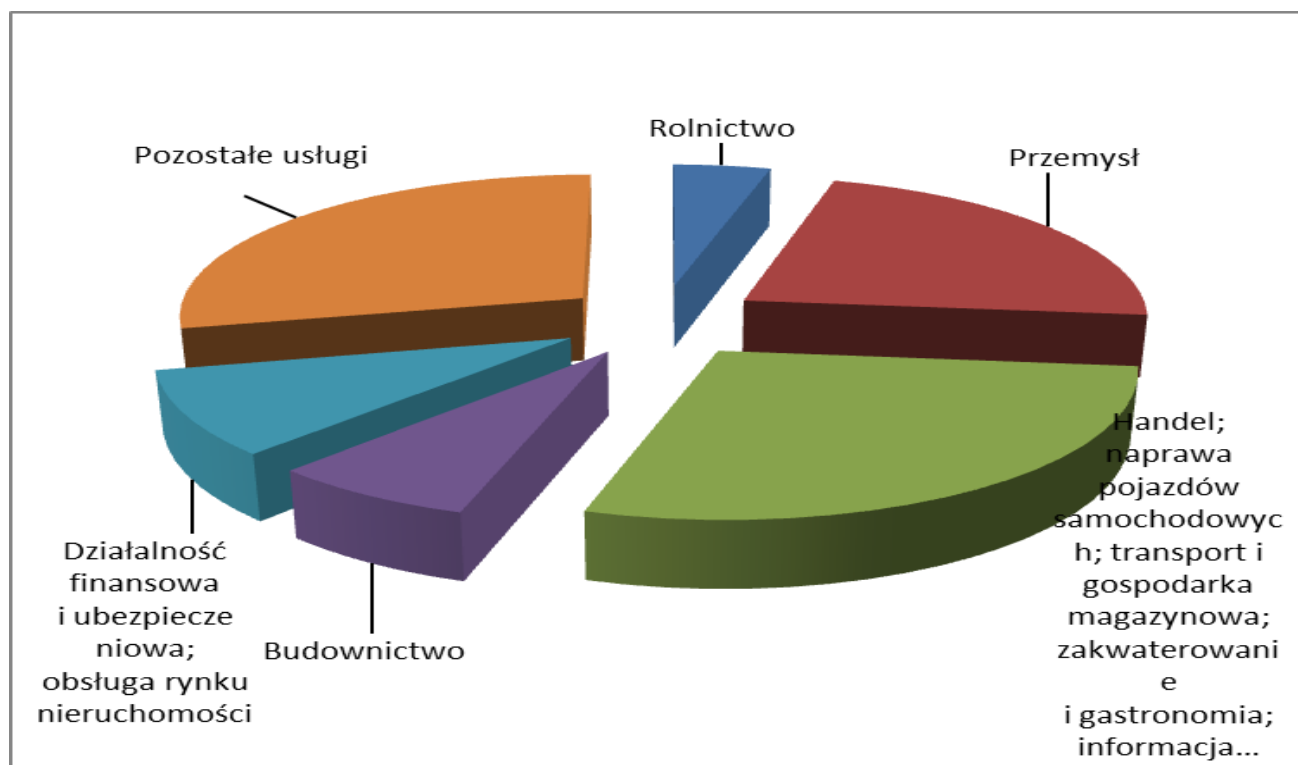
- **sekcja A** (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo) – w 2010r. wytworzono 5,4% całkowitej wartości wskaźnika WDB dla całego województwa natomiast w 2015 roku było to 4,4%.
- **sekcje B, C, D, E** (przemysł) - wytworzono 18,9% w 2010 r. i 22,2% w roku 2015.
- **sekcja F** (budownictwo) w 2010 r. - wytworzono 7,8% regionalnej WDB i w kolejnych latach wartość ta nieco się obniżyła do poziomu 7,2% w 2015 r.
- **sekcje G, H, I, J** (handel i naprawa pojazdów samochodowych, transport i gospodarka magazynowa, zakwaterowanie i gastronomia, informacja i komunikacja)

- w 2010 r. wskaźnik WDB dla tej grupy stanowił 29,2% ogólnej całkowitej WDB dla województwa, a w roku 2015 zaobserwowano niewielki spadek udziału do poziomu 28,2%. Struktura gospodarki oparta na podstawie udziału poszczególnych rodzajów działalności w wytwarzaniu wartości dodanej brutto pokazuje, że największy wskaźnik WDB wytworzono w tym obszarze.

- **sekcje K, L** (działalność finansowa i ubezpieczeniowa, obsługa rynku nieruchomości) - udział wskaźnika WDB na przestrzeni lat 2010-2015 obniżył się z poziomu 10,7% do poziomu 9,5%.
- **sekcja M, N, O, P, Q, R, S, T** (usługi) - dość duży udział w strukturze WDB odnotowuje się w tym sektorze. Udział ten w badanym okresie nieznacznie wzrósł z poziomu 28% do 28,4%.

Strukturę wartości dodanej brutto według sekcji (PKD 2007) przedstawia Wykres 14.

Wykres 14. Struktura WDB w województwie lubelskim w 2015 r.

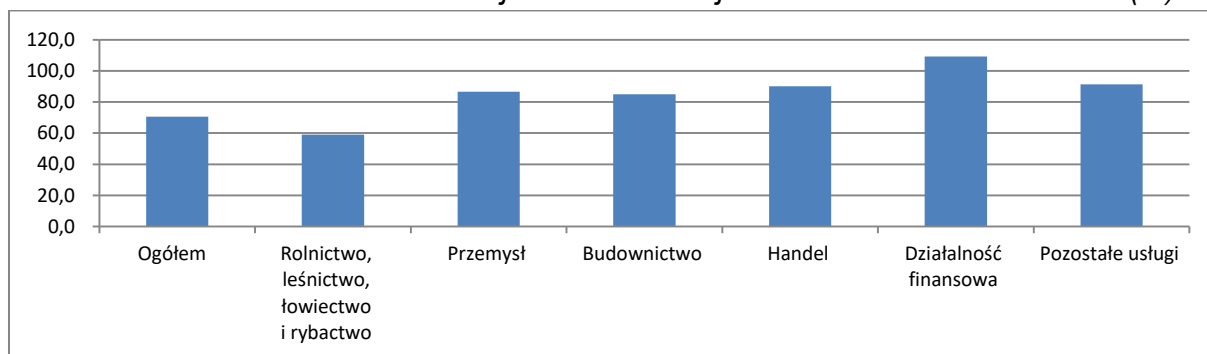
Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2017 r.

Wartość dodana brutto na 1 pracującego w różnych dziedzinach działalności jest dość zróżnicowana i kształtuje się odmiennie. W porównaniu do średniej dla Polski, wskaźnik ten ma wartość najniższą dla sekcji A (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo), zaś najwyższy poziom osiąga w działalności finansowej i ubezpieczeniowej oraz obsłudze rynku nieruchomości - 109,2% średniej dla Polski, co przedstawia Wykres 15.

Wartość dodana brutto na 1 pracującego w rolnictwie w województwie lubelskim w 2015

roku stanowiła 59,1% średniej dla Polski. Jest to wartość niższa od poziomu z roku 2010 o 1,9 pkt. proc.

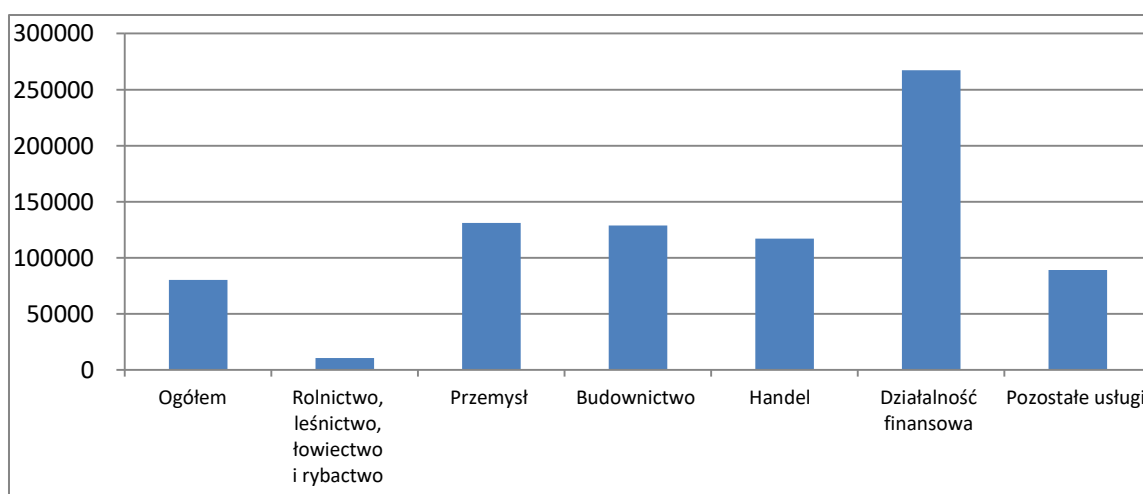
Wykres 15. Wartość dodana brutto na 1 pracującego według rodzajów działalności w odniesieniu do średniej dla Polski w województwie lubelskim w 2015 r. (%)

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2017 r.

Należy wskazać, że dużą rozpiętością charakteryzuje się wskaźnik wartości dodanej brutto na 1 pracującego w złotych w poszczególnych grupach działalności. Zdecydowanie najniższa wartość w województwie lubelskim występuje w grupie: rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo (10,4 tys. zł w 2015 r., co stanowi 13% WDB na 1 pracującego ogółem w województwie). Natomiast najwyższy wskaźnik został uzyskany w grupie działalności finansowej i ubezpieczeniowej oraz obsłudze rynku nieruchomości, który w 2015 r. wyniósł 267,3 tys. zł (333,4% WDB na 1 pracującego ogółem w województwie), co stanowiło 25,6 razy wyższą wartość niż uzyskano w rolnictwie (Wykres 16). Wskaźnik ten świadczy o największej produktywności pracy w tej sekcji.

Wykres 16. Wartość dodana brutto na 1 pracującego według rodzajów działalności (w zł) w województwie lubelskim w 2015 r.

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2017 r.

Wsparcie i udział rolnictwa we Wspólnej Polityce Rolnej zmieniło warunki jego funkcjonowania, w tym przede wszystkim swobodny dostęp do nowych, wymagających rynków zbytu, w tym także dla producentów rolnych, co stwarza nowe możliwości kreowania dochodów wynikających z tytułu wielkości rynku UE oraz korzystania z funduszy i subwencji w ramach WPR.

W strukturze ogólnej produkcji roślinnej województwa lubelskiego dominują owoce i zboża. Produkcja owoców stanowi 37% produkcji towarowej i 25% globalnej. Województwo zajmuje czołową pozycję w kraju pod względem liczby gospodarstw rolnych specjalizujących się w produkcji sadowniczej, gdzie zajmuje 2 miejsce pod względem upraw sadowniczych (udział 22% w kraju), 2 miejsce pod względem zbiorów owoców z drzew i prawie 3-krotnie wyższe niż w kraju zbiory na jednego mieszkańca, 1 miejsce pod względem zbiorów owoców z krzewów i 10-krotnie wyższe niż w kraju zbiory na jednego mieszkańca, jest także liderem w zbiorach malin (82% zbiorów krajowych) oraz porzeczek (50% zbiorów krajowych).

Mimo, że dane wskazują, iż wpływ rolnictwa na tworzenie wartości dodanej jest relatywnie niewielki, to sektor ten angażuje znaczny odsetek ogółu pracujących. Przestrzenny charakter czynnika ziemi sprawia bowiem, że efektywność procesu produkcji rolniczej oraz wydajności czynników produkcji zależy od powierzchni gospodarstw.

Struktura obszarowa gospodarstw rolnych w Polsce jest nadal bardzo niekorzystna, przy tym gospodarstwa rolne prowadzone są jeszcze w zbyt dużej części w sposób tradycyjny, z dużym nakładem pracy własnej rolnika i jego rodziny (Tabela 4). Notowana stopniowa poprawa poziomu wydajności pracy wynika między innymi z odpływu siły roboczej z rolnictwa do innych działów gospodarki.

Tabela 4. Nakłady pracy w gospodarstwach rolnych w województwie lubelskim w 2016 r. (w tysiącach AWU i w odsetkach)

Nakłady pracy	Ogółem	Gospodarstwa indywidualne						Gospodarstwa osób prawnych i jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej				
		razem	rodzinna siła robocza	pracownicy najemni stali	pracownicy dorywcy	pracownicy kontraktowi	pomoc sąsiedzka	razem	pracownicy najemni stali	pracownicy dorywcy	pracownicy kontraktowi	pozostałe osoby
w tysiącach AWU	204,2	202,8	190,8	3,8	6,3	0,4	1,5	1,4	1,1	0,2	0,0	0,1
w odsetkach	12,2	12,4	12,8	4,7	13,8	7,7	11,5	3,4	3,8	5,4	0,4	1,5

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS

Pomimo zauważalnego wzrostu wydajności pracy w rolnictwie, poziom ten pozostaje nadal dużo niższy niż w regionach wysoko rozwiniętych i hamowany jest przez niekorzystną strukturę agrarną oraz zbyt powolny postęp technologiczny i biologiczny wynikający z faktu, iż małych gospodarstw, których w dalszym ciągu na terenie województwa jest dużo, nie stać na inwestycje w nowoczesne, drogie technologie.

2.3.2. Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL na wsi

Sytuacja na rynku pracy ludności zamieszkałej na terenach wiejskich jest specyficzna. Wynika to przede wszystkim z faktu, że bezrobocie na wsi ma charakter trwały, zaś rynek pracy jest mniej elastyczny i wąski. Widoczny jest ponadto wyraźny podział ludności zamieszkałej na wsi na dwie grupy. Pierwszą stanowią ci, którzy związani są z gospodarstwami rolnymi, drugą ludność bezrolna. Mimo wszystko, warto zauważyć, iż w okresie spowolnienia gospodarczego, wszelkiego rodzaju zmiany koniunktury i związaną z nimi utratę pracy bardziej odczuwają mieszkańcy miast, a związane jest to z usytuowaniem na obszarach miejskich zakładów pracy.

Stopa bezrobocia na wsi według BAEL pozwala na mierzenie udziału bezrobotnych w wieku 15-74 lata zamieszkałych na terenach wiejskich w liczbie aktywnych zawodowo.

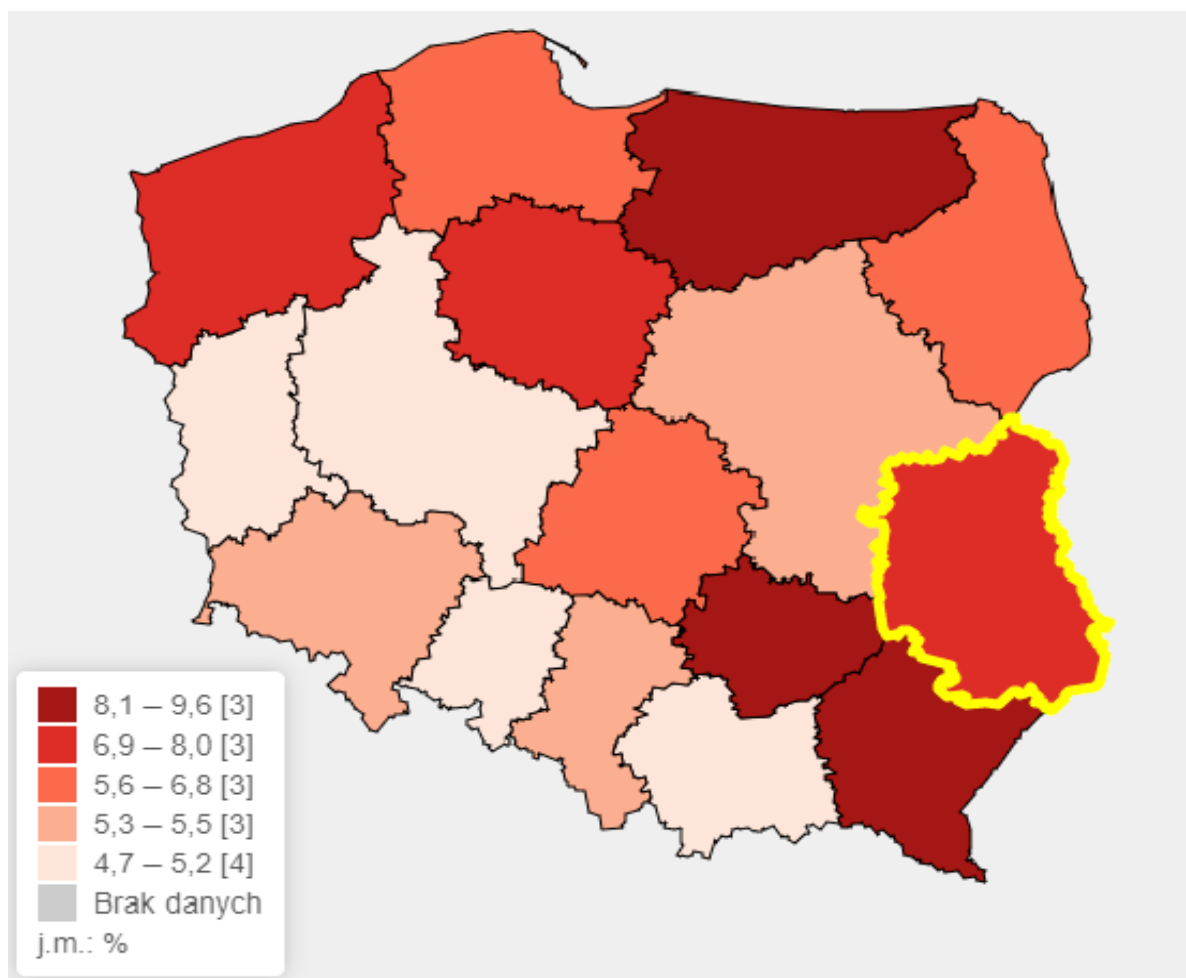
Wskaźnik stopy bezrobocia osób w wieku 15+ wg BEAL na wsi w 2016 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL na wsi (%)	Wartość w 2016 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
	7,3	7,9

W roku 2010 w województwie lubelskim, **stopa bezrobocia na wsi** wynosiła 7,8%, po czym w latach 2011-2013 wzrosła do poziomu 9,1%, zaś od roku 2014 zanotowano spadek wartości tego wskaźnika, który w roku 2016 r. osiągnął poziom **7,3%** (Ryc. 17). Pod względem tego wskaźnika, województwo lubelskie plasuje się na 5 miejscu w kraju.

Stopa bezrobocia na wsi w roku 2016 osiągnęła niższy poziom o 0,7 pkt. proc. niż stopa bezrobocia ogółem. Wyniki badań MRiRW wskazują, że aż 52% osób prowadzących gospodarstwa rolne pracuje poza nim i podlega ubezpieczeniu w ZUS. Według tego badania głównymi przeszkodami w zwiększeniu aktywności mieszkańców wsi na rynku pracy są: niedostosowanie kwalifikacji mieszkańców wsi do rynku pracy, niska dostępność do zorganizowanych form opieki nad dziećmi, brak pozarolniczych ofert pracy w pobliżu miejsca zamieszkania.

Ryc. 17. Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL na wsi (%) w 2016 r.

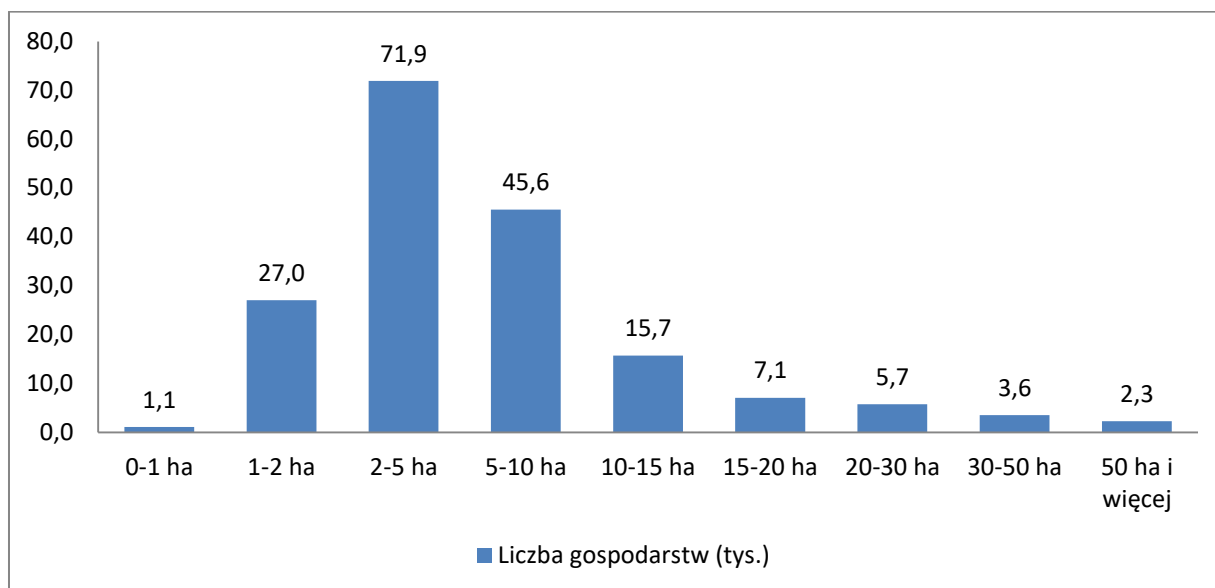

Źródło: Opracowanie własne na podstawie STRATEG, 2017 r.

2.3.3. Udział gospodarstw wielkopowierzchniowych w gospodarstwach ogółem

Aktualna struktura rolnictwa jest w dużej mierze skutkiem zmian społeczno-gospodarczych i jest znacznie bardziej rozdrobniona niż w wielu krajach zachodnioeuropejskich. Głównym problemem struktury agrarnej rolnictwa rodzinnego (indywidualnego) jest dominacja gospodarstw drobnych w ogóle gospodarstw rolnych (Wykres 17, Tabela 5). Stąd też gospodarstwa te nie mają dostatecznych własnych możliwości efektywnego wykorzystania posiadanych zasobów pracy, zapewnienia godziwych warunków życia, rozwoju gospodarstwa rolnego oraz nie są w stanie efektywnie konkurować na rynku. Szansą na poprawę struktury agrarnej może być koncentracja potencjałów produkcyjnych i łączenie się gospodarstw indywidualnych w różne formy kooperacji i integracji.

Wykres 17. Liczba gospodarstw rolnych w podziale ze względu na wielkość

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2017 r.

Tabela 5. Liczba gospodarstw rolnych według grup obszarowych użytków rolnych w województwie lubelskim w 2016 r.

Liczba gospodarstw	Ogółem	Grupy obszarowe użytków rolnych											
		do 1 ha włącznie	powyżej 1 ha										
			razem	1 - 2	2 - 3	3 - 5	5 - 10	10 - 15	15 - 20	20 - 30	30 - 50	50 - 100	100 i więcej
ogółem	179994	1084	178910	27031	29578	42327	45580	15725	7095	5747	3553	1701	573
w tym gospodarstwa indywidualne	179801	1080	178721	27025	29569	42313	45556	15720	7091	5737	3533	1679	498

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS

Poniżej zestawiono wskaźnik udziału gospodarstw wielkopowierzchniowych w gospodarstwach ogółem w 2016 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 (ramka).

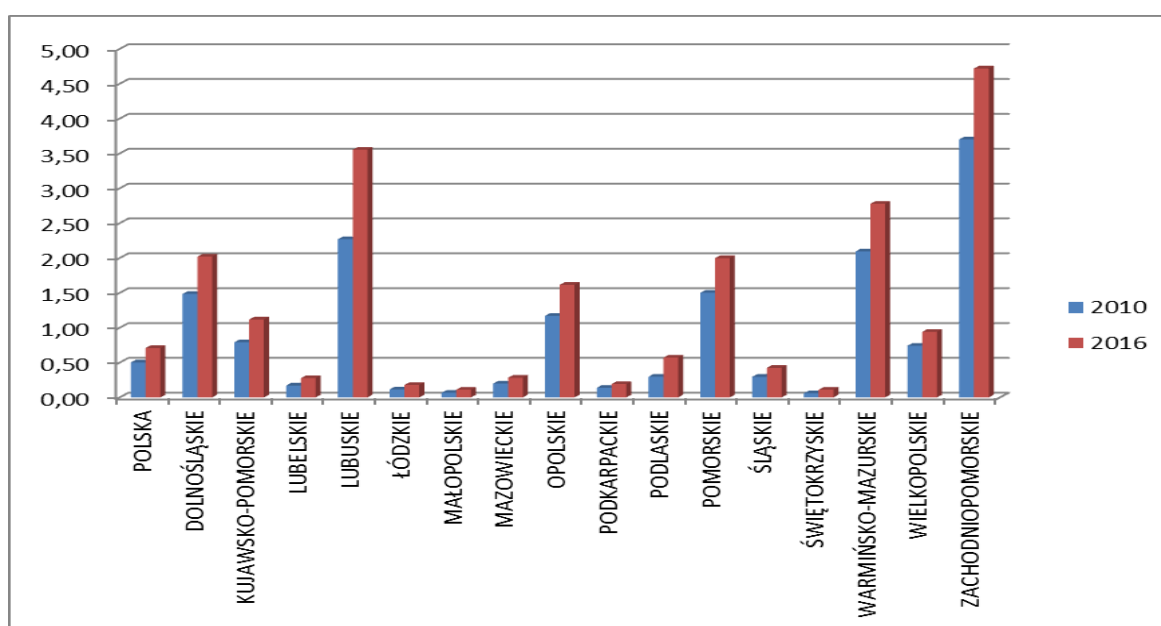
Udział gospodarstw wielkopowierzchniowych w gospodarstwach ogółem (%)	Wartość w 2016 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
		0,32

Według wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2010 (PSR 2010) liczba gospodarstw rolnych w województwie lubelskim w czerwcu 2010 r. wynosiła 257,3 tys. Z tej liczby 257,2 tys. gospodarstw należało do sektora prywatnego, natomiast zaledwie 0,1 tys. gospodarstw należało do sektora publicznego. Spośród 189,9 tys. gospodarstw rolnych

o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych (UR) gospodarstwa indywidualne stanowiły 99,9% (189,7 tys.). W ogólnej liczbie gospodarstw dominowały gospodarstwa sektora prywatnego. W grupie obszarowej 100 ha i więcej UR znajdowało się 7,2% łącznej powierzchni użytków rolnych i 0,2% ogólnej liczby gospodarstw z użytkami rolnymi.

W ostatnich latach w województwie lubelskim udział gospodarstw wielkopowierzchniowych w gospodarstwach ogółem wzrósł z poziomu 0,21% w roku 2010 do poziomu 0,32% w roku 2016. Plasuje to region na 12 pozycji w kraju, przy czym wartość tego wskaźnika w badanym okresie w Polsce zmieniła się z 0,66% do 0,86% (Wykres 18).

Wykres 18. *Udział gospodarstw wielkopowierzchniowych w gospodarstwach ogółem (%) w 2010 r. i w 2016 r.*

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2017 r.

W latach 2010-2016 liczba gospodarstw rolnych ogółem w województwie lubelskim spadła o 4,4%, przy czym średnio w Polsce spadek ten ukształtował się na poziomie 6,5%. Najliczniejszą grupę stanowią gospodarstwa o powierzchni do 5 ha, których liczba wyniosła ponad 100 tys. (55,6%). Ponad 93,6% stanowią gospodarstwa o powierzchni do 20 ha, a zaledwie 0,3% to gospodarstwa o powierzchni przekraczającej 100 ha.

2.3.4. Różnica między odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci wodociągowej w ludności na wsi ogółem, a odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z kanalizacji sieciowej

Ważną częścią wyposażenia obszarów wiejskich jest odpowiednie wyposażenie w infrastrukturę wodno-ściekową. Składają się na nią ujęcia i stacje uzdatniania wody, sieci zbiorowe (przewody przesyłowe i rozdzielcze), przyłącza wodociągowe oraz zbiorcze

i indywidualne oczyszczalnie ścieków, kanały i przykanaliki łączące kanały ściekowe z gospodarstwami domowymi lub rolnymi.

Wskaźnik różnicy między odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci wodociągowej w ludności na wsi ogółem a odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z kanalizacji sieciowej w 2016 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

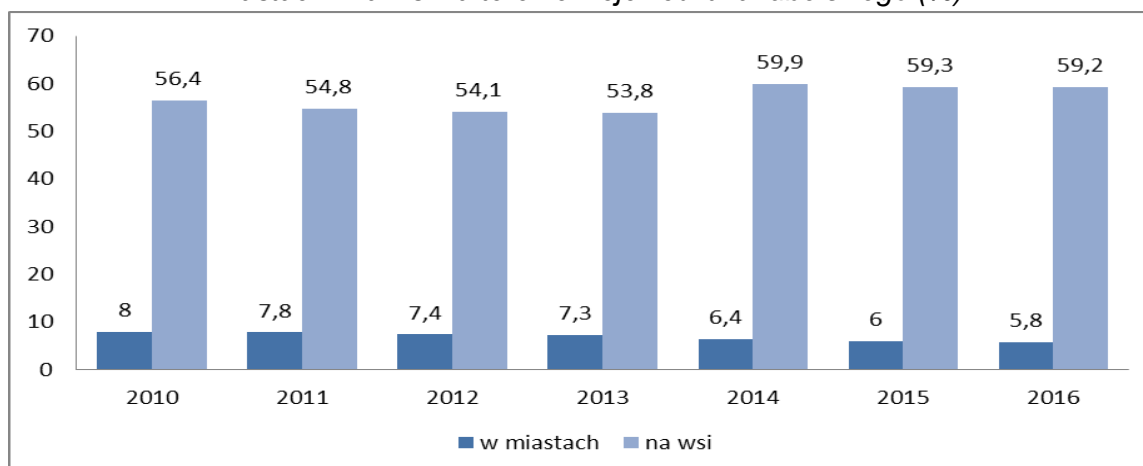
Różnica między odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci wodociągowej w ludności na wsi ogółem a odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z kanalizacji sieciowej (pkt. proc.)	Wartość w 2016 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
	59,2	20

W 2010 r. w województwie lubelskim długość czynnej sieci kanalizacyjnej wynosiła ponad 4,4 tys. km i do 2016 r. istotnie się zwiększyła (dynamika wzrostu w tych latach to 146%), osiągając długość 6,5 tys. km. W przeliczeniu na 100km², długość tej sieci wyniosła w 2016 r. 25,7 km. Na terenach wiejskich sieć kanalizacyjna osiągnęła natomiast długość 3 742 km, a w przeliczeniu na 100km² 15,5 km. W 2010 r dostęp do sieci kanalizacyjnej miało 47,2% wszystkich mieszkańców Lubelszczyzny, natomiast na koniec 2016 r. udział mieszkańców korzystających z sieci kanalizacyjnej wzrósł do poziomu 52,5%, natomiast na terenach wiejskich wskaźnik ten wyniósł 21,1%.

Liczba osób korzystających z sieci wodociągowej na przestrzeni lat 2010-2016 zwiększyła się o 5,8 pkt. proc. W 2010 r. osoby mające dostęp do wodociągów stanowiły 81,1% całkowitej liczby ludności, zaś w roku 2016 wskaźnik ten wyniósł 86,9%. Długość czynnej sieci rozdzielczej zwiększyła się zaś z 19 403 km w roku 2010 do 21 134 km w roku 2016. W 2016 r. na terenach wiejskich długość sieci wodociągowej wyniosła natomiast 18 247 km, a korzystało z niej 80,3% mieszkańców.

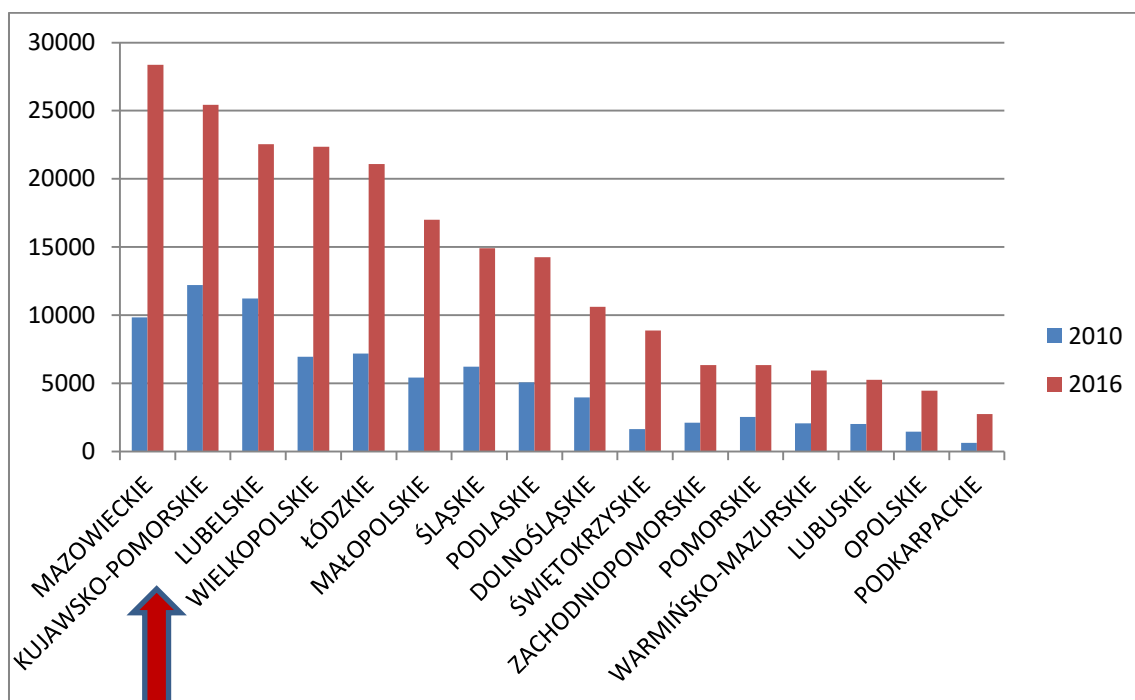
Różnica między odsetkiem ludności korzystającej z sieci wodociągowej, a odsetkiem ludności korzystającej z kanalizacji sieciowej w 2016 r. wyniosła w województwie lubelskim 34,4 pkt. proc. (w Polsce 21,7 pkt. proc.). przy czym w mieście wskaźnik ten kształtował się na poziomie 5,8 pkt. proc. (w Polsce 6,5 pkt. proc.), zaś na wsi 59,2 pkt. proc. (w Polsce 44,7 pkt. proc.) (Wykres 19).

Wykres 19. Różnica pomiędzy odsetkiem ludności korzystającej z wodociągu i z kanalizacji w miastach i na wsi na terenie województwa lubelskiego (%).

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2017 r.

Wykres 20. Liczba oczyszczalni przydomowych w województwach (szt.)

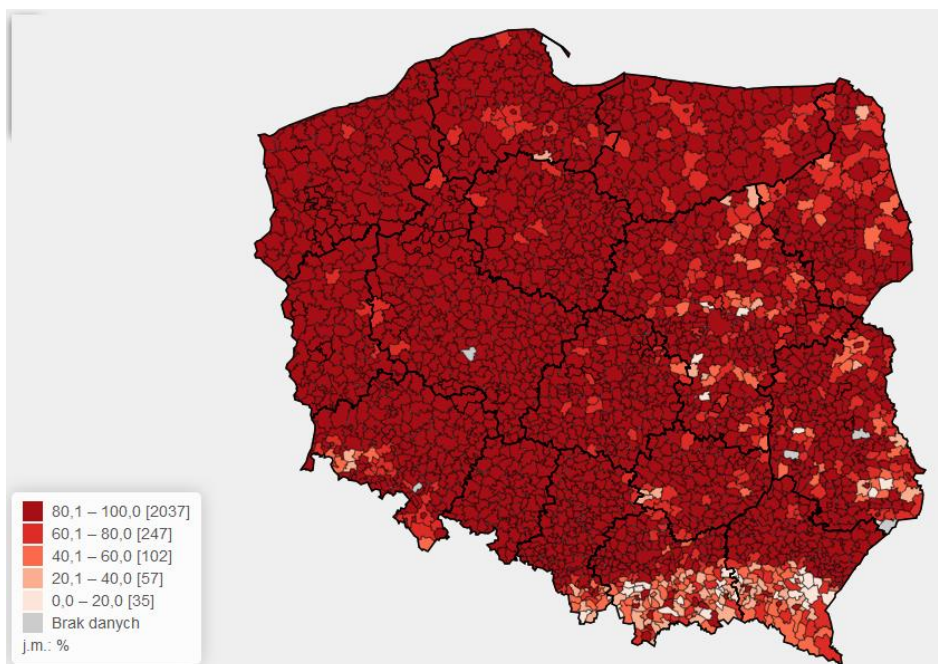
Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2017 r.

Wyraźne dysproporcje pomiędzy wyposażeniem w sieć wodociągową i kanalizacyjną wynikają głównie z wysokich nakładów finansowych na wyposażenie i utrzymanie tej infrastruktury (Ryc. 18 i Ryc. 19). Systemy wodociągowo-kanalizacyjne, podobnie jak inne systemy stanowiące infrastrukturę techniczną, cechuje złożona struktura sieciowa, duża kapitałochłonność, długi czas eksploatacji i związane z nim znaczne zróżnicowanie wieku eksploatowanych urządzeń. Szczególnie duże zaniedbania w tej dziedzinie widoczne są w koloniach i przysiółkach oddalonych od wsi, do których doprowadzenie urządzeń

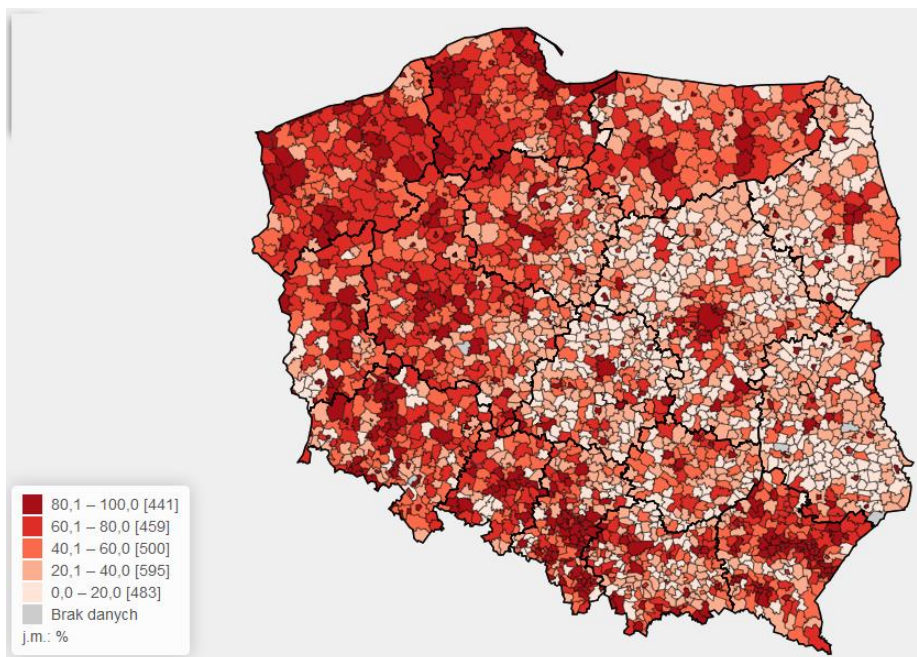
sieciowych generuje wysokie koszty ekonomiczne i nie zawsze jest możliwe ze względów technicznych. W takiej sytuacji najlepszym rozwiązaniem jest podejmowanie budowy indywidualnych oczyszczalni przydomowych. W województwie lubelskim w 2016 r. można zaobserwować dwukrotny wzrost liczby oczyszczalni przydomowych w stosunku do 2010 (Wykres 20).

Ryc. 18. Odsetek ludności korzystającej z sieci wodociągowej w Polsce w 2015 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie STRATEG, 2017 r.

Ryc. 19. Odsetek ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej w Polsce w 2015 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie STRATEG, 2017 r.

Część gospodarstw domowych w obszarach wiejskich nadal korzysta z indywidualnych ujęć wody o zmiennej jakości, a w obszarach wiejskich o niskiej gęstości zaludnienia i rozwijającej się infrastrukturze turystycznej brakuje lokalnych systemów kanalizacji i oczyszczania ścieków. Zarówno w przypadku sieci kanalizacyjnej, jak i wodociągowej zwraca uwagę znacznie słabsza dostępność tego rodzaju infrastruktury nie tylko w województwie lubelskim ale we wszystkich województwach wschodnich oraz wynikająca z tego o wiele większa skala inwestycji na tych obszarach.

2.3.5. Odsetek ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci gazowej w ludności na wsi ogółem

Gaz ziemny to jeden z trzech, obok węgla i ropy naftowej, najistotniejszych dla współczesnej gospodarki rodzajów paliwa kopalnego. Spośród wszystkich paliw kopalnych jego użytkowanie jest najmniej uciążliwe dla środowiska naturalnego. Gaz ziemny posiada podstawowe znaczenie niemal na każdym poziomie organizacji zbiorowości ludzkiej – od gospodarek krajowych i przemysłu, poprzez społeczności lokalne aż po indywidualne gospodarstwa domowe.

Powszechność korzystania z gazu ziemnego w Polsce jest mocno zróżnicowana. W miastach dostęp do sieci gazowych, jak również korzystanie z gazu, jest w miarę równomierny w skali kraju, natomiast na wsiach można zauważyć bardzo duże dysproporcje. Na wsi wyraźnie dominuje użycie tradycyjnych źródeł energii, przede wszystkim drewna i węgla. Dużo mniejszym uznaniem cieszą się najpowszechniejsze według badania nietradycyjne źródła energii, tj. olej opałowy oraz gaz płynny (LPG).

Odsetek ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci gazowej w ludności na wsi ogółem w 2016 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Odsetek ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci gazowej w ludności na wsi ogółem (%)	Wartość w 2016 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
		15,5

W 2016 r. w województwie lubelskim gazowa sieć rozdzielcza osiągnęła długość 7 835 km ogółem, z czego 5 222 km to sieć zlokalizowana na terenach wiejskich. Natomiast liczba osób korzystających z tej sieci wyniosła 40,7%, w tym na wsi 15,5%.

Odsetek osób korzystających z sieci gazowej na wsi w latach 2010-2016 wzrósł z poziomu 13,4% do 15,5%. W Polsce w analogicznym okresie zaobserwowano wzrost tego odsetka z 20,8% do 23%. Pod względem tego wskaźnika, województwo lubelskie zajmuje aktualnie 8 miejsce w kraju.

Według danych i informacji Polskiej Spółki Gazownictwa w najbliższych latach, zamierza

ona zainwestować 87 mln zł w województwie lubelskim, w wyniku czego do 2020 roku dostęp do sieci ma uzyskać 68 proc. mieszkańców regionu.²⁶

2.4. Cel strategiczny 3. Selekttywne zwiększanie potencjału wiedzy, kwalifikacji, zaawansowania technologicznego, przedsiębiorczości i innowacyjności regionu

Stan zaawansowania oraz stopień wykonania celu strategicznego: selektywne zwiększanie potencjału wiedzy, kwalifikacji, zaawansowania technologicznego, przedsiębiorczości i innowacyjności regionu przedstawiono poniżej (Tabela 7). Natomiast informacje o przebiegu oraz ocenie stanu wdrażania zawarto w szczegółowym opisie odnoszącym się do każdego z przyjętych wskaźników, które przedstawiono poniżej. W celu rozwinięcia działalności i zwiększenia konkurencyjności regionalnego potencjału akademickiego w udziale krajowym, uczelnie wyższe z województwa lubelskiego przy pomocy środków z UE realizują projekty. Wybrane projekty realizowane na terenie województwa lubelskiego przez uczelnie wyższe przedstawia Tabela 6.

Tabela 6. Wybrane projekty realizowane na terenie województwa lubelskiego przez uczelnie wyższe

Nazwa projektu oraz nazwa instytucji	Wartość ogółem (mln PLN)	Informacja o projekcie
ECOTECH - COMPLEX - Człowiek, Środowisko, Produkcja - Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej	Ok. 145	<p>Projekt był wspólną inicjatywą 5 najważniejszych jednostek prowadzących działalność naukowo – badawczą na terenie woj. lubelskiego i podkarpackiego.</p> <p>Projekt na niespotykaną dotychczas skalę konsoliduje potencjał badawczy i produkcyjny regionu w zakresie zarządzania środowiskiem dla polepszenia jakości życia i wzrostu konkurencyjności sektora B+R.</p> <p>Celem ogólnym projektu był wzrost konkurencyjności polskiej nauki przez konsolidację oraz modernizację infrastruktury naukowo – badawczej i informatycznej jednostek naukowych pld. – wsch. Polski a przez to podniesienie konkurencyjności regionu i rozwój priorytetowych z punktu widzenia regionu i kraju dziedzin gospodarki.</p>

²⁶ 18 kwietnia 2017 r. nastąpiło uroczyste podpisanie listów intencyjnych z jedenastoma gminami województwa lubelskiego: Jastków, Kock, Krasnobród, Łukowa, Łuków, Obsza, Ostrów Lubelski, Podedwórze, Ryki, Tarnawatka, Tomaszów Lubelski i Wysokie.

Budowa i wyposażenie Interdyscyplinarnego Centrum Badań Naukowych KUL - Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Ok. 93

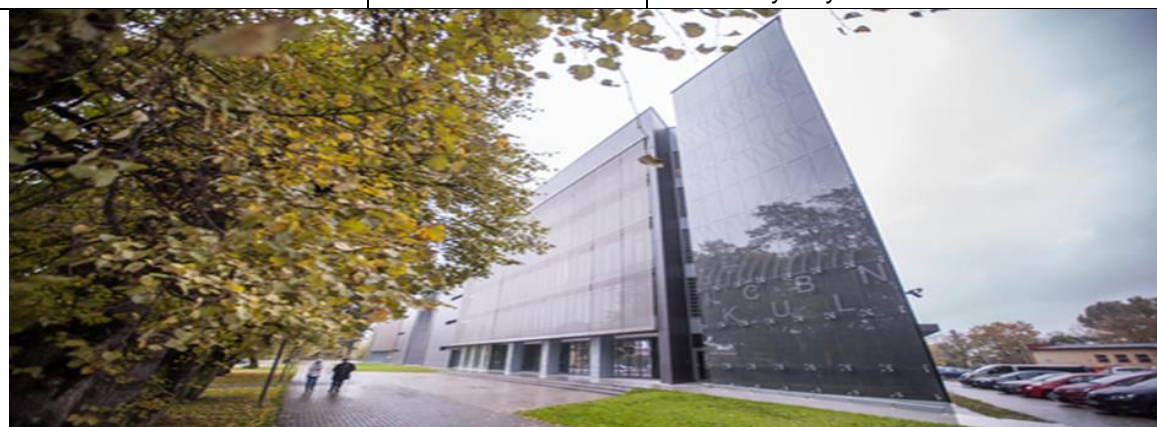
Przedmiotem projektu była budowa i wyposażenie gmachu oznaczonego jako Interdyscyplinarne Centrum Badań Naukowych.

W skład Centrum wchodzi infrastruktura laboratoriów do innowacyjnych badań i aplikacji w zakresie następujących obszarów kompetencji:

Laboratorium Biokontroli, Produkcji i Aplikacji EPN,

Laboratorium Mikroskopii Konfokalnej i Elektronowej,

Laboratorium Optyki Rentgenowskiej, Pracownia Stresu Oksydacyjnego, Pracownia Zastosowań Metod Separacji i Spektroskopii, Pracownia materiałów kompozytowych i biomimetycznych.

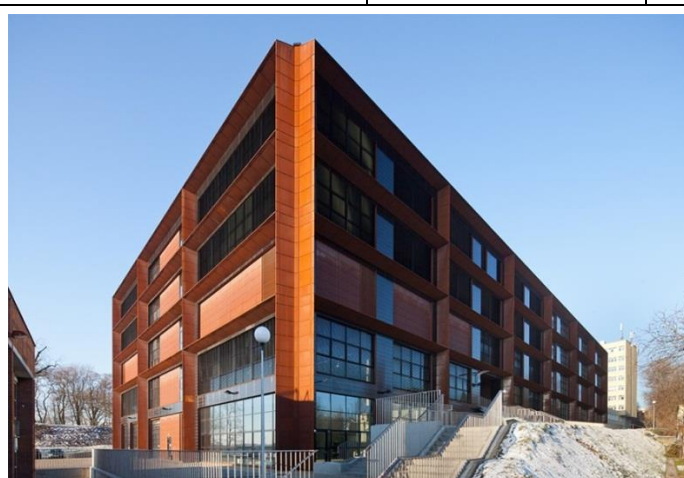

<p>Budowa Centrum Innowacyjno-Wdrożeniowego Nowych Technik i Technologii w Inżynierii Rolniczej - Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie</p>	<p>Ok. 85</p>	<p>W ramach inwestycji utworzono łącznie 25 wysoko-wyspecjalizowanych laboratoriów i pracowni badawczych stanowiących rozbudowę istniejącego infrastrukturalnego zaplecza uczelni. Laboratoria obejmują takie obszary działalności badawczo-wdrożeniowej, jak: odnawialne źródła energii, energetykę konwencjonalną, badania in vitro, mikrobiologię, mikroskopię elektronową, elektrotechnikę i elektronikę, chromatografię gazową, wykorzystanie izotopów, ochronę środowiska, analiza wód, analizę żywności, analizę aminokwasów.</p>
---	---------------	--

<p>Centrum Innowacji i Zaawansowanych Technologii Politechniki Lubelskiej - Politechnika Lubelska</p>	<p>Ok. 79</p>	<p>Celem projektu była budowa obiektu wraz z infrastrukturą techniczną. W budynku znajdują się łącznie ponad 30 wysoko wyspecjalizowane laboratoria i pracownie dydaktyczno-badawcze.</p> <p>Nowoczesny obiekt umożliwi rozwój naukowy pracowników dydaktycznych, jak również doskonalenie umiejętności praktycznych studentów, ułatwiając im w ten sposób podjęcie pracy po studiach. Powinno to podnieść atrakcyjność kierunków studiów oferowanych przez Uczelnię i zachęcić młodych ludzi do studiowania na Politechnice Lubelskiej.</p>
---	---------------	--

Adaptacja oraz wsparcie aparaturowe innowacyjnych laboratoriów naukowo-badawczych Collegium Pathologicum Uniwersytetu Medycznego w Lublinie - Uniwersytet Medyczny w Lublinie

Ok. 50

W ramach Projektu został zmodernizowany, rozbudowany oraz nadbudowany obiekt Collegium Pathologicum do realizacji zadań naukowo-badawczych oraz dydaktycznych przeznaczony do dyspozycji pracowników naukowo-dydaktycznych ww. jednostek organizacyjnych Uczelni, zajmujących się edukacją akademicką, diagnostyką oraz badaniami naukowymi z dziedziny medycyny, przynoszącymi wysoką wartość dodaną. W wyniku realizacji inwestycji pozyskane zostały dodatkowe powierzchnie laboratoryjne i dydaktyczne: zmodernizowanych zostało 13 laboratoriów oraz kilkadziesiąt pracowników, co umożliwi wprowadzanie do obiektu nowoczesnej aparatury medycznej. Dopuszczenie obiektu w specjalistyczną aparaturę badawczą zainicjuje realizację kompleksowych przedsięwzięć badawczych, rozszerzenie zakresu prowadzonych badań i realizację innowacyjnych projektów badawczych dostosowanych do poziomu światowego, efektem czego będzie nawiązanie partnerstwa z innymi jednostkami naukowymi oraz współpracy z przedsiębiorstwami.

Źródło: Opracowanie własne DPR, 2017

Tabela 7. Przyjęte wskaźniki obrazujące stopień realizacji celu strategicznego 3 Selektywne zwiększanie potencjału wiedzy, kwalifikacji, zaawansowania technologicznego, przedsiębiorczości i innowacyjności regionu

Nazwa wskaźnika		Województwo lubelskie										Polska							
		Wartość bazowa 2009/2010/2011	2010 r.	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.	Dynamika (ostatni dostępny rok/ 2010 r.)	Wartość docelowa 2020 r.	2010 r.	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.	Dynamika (ostatni dostępny rok/ 2010 r.)
Absolwenci szkół wyższych na kierunkach matematycznych, przyrodniczych, technicznych i medycznych (% absolwentów szkół wyższych ogółem) ²⁷	%	17,6	27,0	30,3	29,3	33,4	34,6	36,6	37,3	1,38	38,1	24,7	27,5	27,4	29,1	30,2	33,5	34,1	1,38
Udział osób w wieku 25-64 lata uczących się i dokształcających w ogólnej liczbie ludności w tym wieku (kształcenie ustawiczne)	%	5,0	5,8	5	5,2	4,9	4,5	3,3	4,3	0,74	6,0	5,2	4,4	4,5	4,3	4,0	3,5	3,7	0,71
Udział nakładów na działalność badawczą i rozwojową w PKB regionu	%	0,67	0,64	0,62	1,01	0,61	1,03	1,07 ²⁸	b.d.	1,67	0,86	0,72	0,75	0,88	0,87	0,94	b.d.	b.d.	1,30
Odsetek udzielonych patentów w regionie w liczbie patentów ogółem w Polsce	%	5,2	4,0	5,2	5,3	4,1	5,3	7,7	5,7	1,43	6,0	100	100	100	100	100	100	100	x
Gospodarstwa domowe wyposażone w komputer osobisty z dostępem do Internetu szerokopasmowego	%	43,3	b.d.	43,3	48,3	55,4	64,2	65,0	66,3	1,53	52,7	b.d.	48,2	52,4	55,4	58,9	60,9	56,1	1,16
Liczba MŚP na 10.000 ludności	jedn. gosp.	746	752	746	766	787	798	809	816	1,09	808	1013	1003	1030	1056	1069	1087	1101	1,09

Źródło: Opracowanie własne DPR, 2017

²⁷W 1997 r. została opracowana przez UNESCO Międzynarodowa Standardowa Klasyfikacja Edukacji (ISCED'97) w celu gromadzenia i prezentowania porównywalnych międzynarodowo danych statystycznych w zakresie kształcenia.

W październiku 2013 r. na sesji konferencji generalnej UNESCO została zatwierdzona nowa wersja klasyfikacji ISCED-F 2013. Kierunki zgodne z Międzynarodową Standardową Klasyfikacją Edukacji (ISCED'97), specjalności zostały włączone do poszczególnych grup kierunków.

²⁸Dane zostały wyliczone przez Urząd Statystyczny w Szczecinie dla potrzeb Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego

2.4.1. Absolwenci szkół wyższych na kierunkach matematycznych, przyrodniczych, technicznych i medycznych (% absolwentów szkół wyższych ogółem)²⁹

Szkoły wyższe pełnią ważne funkcje w życiu społeczno-gospodarczym miasta i regionu, zwłaszcza w zakresie kształcenia wykwalifikowanych kadr, generowania zaawansowanych technologii i innowacji, a także kształtowaniem życia społecznego i kulturalnego. Malejąca rola tradycyjnej funkcji przemysłowej oraz wzrost znaczenia zaawansowanych technologii i wyspecjalizowanych kadr sprawiają, iż we współczesnym świecie jedną z podstawowych funkcji miasta staje się jego funkcja akademicka. Jest to szczególnie aktualne w przypadku Lublina – miasta czterech uniwersytetów, będącego największym ośrodkiem akademickim we wschodniej części kraju.

Wskaźnik absolwentów szkół wyższych na kierunkach matematycznych, przyrodniczych, technicznych i medycznych (% absolwentów szkół wyższych ogółem) w 2016 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Absolwenci szkół wyższych na kierunkach matematycznych, przyrodniczych, technicznych i medycznych (% absolwentów szkół wyższych ogółem)	Wartość w 2016 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
		37,3

Od 2010 r. do 2016 r. wskaźnik liczby studentów przypadających na 10 tys. mieszkańców obniżył się o 25%. W roku 2010 r. na 10 tys. mieszkańców przypadało 466 studentów, natomiast w 2016 r. było ich już tylko 350. Jednym z powodów zmniejszenia liczby studentów w województwie lubelskim są ogólne tendencje demograficzne.

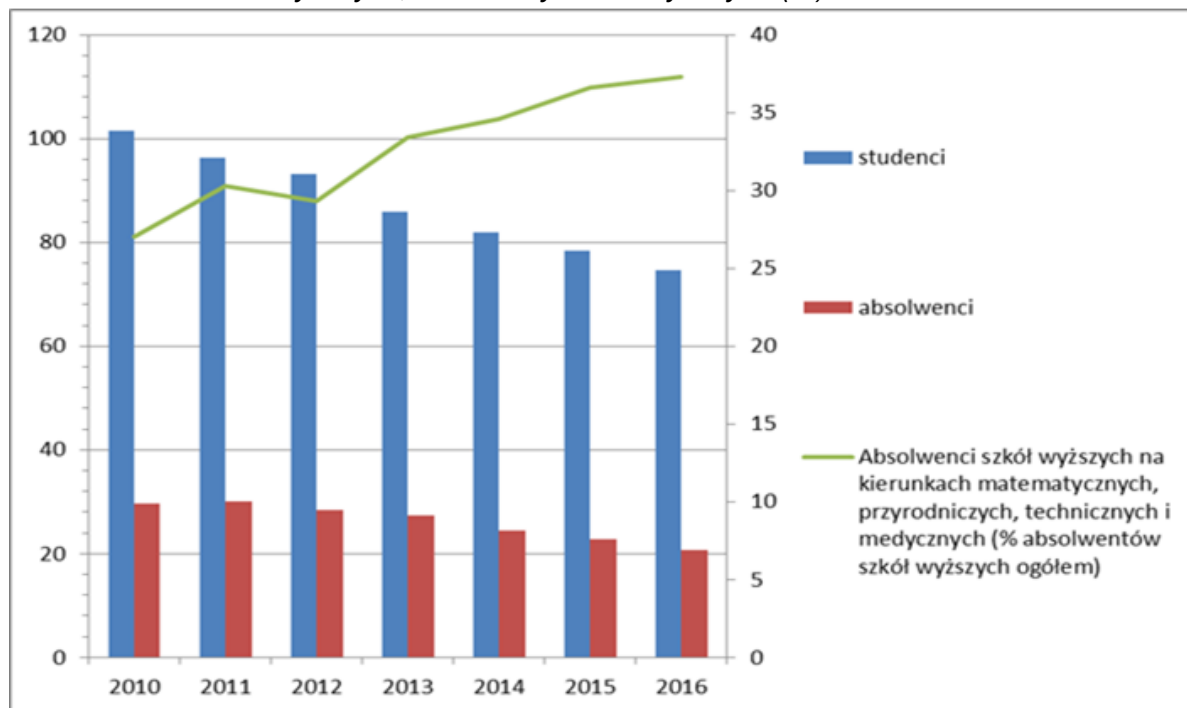
Zauważalne są wzrastające tendencje związane z podejmowaniem nauki na polskich uczelniach wyższych przez obcokrajowców. W związku z tym zjawiskiem, które można zaobserwować jest napływ do woj. lubelskiego zagranicznych studentów, którzy coraz częściej wybierają uczelnie w Lublinie i regionie. W roku 2010 cudzoziemcy stanowili 2% studiujących na lubelskich uczelniach, udział ten wzrósł do 9,4% w 2016 roku,

²⁹ Wg klasyfikacji ISCED'97 dla lat 2010-2014 do grupy wskaźników zaliczono: medyczna, rolnicza, leśna i rybactwa, matematyczna i statystyczna, informatyczna, architektury i budownictwa, ochrona środowiska, biologiczna, fizyczna, inżynierijno-techniczna. Zgodnie z kluczem przejścia, wg klasyfikacji ISCED-F 2013 do grupy wskaźników zaliczono: biologiczna, nauk o środowisku, fizyczna, matematyczna i statystyczna, interdyscyplinarnych programów i kwalifikacji obejmujących nauki przyrodnicze, matematykę i statystykę, technologii teleinformatycznych, interdyscyplinarnych programów i kwalifikacji obejmujących technologie informacyjno-komunikacyjne, inżynierijno-techniczna, architektury i budownictwa, interdyscyplinarnych programów i kwalifikacji obejmujących technikę, przemysł i budownictwo, rolnicza, leśna, rybactwa, medyczna, interdyscyplinarnych programów i kwalifikacji obejmujących zdrowie i opiekę społeczną.

przy czym w Polsce odsetek ten wynosi 4,8%.

Wykres 21. Liczba studentów i absolwentów w woj. lubelskim w latach 2010-2016 (tys. osób) i udział absolwentów szkół wyższych na kierunkach matematycznych, technicznych i medycznych (%)

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2017 r.

Istotnym wskaźnikiem problemów kształcenia jest liczba i struktura absolwentów szkół wyższych. W związku z negatywnymi procesami demograficznymi nastąpił spadek liczby absolwentów z 29,6 tys. osób w 2010 r. do 20,7 tys. w roku 2016, tj. o 30%. Natomiast pozytywnie należy ocenić odnotowany wzrost udziału absolwentów szkół wyższych na kierunkach matematycznych, przyrodniczych, technicznych i medycznych w liczbie absolwentów szkół wyższych ogółem, z 27% w roku 2010 do 37,3% w roku 2016 (Wykres 21). Istotny wpływ na to zjawisko miał m.in. program Zamawianie kształcenia na kierunkach technicznych, matematycznych i przyrodniczych³⁰.

Wzrost udziału studentów na kierunkach matematycznych, przyrodniczych, technicznych i medycznych jest spójny z i odpowiada na zapotrzebowanie związane z rozwojem wskazanym przez RSI³¹ w obrębie inteligentnych specjalizacji regionalnych:

- biogospodarka,
- medycyna i zdrowie

³⁰ Program Kierunków Zamawianych realizowany był w perspektywie finansowej Unii Europejskiej na lata 2007-13. Rozpoczął się 1 października 2008 roku na podstawie zarządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego i miał na celu zapewnienie wystarczającej podaży odpowiednio wykwalifikowanych specjalistów nauk ścisłych. Od roku akademickiego 2014/15 zaczął się pilotaż Programu Wspierania Kompetencji.

³¹ RSI- Regionalna Strategia Innowacji.

- energetyka niskoemisyjna
- informatyka i automatyka

2.4.2. Udział osób w wieku 25-64 lata uczących się i doksztalających w ogólnej liczbie ludności w tym wieku (kształcenie ustawiczne dorosłych)

Uczestnictwo w kształceniu ustawicznym w dobie społeczeństwa informacyjnego jest jednym ze skutecznych sposobów na przystosowanie się człowieka do zmian wynikających z postępu cywilizacyjnego.

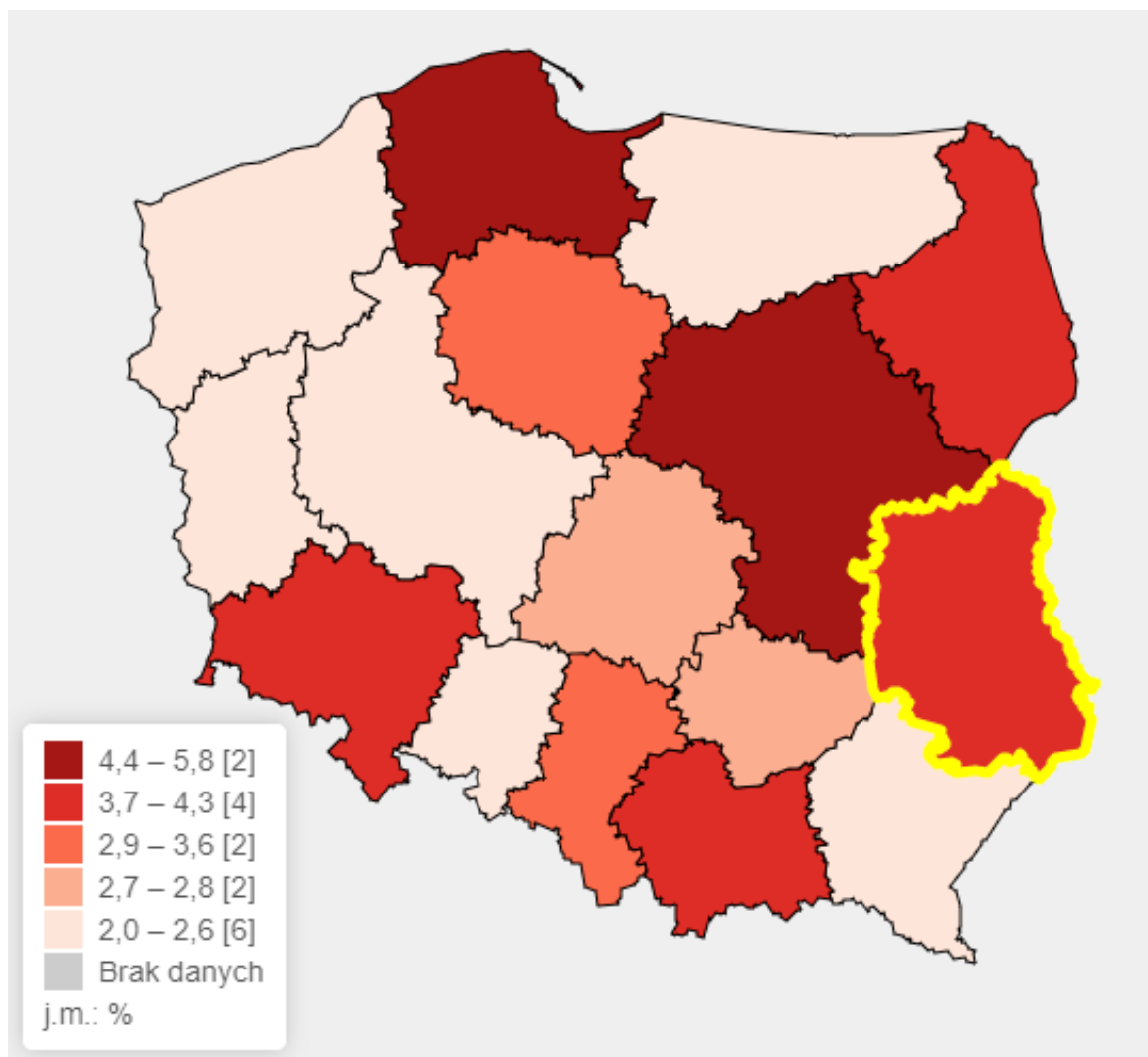
Udział osób w wieku 25-64 lata uczących się i doksztalających w ogólnej liczbie ludności w tym wieku (kształcenie ustawiczne) (%) w 2016 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Udział osób w wieku 25-64 lata uczących się i doksztalających w ogólnej liczbie ludności w tym wieku (kształcenie ustawiczne), (%)	Wartość w 2016 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
	4,3	6,0

Odsetek osób w wieku 15+ z wykształceniem wyższym (wg BAEL) w województwie lubelskim w 2010 r. wynosił 16,8% i w ostatnich latach sukcesywnie wzrastał uzyskując w 2016 r. poziom 20,9% (w analogicznym okresie w Polsce wskaźnik ten wynosił odpowiednio 17,8% i 22,8%). Jednocześnie w tym okresie odnotowano spadek udziału osób w wieku 25-64 lata uczących się i doksztalających z poziomu 5,8% do 4,3% (Ryc. 20).

Kształcenie ustawiczne to jedno z ważniejszych działań oraz czynników wspierania rozwoju współczesnych gospodarek dlatego, że stale obliuguje do uzupełniania kwalifikacji zawodowych, to również wyższa innowacyjność, lepsza produktywność pracy oraz większa liczba miejsc pracy. Wszystko to przekłada się na wyższą konkurencyjność gospodarki oraz większe możliwości elastycznego przystosowania się do zmieniających się realiów. Jednocześnie wpływa to na rozwój postępu, nowoczesnych technologii i pełniejszego korzystania z ich dóbr.

Ryc. 20. Osoby dorosłe w wieku 25-64 lata uczestniczące w kształceniu lub szkoleniu (%) w 2016

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie STRATEG, 2017 r.

2.4.3. Udział nakładów na działalność badawczą i rozwojową w PKB regionu

Działalność i potencjał badawczo-rozwojowy regionu można określić m. in. na podstawie intensywności nakładów w sektorze B+R, wartością kapitału ludzkiego tego sektora, a także na podstawie efektów działalności w tej sferze.

Jednym z najważniejszych wskaźników w sferze innowacyjności w wymiarze regionalnym jest wysokość i cel wydatków na działalność badawczo-rozwojową (B+R). Poziom i efektywność wykorzystania tych wydatków wpływa bezpośrednio na możliwość osiągnięcia postępu technicznego oraz wskazuje w jakim stopniu zarówno sektor publiczny, jak i przedsiębiorstwa sektora prywatnego dążą do przekształcenia nowych idei i wynalazków w innowacje i szanse rynkowe. Należy jednak podkreślić, że w niektórych sektorach – innych niż przemysł przetwórczy - w których często wprowadzane są innowacje

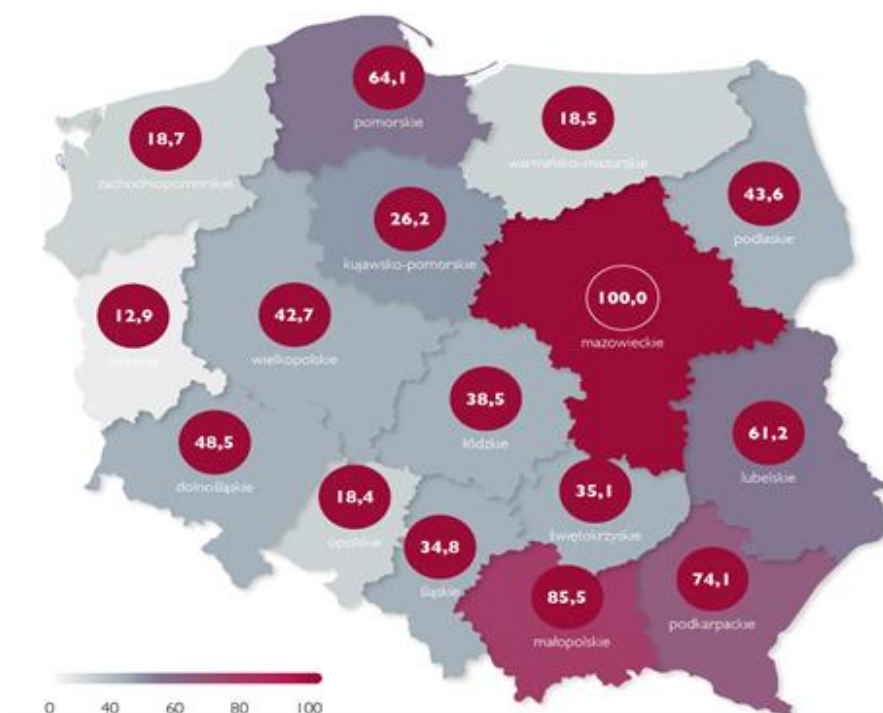
o charakterze innym niż innowacje technologiczne (tj. innowacje organizacyjne lub marketingowe) wysokość wydatków na działalność badawczo-rozwojową może nie stanowić pełnego odzwierciedlenia skali działalności innowacyjnej w danym regionie. Specyfiką wydatków na działalność B+R jest ich koncentracja w dużych miastach i wokół nich.

Udział nakładów na działalność badawczą i rozwojową w PKB regionu (%) w 2016 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Udział nakładów na działalność badawczą i rozwojową w PKB regionu (%)	Wartość w 2016 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
		1,07

W województwie lubelskim w 2010 r. poziom nakładów na badania i rozwój stanowił 0,64% poziomu PKB. W latach kolejnych nastąpił istotny wzrost wskaźnika, który w 2015 r. wyniósł 1,07% poziomu PKB, co oznacza wzrost o 67% w badanym okresie. Nakłady wewnętrzne na B+R ogółem w badanym okresie wzrosły natomiast dwukrotnie (z 362,2 mln zł w 2010 r. do 733,7 mln zł w roku 2015).

Ryc. 21. Indeks Millenium w kategorii: wydatki na badania i rozwój.

Źródło: *Potencjał Innowacyjności Regionów, Indeks Millennium 2017*

Według indeksu Millenium w kategorii wydatki na badania i rozwój województwo lubelskie plasuje się na piątym miejscu (Ryc. 21). Składowymi „Indeksu Millenium” są wydajność pracy, stopa wartości dodanej (%), wydatki na badania i rozwój (B+R w relacji do PKB), edukacja policealna (liczba studentów na 10 tys. mieszkańców), pracujący w B+R (na 1 tys. aktywnych zawodowo) oraz liczba wydanych patentów (na 1 mln. mieszkańców). Województwa mogły maksymalnie uzyskać 100 punktów. Województwo lubelskie uzyskało 61,2 punktów.

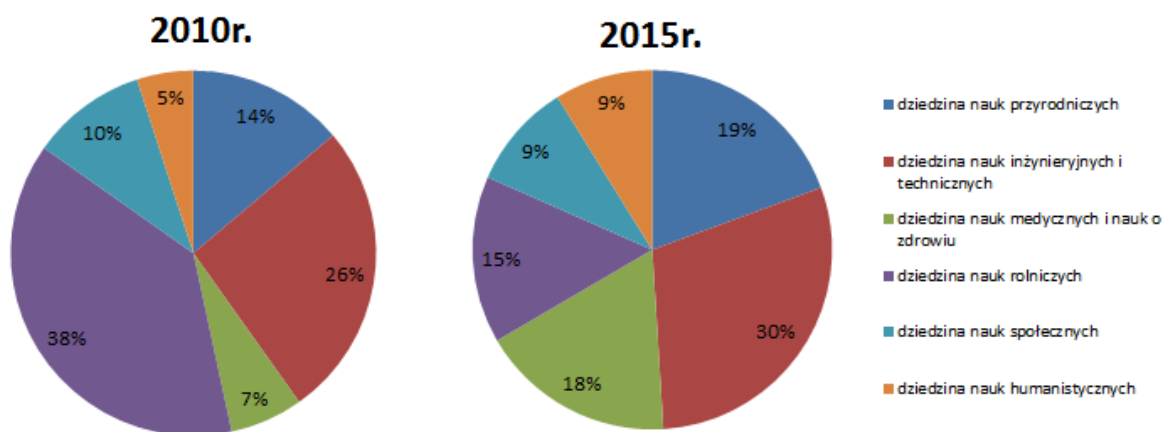
W analizowanym okresie znacząco wzrosła liczba jednostek aktywnych badawczo w województwie lubelskim, bo z 67 w roku 2010 do 167 w roku 2015, co oznacza że jest ich niemal 2,5 razy więcej. Tempo wzrostu było na poziomie kraju, zaś ogólna liczba jednostek badawczych w województwie lubelskim stanowi aktualnie 3,8% ich liczby dla Polski, co daje 10 miejsce w kraju.

Liczba osób zatrudnionych w B+R w liczbie pracujących ogółem kształtowała się natomiast w 2015 r. na poziomie 0,73% (w 2010 r. 0,71%), przy wartości 0,97% (0,83% w 2010 r.) w Polsce i aktualnie plasuje nasz region na 8 pozycji.

Główny potencjał sfery badawczo-rozwojowej w województwie lubelskim jest skoncentrowany w Lublinie wraz ze Świdnikiem oraz Puławach. W wielu mniejszych miastach regionu funkcjonują szkoły wyższe, ale mają znaczenie głównie jako placówki edukacyjne, a ich realny potencjał badawczy jest bardzo mały, zwłaszcza w dziedzinach technicznych i ścisłych. Największe znaczenie dla regionalnego potencjału B+R mają duże publiczne uczelnie zlokalizowane w Lublinie oraz publiczne instytuty naukowo-badawcze w Lublinie i Puławach. Wśród jednostek niepaństwowych największe znaczenie mają WSK PZL Świdnik, Azoty S.A. – o potencjale badawczym ich podmiotów świadczą wyróżniająca w skali regionalnej, a także krajowej, aktywność w Programach Ramowych UE. Należy wskazać, że słabością regionalnej sfery B+R jest małe zaangażowanie w międzynarodowe projekty badawcze. Zwiększenie współpracy może w efekcie przełożyć się na podniesienie poziomu badań.

W badanym okresie zmieniła się struktura nakładów na B+R w podziale na poszczególne dziedziny. W roku 2010 dominowały nauki rolnicze (38% nakładów ogółem), zaś w roku 2016 były to nauki inżynierskie i techniczne (30% nakładów ogółem). Strukturę nakładów na B+R przedstawiono na (Wykres 22).

Wykres 22. Nakłady na B+R wg dziedzin w województwie lubelskim w 2010 i 2015 r.

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2017 r.

Należy podkreślić, iż sam wzrost nakładów na działalność badawczą i rozwojową nie jest wystarczający i konieczne są działania zmierzające do restrukturyzacji zaplecza B+R, aby jego funkcjonowanie było lepiej dostosowane do potrzeb gospodarki, reforma systemu finansowania badań naukowych, ukierunkowana m.in. na zwiększenie powiązań sfery B+R z gospodarką, silne wspieranie przedsiębiorstw celem zwiększenia udziału sektora prywatnego w kosztach badań naukowych i prac rozwojowych oraz wdrożeniowych. Powinno to skutkować przyspieszeniem wzrostu gospodarczego, wzrostu konkurencyjności i innowacyjności gospodarki, a w dalszej perspektywie - zbudowaniem gospodarki opartej na wiedzy.

2.4.4. Odsetek udzielonych patentów w regionie w liczbie patentów ogółem w Polsce

Innowacyjność gospodarki zależy nie tylko od wielkości nakładów na badania i rozwój (B+R), ale przede wszystkim skali innowacyjnych wdrożeń do przemysłu. Jednym z podstawowych wskaźników poziomu innowacyjności jest liczba dokonywanych zgłoszeń patentowych i udzielanych patentów.

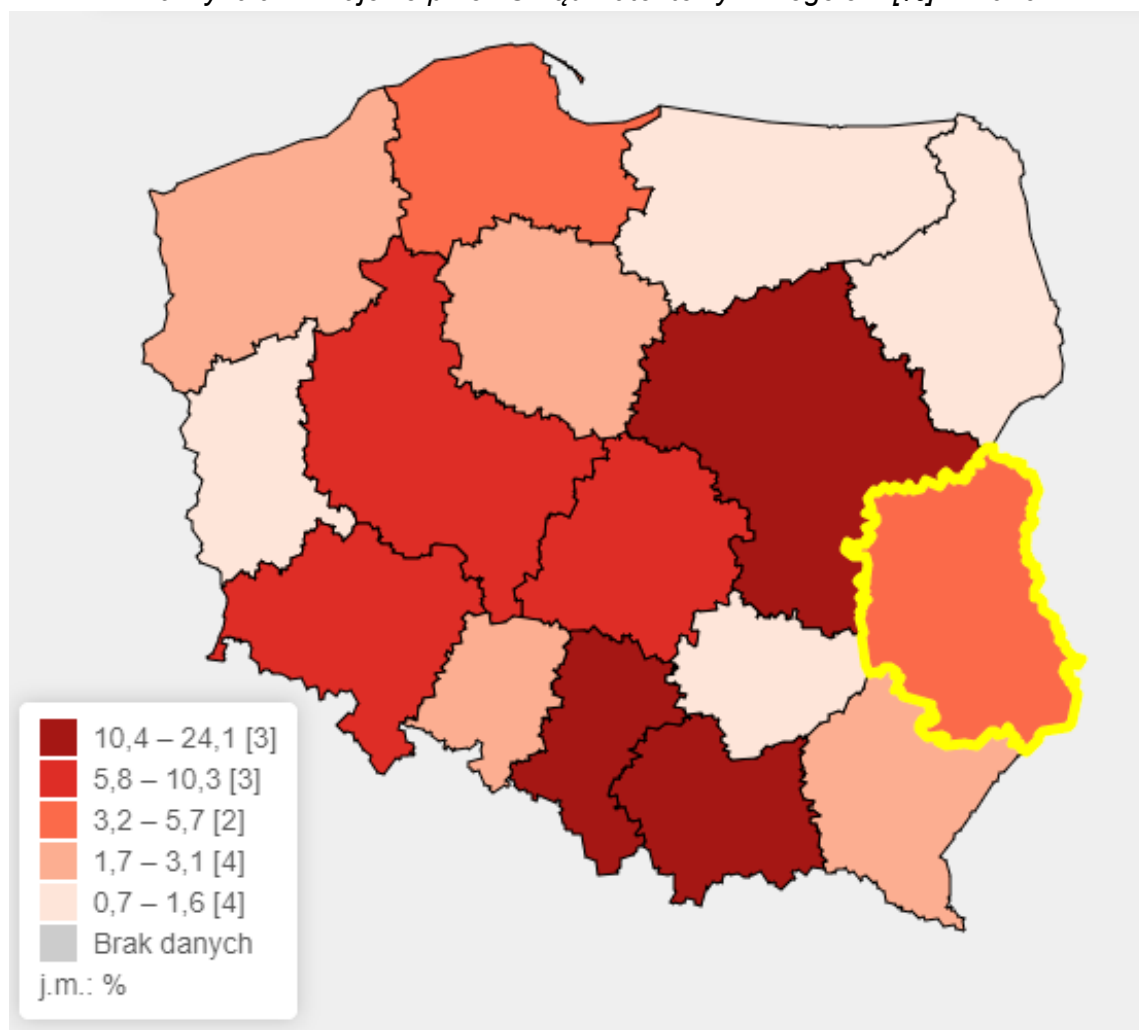
Odsetek udzielonych patentów w regionie w liczbie patentów ogółem w Polsce (%) w 2016 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Odsetek udzielonych patentów w regionie w liczbie patentów ogółem w Polsce (%)	Wartość w 2016 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
	5,7	6,0

Zaznaczyła się pozytywna tendencja w zakresie liczby patentów udzielanych przez Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej w województwie lubelskim. W 2010 roku UPRP udzielił 55 patentów w regionie. W kolejnych latach ich liczba sukcesywnie wzrastała i w roku 2016 r. uzyskano 191 patentów. W 2010 r. liczba udzielonych patentów w województwie lubelskim stanowiła 4% ogółu patentów w Polsce, zaś w roku 2016 odsetek udzielonych patentów w regionie w liczbie patentów ogółem w Polsce wzrósł do poziomu 5,7%, lokując województwo na 7 miejscu w kraju, przy czym największy wzrost miał miejsce w roku 2015 kiedy wskaźnik wyniósł wtedy 7,7%.

W analizowanym okresie w województwie lubelskim, liczba zgłoszeń wynalazków w UPRP wzrosła ze 124 w 2010 r. do 181 w 2016 r. Udział zgłoszeń wynalazków w liczbie zgłoszeń wynalazków ogółem zmienił się z 3,9% w roku 2010 do 4,2% w roku 2016 (analogicznie w latach 2011-2015 był wyższy), co obrazuje Ryc. 22.

Ryc. 22. Udział patentów udzielonych w województwie w liczbie udzielonych patentów na wynalazki krajowe przez Urząd Patentowy RP ogółem [%] w 2016 r.

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie STRATEG, 2017 r.

W tym samym czasie liczba zgłoszeń wzorów użytkowych w UPRP w województwie lubelskim wzrosła znacząco z 24 w roku 2010 do 41 w roku 2016. Pod tym względem pozycja województwa lubelskiego w kraju poprawiła się z 13 na 11 miejsce. Liczba udzielonych praw ochronnych wzrosła natomiast z 24 w 2010 r. do 32 w 2016 r.

2.4.5. Gospodarstwa domowe wyposażone w komputer osobisty z dostępem do Internetu szerokopasmowego

Intensywny rozwój społeczeństwa informacyjnego oraz rosnące zapotrzebowanie na coraz lepszą jakość usług i produktów ICT stały się przyczyną powszechnego stosowania komputerów w różnych dziedzinach życia.

Technologie cyfrowe stanowią dziś integralną część codziennego życia nie tylko w państwach rozwiniętych, ale coraz częściej również w krajach rozwijających się. Zapewnienie dostępu do usług technologii informacyjnych i komunikacyjnych nie jest już w przypadku Polski kwestią kluczową, a jedynie poprawa możliwości wykorzystania tych usług i zwiększenia ich korzystnego wpływu na działania użytkowników. Cyfryzacja stanowi główny czynnik stymulujący dostęp jednostek do przedmiotowych usług wraz z płynącymi z nich korzyściami natury ekonomiczno-społecznej.

Dostęp do sieci telekomunikacyjnych o wysokiej przepustowości jest istotnym czynnikiem wpływającym na konkurencyjność gospodarki. Dostarczanie tzw. usług cyfrowych oraz umiejętność skutecznego konkurowania w ramach globalnego środowiska biznesowego w coraz większym stopniu są uzależnione od szybkich i efektywnych szerokopasmowych połączeń telekomunikacyjnych.

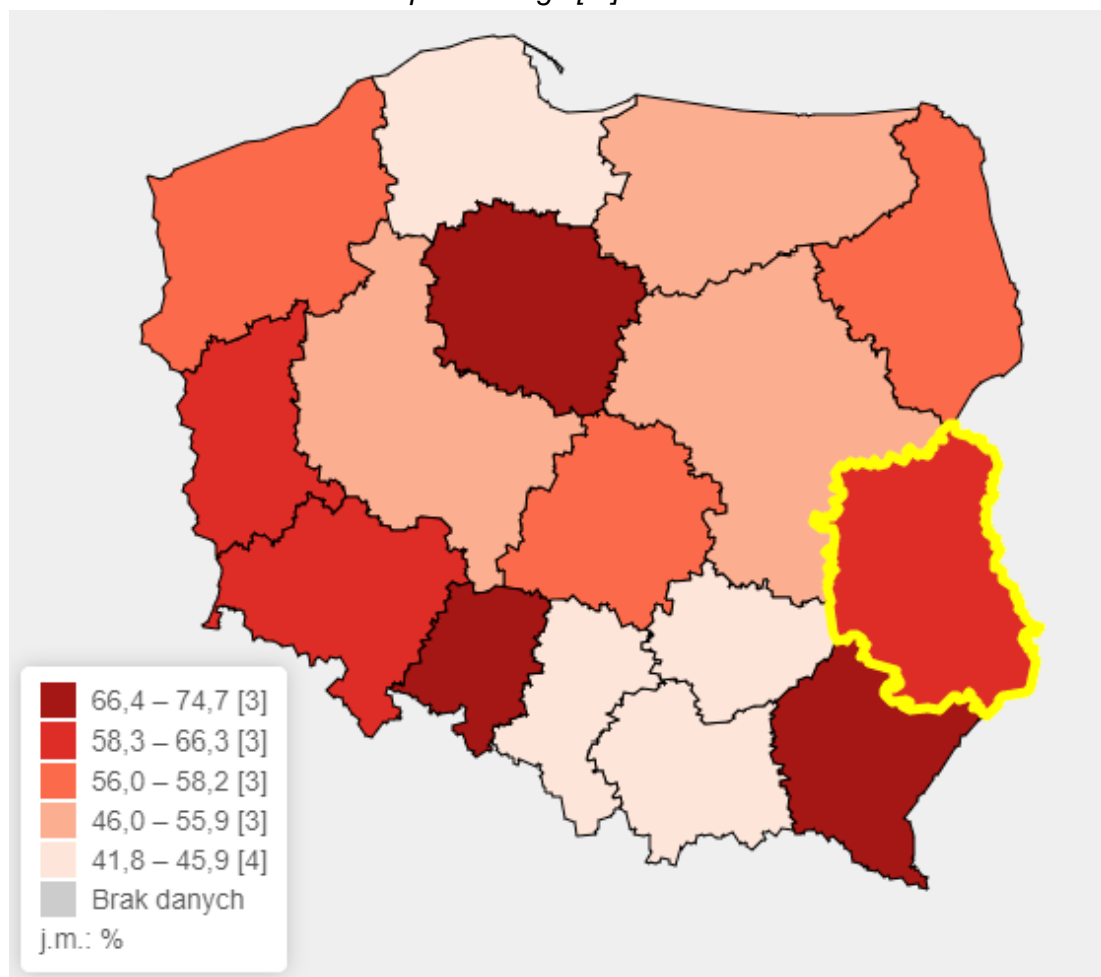
Wskaźnik gospodarstw domowych wyposażonych w komputer osobisty z dostępem do Internetu szerokopasmowego w 2016 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

	Wartość w 2016 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
Gospodarstwa domowe wyposażone w komputer osobisty z dostępem do Internetu szerokopasmowego (%)	66,3	52,7

W badanym okresie nastąpił istotny wzrost i postęp w zwiększeniu odsetka gospodarstw domowych, które posiadają komputer. W 2010 r. w województwie lubelskim komputer osobisty posiadało 59,7% mieszkańców, natomiast w 2016 r. 71,7% (wzrost o 12 pkt. proc.). W Polsce wskaźnik ten w tym samym czasie wzrósł z 64,9% do 75,2% (wzrost o 10,3 pkt. proc.). Odsetek osób posiadających komputer osobisty z dostępem do Internetu

w województwie lubelskim w latach 2010-2016 zwiększył się o 18,9 pkt. proc. (z 50,6% do 69,5%). W kraju ten wzrost był słabszy o 4,5 pkt. proc. i wyniósł 14,4 pkt. proc. Udział gospodarstw domowych wyposażonych w komputer osobisty z dostępem do Internetu szerokopasmowego na tle kraju przedstawia Ryc. 23.

Ryc. 23. Odsetek gospodarstw domowych wyposażonych w komputer osobisty z dostępem do Internetu szerokopasmowego [%] w 2016 r.

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie STRATEG, 2017 r.

W 2011 r. w województwie lubelskim 43,3% gospodarstw domowych było wyposażonych w komputer osobisty z dostępem do Internetu szerokopasmowego, zaś na koniec 2016 już 66,3%. Wzrost tego wskaźnika o 23 pkt. proc., co plasuje województwa lubelskiego na tle kraju na 4 miejscu. Średnia wartość wskaźnika dla Polski w tym samym czasie wzrosła znacznie mniej, bo o 7,9 pkt. proc. (48,2% w 2011 r. i 56,1% w 2016 r.)

Wskaźniki dotyczące posiadania komputera oraz dostępu do Internetu wykazują zróżnicowanie w zależności od typu gospodarstwa, miejsca zamieszkania i stopnia urbanizacji. Zdecydowanie częściej posiadanie komputera oraz dostęp do Internetu deklarowały gospodarstwa z dziećmi, gospodarstwa z dużych miast oraz z terenów

o wysokim stopniu zurbanizowania. W ostatnich latach obserwuje się zacieranie dysproporcji pod względem wyposażenia gospodarstw domowych w ICT pomiędzy województwami Polski Wschodniej a innymi częściami kraju.

W 2016 r. jako przyczynę nieposiadania dostępu do Internetu w domu, podobnie jak w latach poprzednich, najczęściej wskazywano brak potrzeby korzystania z niego. Drugim istotnym powodem był brak odpowiednich umiejętności. Zbyt wysokie koszty sprzętu oraz dostępu do Internetu to również często wymieniane przeszkody w posiadaniu dostępu do Internetu w domu.

Na poprawę sytuacji na terenie województwa lubelskiego duży wpływ miała informatyzacja administracji („Wrota Lubelszczyzny”) oraz budowa sieci szerokopasmowej w tym realizacja projektu „Sieć Szerokopasmowa Polski Wschodniej”, której celem jest przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu poprzez zwiększenie dostępu do Internetu mieszkańców województwa, instytucji publicznych i przedsiębiorstw. Pod względem długości sieci jest to największy projekt szerokopasmowy w Polsce Wschodniej, a drugi w kraju. Stworzona infrastruktura informatyczna znacząco wpłynie na zwiększenie atrakcyjności regionu dla inwestycji z branży BPO I IT, a także przyspieszy tempo rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej w zgodzie z zasadą zrównoważonego rozwoju. 93% gospodarstw domowych z województwa lubelskiego ma Internet dzięki ponad 2908 km długości sieci szerokopasmowej. W ramach projektu sieci szerokopasmowej powstało 298 węzłów dystrybucyjnych, 14 szkieletowych, 6420 mieszkańców Lubelszczyzny dowiedziało się o korzyściach płynących z budowy sieci w trakcie 213 spotkań informacyjnych przeprowadzonych w trakcie realizacji kampanii informacyjno-promocyjnej Projektu, zaś 1912 mieszkańców województwa zdobyło nowe kompetencje w zakresie obsługi komputera i korzystania z Internetu, dzięki szkoleniom i konsultacjom organizowanym w ramach projektowego modułu edukacyjno-szkoleniowego. Ponadto 14 „operatorów ostatniej mili” wystąpiło do Operatora Infrastruktury z wnioskami o warunki techniczne podłączenia do sieci.

2.4.6. MŚP na 10 tys. ludności – Rozwój przedsiębiorczości

Sektor MŚP stanowi główne źródło generowania dochodów dla budżetu państwa i budżetów samorządów, uczestniczy w tworzeniu produktu krajowego brutto, tworzy nowe miejsca pracy, przyczynia się do kreowania zmian społecznych i funkcjonalnych obszaru na którym działa (regionu, województwa, gminy) oraz wpływa na innowacyjność gospodarki.

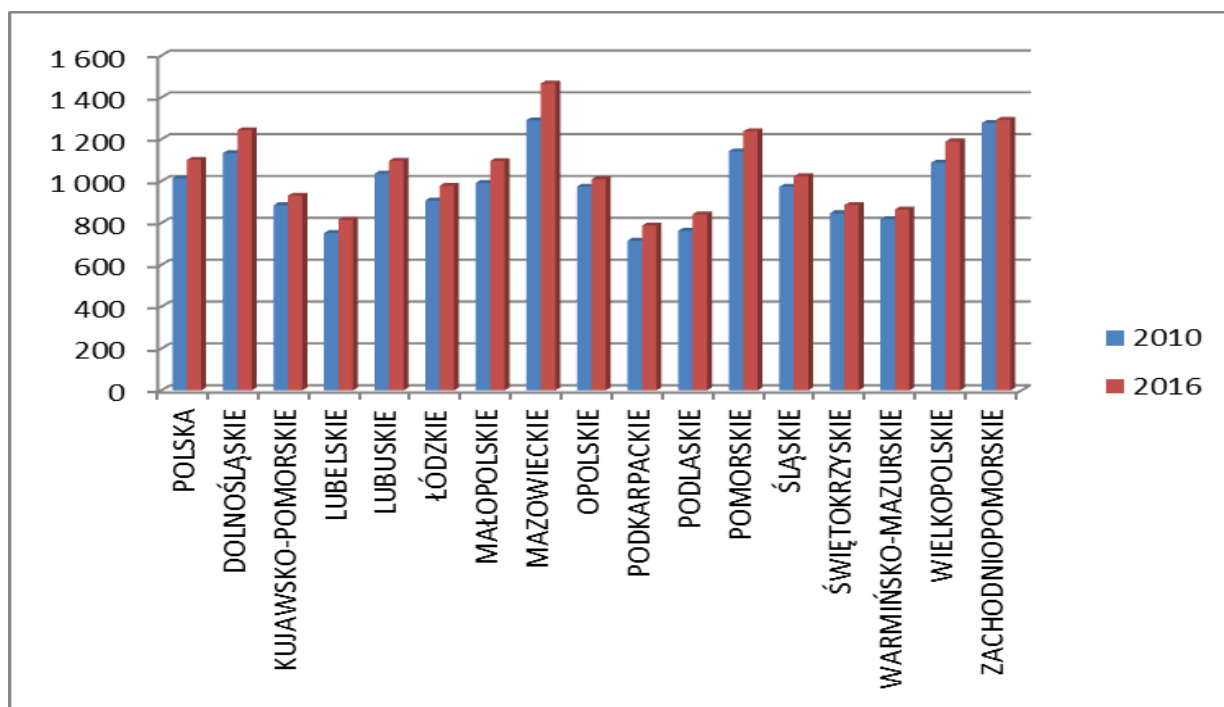
Region nasycony dużą liczbą małych i średnich podmiotów tworzy rynek odporniejszy na wahania koniunkturalne, gdyż charakteryzuje się dużą odpornością na wszelkie „zakłócenia” oraz znaczną elastycznością i łatwością pod względem dostosowania do zmieniających się warunków rynkowych.

Wskaźnik liczby MŚP na 10 tys. ludności (jedn. gosp.) w 2016 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Liczba MŚP na 10 tys. ludności (jedn. gosp.)	Wartość w 2016 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
		816

Na koniec 2016 r. w województwie lubelskim do rejestru REGON wpisanych było 174 tys. podmiotów gospodarki narodowej. Od 2010 roku liczba podmiotów gospodarki narodowej stale wzrastała, z wyjątkiem roku 2011, kiedy nastąpiło wykreślenie niektórych podmiotów z rejestru PESEL na skutek aktualizacji danych oraz podmiotów wykreślonych z Krajowego Rejestru Sądowego. W latach 2010-2016 liczba podmiotów gospodarczych wzrosła o 6%, tj. z 164 tys. w 2010 r.

Wykres 23. Liczba małych (w tym mikro) i średnich przedsiębiorstw przypadających na 10 tys. ludności wg województw

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie GUS, 2017 r.

Miarą rozwoju przedsiębiorczości jest też liczba małych (w tym mikro) i średnich przedsiębiorstw przypadająca na 10 tys. ludności (Wykres 23). Wskaźnik ten od 2010 r. każdego roku wzrastał (za wyjątkiem roku 2011). W 2016 roku na 10 tys. mieszkańców województwa przypadało 816 podmiotów (średnia dla Polski to 1 101), przy 752 podmiotach na 10 tys. mieszkańców w roku 2010. Dynamika zmian zarówno w regionie, jak i w kraju była podobna i wyniosła w badanym okresie ok. 9%.

Według grup sekcji PKD, w 2016 r. najwięcej podmiotów prowadziło działalność w grupie pozostała działalność (77%), następnie w przemyśle i budownictwie (20,7%) i rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie (2,3%). Struktura ta w ostatnich latach pozostaje jednak bez znaczących zmian. Struktura przedsiębiorstw w województwie lubelskim w podziale na grupy sekcji PKD jest podobna jak w Polsce.

Podstawową, powszechnie używaną miarą konkurencyjności przedsiębiorstw przemysłowych w regionie jest m.in. wysokość udziału przychodów netto ze sprzedaży produktów innowacyjnych na eksport w przychodach netto ze sprzedaży ogółem. Pod względem tego wskaźnika, w 2010 r. województwo lubelskie uplasowało się na 14 pozycji w kraju z wynikiem 1,18% i poprawiło swoją pozycję, zajmując 8 lokatę w 2015 r. (wskaźnik ten osiągnął poziom 3,35%). Przedsiębiorstwa w regionie swoją ofertę kierują przeważnie do konsumentów w społecznościach lokalnych lub krajowych, a bardzo rzadko decydują się na eksport swoich produktów za granicę, co związane jest z mniejszymi możliwościami finansowymi. Odpowiednie zasoby finansowe pozwoliłyby na wprowadzanie innowacji i tym samym zwiększyłyby szanse na wejście na rynki zagraniczne. Proces internacjonalizacji przedsiębiorstw lubelskich nie jest tak zintensyfikowany jak w innych województwach.

W ostatnich latach nastąpił wzrost udziału produkcji sprzedanej wyrobów nowych lub istotnie ulepszonych w przedsiębiorstwach przemysłowych w wartości sprzedaży wyrobów ogółem z poziomu 4,81% w 2010 r. do 7,78% w roku 2015.

Jedną z przyczyn mniejszych możliwości innowacyjnych lubelskich przedsiębiorstw, jest fakt, iż większość podmiotów gospodarczych stanowią jednostki małe, zatrudniające do 9 osób, które nie posiadają odpowiedniego potencjału do wprowadzania innowacji w takim stopniu jak jednostki duże. W 2016 roku małe przedsiębiorstwa, zatrudniające do 9 osób stanowiły aż 95,9% ogółu podmiotów, przy czym udział ten nieznacznie zwiększył się w porównaniu z 2010 rokiem (95,2%). Pozytywne tendencje na przestrzeni lat 2010 - 2016 zaobserwowano w liczbie przedsiębiorstw zatrudniających od 0 do 9 i od 50 do 249 pracowników (Tabela 8). Podobnie w Polsce ten udział utrzymuje się na zbliżonym poziomie i w ostatnich latach jest mniej więcej stały.

Tabela 8. Liczba przedsiębiorstw w województwie lubelskim wg klas wielkości w 2010 r. i 2016 r.

Liczba przedsiębiorstw			
wg klas wielkości	2010 r.	2016 r.	Dynamika
ogółem	164076	174123	1,06
0-9	156188	167016	1,07
10-49	6576	5743	0,87
50-249	1154	1230	1,07
250-999	125	106	0,85
1000 i więcej	33	28	0,85

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2017 r.

Podmioty gospodarki narodowej pełnią bardzo ważną rolę w rozwoju gospodarczym regionu, przyczyniając się do lepszej alokacji zasobów, wprowadzają nowe produkty i usługi na rynek oraz tworzą nowe miejsca pracy. Najliczniejszą grupę stanowiły osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą. Ich udział wyniósł prawie 74% ogółu podmiotów. Najwięcej, bo ponad 25%, podmiotów, prowadziło działalność w sekcji „Handel; naprawa pojazdów samochodowych”, a następnie „Budownictwo” „Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna” i „Przetwórstwo przemysłowe”.

Poziom handlu zagranicznego świadczy o stopniu internacjonalizacji przedsiębiorstw oraz ich zdolności do konkurencyjności na arenie międzynarodowej. W latach 2010-2015 odnotowano zauważalny wzrost eksportu w województwie lubelskim z 6 876 mln zł do 11 066 mln zł, czyli o 61%. Wiodącymi branżami eksportowymi województwa lubelskiego były branże metalowo-maszynowa, chemiczna oraz rolno-spożywcza. W dalsze kolejności to przemysł drzewno-meblarski, odzieżowy, medyczno-farmaceutyczny.³²

2.5. Cel strategiczny 4. Funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu, wzmacnianie sieci współpracy wewnątrzregionalnej

Stan zaawansowania oraz stopień wykonania wskaźników celu strategicznego: funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu, wzmacnianie sieci współpracy wewnątrzregionalnej (Tabela 9). Natomiast informacje o przebiegu oraz ocenie stanu wdrażania zawarto w szczegółowym opisie odnoszącym się do każdego z przyjętych wskaźników, które przedstawiono poniżej.

Podstawowym kierunkiem realizacji przedmiotowego celu strategicznego jest poprawa

³²Eksport Województwa Lubelskiego w latach 2012-2015, Hewlett-Packard Company.

wewnętrznego skomunikowania regionu mająca na celu umożliwienie zwiększenia integracji regionu. Na układ drogowy na terenie województwa lubelskiego składają się następujące kategorie dróg o niżej wskazanej długości (według stanu na 2016 r.):

- drogi krajowe – ponad 1 tys. km
- drogi wojewódzkie – ponad 2,2 tys. km
- drogi powiatowe – ponad 9,2 tys. km
- drogi gminne – ponad 9,3 tys. km

W ramach poszczególnych kategorii dróg, przez odpowiednie jednostki, realizowane są zgodnie z posiadanymi kompetencjami oraz w oparciu o odpowiednie dokumenty strategiczne i operacyjne. Przykładem takiego dokumentu jest *Program Budowy Dróg Krajowych* w ramach, którego na terenie województwa lubelskiego dotychczas (w zakresie załącznika 1 i 1a) ³³ zrealizowano następujące inwestycje:

Lp.	Nazwa zadania	Długość [km]	Lata realizacji [budowy]	Wartość kosztorysowa [mln zł]	Wydatki KFD od 01.01.2014 [mln zł]
1.	Budowa drogi S-17 Kurów - Lublin - Piaski	66,8	2010-2014	3 462,0	559,7
2.	Budowa drogi S-19 Międzyrzec Podlaski - Lubartów odc. obwodnica m. Kock i Woli Skromowskiej	7,9	2009-2011	210,5	0,00
3.	Budowa obwodnicy Hrubieszowa na drodze Nr 74	9,3	2011-2015	232,6	98,2
RAZEM				3 905,1	657,9

Na zaktualizowanej liście *Programu Budowy Dróg Krajowych na lata 2014-2023* (z perspektywą do 2025 r.) znajduje się 13 projektów planowanych do realizacji na terenie województwa lubelskiego (Ryc. 24):

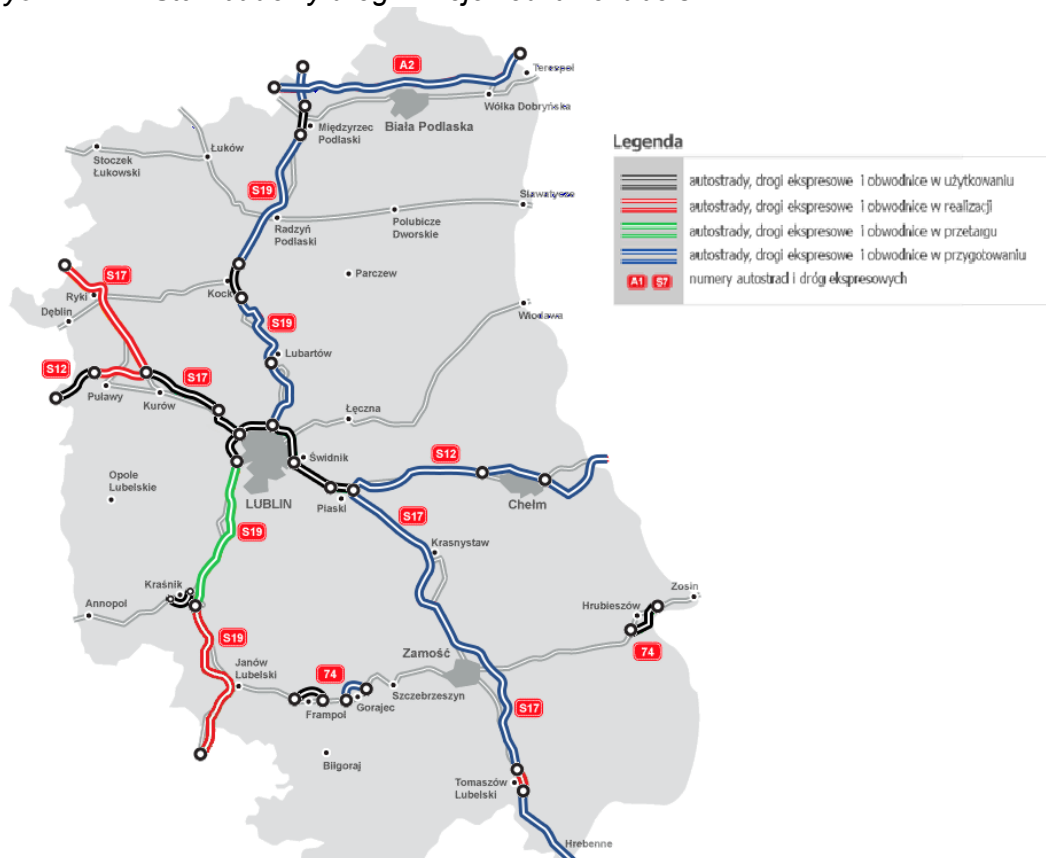
Lp.	Nazwa zadania	Długość [km]	Lata realizacji	Wydatki KFD na realizację [mln zł]
1.	Budowa autostrady A2 Siedlce - gr. państwa odc. Siedlce - Biała Podlaska (w. Cicibór)	64	2020-2024	2 945,8
2.	Budowa drogi S17 Garwolin - Kurów	70,5	2014-2019	2 272,5
3.	Budowa drogi S17 Piaski - Hrebenne	113,3	2021-2024	4 630,3
4.	Budowa drogi S19 Białystok – Lubartów, odc. gr. woj. podlaskiego - Łosice - gr. woj. lubelskiego	32,4	2022-2025	864,2

³³ 5. Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 12 lipca 2017 r. w drodze Uchwały NR 105/2017.

5.	Budowa drogi S19 Białystok – Lubartów, gr. woj. mazowieckiego i lubelskiego - Lubartów, w. Lubartów Północ	81,4	2019-2024	2 563,4
6.	Budowa drogi S19 odc. Lublin – Lubartów (w. Lublin Rudnik/bez węzła - w. Lubartów Północ)	23,8	2020-2024	919,5
7.	Budowa drogi S19 Lublin - Rzeszów, odc. obwodnica Lublina w. "Dąbrowica" - w. "Konopnica"	9,8	2014-2016	486,8
8.	Budowa drogi S19 Lublin – Rzeszów, odc. Lublin - koniec obw. Kraśnika	41,9	2017-2021	1614,6
9.	Budowa drogi S19 Lublin – Rzeszów, odc. koniec obw. Kraśnika - w. Sokołów Młp. Północ	86,7	2017-2021	3 462,4
10.	Budowa obwodnicy Chełma w ciągu drogi S12	17	2019-2023	689,7
11.	Budowa obwodnicy Tomaszowa Lubelskiego w ciągu drogi S17	9,6	2017-2021	245,4
12.	Budowa drogi S12 Lublin - Dorohusk odc. Piaski - Dorohusk	62,4	X	2 494,7
13.	Budowa drogi S12 Radom - Lublin	65,7	X	1 842,4
RAZEM				25031,7

Ryc. 24. Stan budowy dróg w województwie lubelskim

Źródło: GDDKiA, 2017

Szczególnie ważne znaczenie dla przyspieszenia rozwoju województwa lubelskiego ma podjęta decyzja kompleksowej realizacji szlaku „Via Carpatia”. Na terenie województwa lubelskiego jego część pokrywa się z drogą S-19. Realizacja tego przedsięwzięcia stanowi kluczowy element sprzyjający wzmocnieniu powiązań transportowych o znaczeniu międzynarodowym łączącym województwo lubelskie z krajami nadbałtyckimi na północy oraz z krajami na południu Europy.

W latach 2014-2017 zostało zrealizowanych 50 inwestycji w zakresie budowy i modernizacji 58 km dróg wojewódzkich o ogólnej wartości 34,5 mln zł, przy równomiernym zainwestowaniu środków JST i Województwa Lubelskiego:

Lata realizacji	Zakres rzeczowy (w km)	Ogólna wartość (w mln zł)	Wartość wg źródeł finansowania	
			środki JST (w mln zł)	środki Województwa Lubelskiego (w mln zł)
2014 r.	19	12,3	6	6,3
2015 r.	11	6,3	2,8	3,5
2016 r.	21	12,5	6,6	5,9
2017 r.	7	3,4	2	1,4
RAZEM	58	34,5	17,4	17,1

Na poziomie regionu, kierunki rozwoju transportu zostały wyznaczone w *Programie Strategicznego Rozwoju Transportu Województwa Lubelskiego*, dokumencie przyjętym przez Zarząd Województwa Lubelskiego w dniu 28 czerwca 2016 r. w drodze Uchwały Nr CXII/2331/2016).

Oprócz sieci dróg krajowych i dróg wojewódzkich bardzo ważne znaczenie zapewniające komplementarność i dostępność ma jakość oraz system lokalnego układu transportowego. Z informacji uzyskanych bezpośrednio od jednostek samorządu terytorialnego z terenu województwa lubelskiego wynika, że w latach 2014 – 2017 zostały zrealizowane następujące inwestycje w ramach budowy i modernizacji dróg:

- powiatowych w zakresie łącznej liczby 842 km (koszt ok. 355 mln zł),
- gminnych w zakresie łącznej liczby 1 100 km (łącznie koszt ok. 580 mln zł).

Tabela 9. Przyjęte wskaźniki obrazujące stopień realizacji celu strategicznego 4 Funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu, wzmacnianie sieci współpracy wewnątrzregionalnej

Nazwa wskaźnika	Województwo lubelskie											Polska									
	Wartość bazowa 2009/2010/2011	2010 r.	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.	2017 r.	Dynamika (ostatni dostępny rok/ 2010 r.)	Wartość docelowa 2020 r.	2010 r.	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.	Dynamika (ostatni dostępny rok/ 2010 r.)		
Średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu: - do Lublina z subregionalnych węzłów transportowych - do Lublina ze stolic powiatów	min.	x	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	81,5	x	81,5	1	x	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	x	
		x	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	72,4	x	72,4	1	x	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	x
Poziom wzajemnego zaufania	%	x	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	51,59	b.d.	55,07	x	1,07	x	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	x
Odsetek podmiotów zaliczanych do III sektora w ogólnej liczbie podmiotów w Polsce ³⁴	%	6,5	6,4	b.d.	5,9	b.d.	5,8	b.d.	b.d.	x	0,91	6,7	100	b.d.	100	b.d.	100	b.d.	b.d.	b.d.	x
Przekraczający granicę państwa w województwie lubelskim według przejść granicznych: - granica polsko-białoruska - granica polsko-ukraińska	os.	4006061	3418772	4006061	4255227	4264854	4219266	3762589	3834526	X	1,12	4425100	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	x
		5678791	5817243	5678791	6448323	7339919	8136579	9995162	10795945	X	1,86	5963000	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem	%	0,9	0,8	0,9	1,5	3,8	4,4	5,3	18,7	X	23,38	3,0	6,9	8,0	10,4	10,4	12,5	13,7	13,7	13,7	1,99
Współczynnik aktywności zawodowej w wieku 15 +	%	56,5	55,9	56,6	56,5	56,6	56,3	56,0	55,0	X	0,98	58,0	55,3	55,5	55,9	55,9	56,2	56,2	56,2	56,2	1,02

Źródło: Opracowanie własne DPR, 2017

³⁴ Zgodnie z metodologią GUS dane opracowywane są w cyklu dwuletnim.

2.5.1. Średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu: do Lublina z subregionalnych węzłów transportowych oraz do Lublina ze stolic powiatów³⁵

Dostępność komunikacyjna i transportowa jest jednym z kluczowych czynników rozwoju i warunkowana jest w tym sensie nie tylko odległością geograficzną, lecz również infrastrukturą komunikacyjną i transportową. Znaczenie dostępności komunikacyjnej i transportowej dla potencjału ekonomicznego miast jest niezwykle istotne, przy czym potencjał ekonomiczny miast w województwie lubelskim wynikający z dostępności komunikacyjnej i transportowej stanowi w dużej mierze funkcję odległości do Lublina – stolicy i najważniejszego węzła komunikacyjnego województwa. Wynika to faktu krzyżowania się w Lublinie głównych arterii komunikacyjnych, zarówno drogowych, jak i kolejowych.

Wskaźnik średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu do Lublina z subregionalnych węzłów transportowych oraz do Lublina ze stolic powiatów w 2017 roku wraz z jego wartością w roku 2015 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu	Wartość w 2015 r.	Wartość w 2017 r.
• do Lublina z subregionalnych węzłów transportowych;	81,5	81,5
• do Lublina ze stolic powiatów.	72,4	72,4

W województwie lubelskim infrastruktura drogowa jest relatywnie słabiej rozwinięta, mimo iż następuje jej stopniowa poprawa. Słabość sieci komunikacyjnej wynika nie tylko z niższej niż średnia w kraju gęstości dróg publicznych, ale także z niskich parametrów technicznych tych dróg, które nie wszędzie są w pełni dostosowane do obecnego ruchu samochodowego. Wiele dróg charakteryzuje się złym stanem technicznym i znaczna ich część wymaga remontów. Wpływa to nie tylko na wydłużenie średniego czasu podróży, ale także na bezpieczeństwo w ruchu drogowym.

Średni czas dojazdu do Lublina z subregionalnych węzłów transportowych wynosi 81,5 min., a ze stolic powiatów 72,4 min.

Rzeczywiste zapotrzebowanie na infrastrukturę transportową, będące pochodną rozmieszczenia potencjałów demograficznego i gospodarczego, jest najważniejszą

³⁵ Metodologia obliczania wskaźnika dostępności komunikacyjnej - Załącznik nr 1.

przesłanką dla kształtowania układu sieci dróg różnego rzędu w województwie lubelskim.

Aktualnie długość dróg publicznych w regionie wynosi 36,5 tys. km, w tym ok. 21,9 tys. km dróg o nawierzchni twardej, 20,8 tys. km o nawierzchni twardej ulepszonej, z czego 89 km dróg ekspresowych i autostrad. Mieszkańcy regionu posiadają ponad 1 156 tys. zarejestrowanych samochodów osobowych, to oznacza wzrost ich liczby w stosunku do roku 2010 o ok. 27,7%.

Należy zaznaczyć, iż mimo wzrostu pojazdów o 1/3 w badanym okresie poprawie uległo bezpieczeństwo na drogach województwa lubelskiego. Liczba wypadków drogowych w przeliczeniu na 100 tys. ludności spadła z 83,5 do 59,2 (w Polsce wskaźnik ten wynosi aktualnie 87,6).

2.5.2. Poziom wzajemnego zaufania³⁶

Zaufanie społeczne stanowi podstawowy składnik życia społecznego i jest obecne w każdym jego wymiarze. We wzroście wzajemnego zaufania upatruje się szansę na budowę społeczeństwa obywatelskiego opartego na samoorganizacji obywateli i podejmowaniu przez nich działań na rzecz rozwoju wspólnot lokalnych. Umiejętność współpracy stanowi istotny czynnik aktywizacji społecznej, a w konsekwencji rozwoju gospodarczego. Warunkiem wstępnym podejmowania wspólnych przedsięwzięć o różnym charakterze (gospodarczym, społecznym, edukacyjnym, kulturalnym) jest odpowiednio wysoki poziom zaufania pomiędzy poszczególnymi grupami społecznymi.

Wskaźnik poziomu wzajemnego zaufania w 2016 roku wraz z jego wartością w roku 2014 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

	Wartość w 2014 r.	Wartość w 2016 r.
Poziom wzajemnego zaufania (%)	51,59 pkt	55,07 pkt

Zgodnie z metodologią przeprowadzonego badania³⁷ przyjęto, że przez termin „kapitał społeczny” należy rozumieć uogólnienie zaufania do innych, tzw. obcych nam ludzi. Poprzez ten rodzaj zaufania, budowana jest forma wyobrażonej lub ideologicznej wspólnoty opartej o systemy kontraktów i szerszych umów społecznych.

Dotychczasowe dane z badań na temat poziomu zaufania są ograniczone i odnoszą się najczęściej do poziomu całego kraju. W związku z tym wystąpiła potrzeba przeprowadzenia badań w tym zakresie dla województwa lubelskiego. Celem badania *Poziom wzajemnego*

³⁶Metodologia obliczania wskaźnika poziomu wzajemnego zaufania - Załącznik nr 2.

³⁷Metodologia obliczania wskaźnika poziomu wzajemnego zaufania - Załącznik nr 2.

zaufania w województwie lubelskim w 2016 r. było oszacowanie poziomu wzajemnego zaufania jako jednego z komponentów kapitału społecznego (zarówno pomostowego i spajającego). Celami szczegółowymi zaś: oszacowanie wartości 11 wskaźników kapitału pomostowego 4 wskaźników kapitału spajającego oraz oszacowanie syntetycznego wskaźnika poziomu zaufania.

W porównaniu do poprzedniej edycji badania z 2014 r. nastąpił wzrost wartości większości wskaźników cząstkowych oraz wskaźnika syntetycznego zaufania społecznego w województwie lubelskim (wzrost z poziomu 51,59 pkt. do 55,07 pkt.). Największy wpływ na wzrost wartości wskaźnika syntetycznego miała poprawa poziomu zaufania do większości ludzi w biznesie (o 28,05 pkt) oraz poziom identyfikacji z regionem (o 6,21 pkt). Nieznacznie spadła wartość wskaźników zaufania do ludzi zagrożonych wykluczeniem społecznym, zaufania władzy do obywateli i zaufania do najbliższych.

Najczęściej używanym w badaniach empirycznych wskaźnikiem mierzącym poziom zaufania społecznego jest tzw. wskaźnik poziomu uogólnionego zaufania społecznego. Również w badaniach nad kapitałem społecznym w województwie lubelskim pierwszy z badanych wymiarów zaufania obejmował aspekt zaufania do innych ludzi. Wskaźnik poziomu uogólnionego zaufania zastosowano w pytaniu kwestionariuszowym: „Ogólnie rzecz biorąc, ludziom można ufać”. Do takiego stwierdzenia przychyliło się ponad 30% badanych w skali województwa, przy czym zdecydowana większość badanych prezentowała zachowawcze stanowisko (57% respondentów) i stała na stanowisku, że w stosunku do innych trzeba być na ogół ostrożnym.

Okolo 33% mieszkańców województwa lubelskiego obdarzało zaufaniem osoby spoza najbliższego otoczenia, a dokładnie partnerów w interesach, zaś 26% uważało, że zaufanie to na ogół źle się kończy. Ponad 40% badanych nie potrafiło udzielić jednoznacznej odpowiedzi w tej kwestii.

Działalność instytucji życia publicznego mieszkańcy województwa ocenili z dużą dozą rezerwy i raczej sceptycznie. Większość respondentów twierdziła, że w sytuacji jakichkolwiek problemów instytucje te prawdopodobnie nie potrafiłyby odpowiednio zareagować czy też udzielić pomocy. Ponad 25% badanych w ogóle nie zwróciłaby się do nich po pomoc. Jednakże ponad połowa (58%) respondentów zwróciłaby się do instytucji życia publicznego, ale nie robiąc sobie zbytnich nadziei na pomoc. Zaledwie 17% ankietowanych stwierdziło, że instytucje są dobrze przygotowane i chętnie zwróciłby się do nich po pomoc.

Wśród różnych instytucji administracji publicznej największym zaufaniem cieszył się Prezydent/Burmistrz/Wójt, bowiem niemalże $\frac{3}{4}$ mieszkańców województwa lubelskiego wskazywało na zaufanie do tych osób. Na zbliżonym poziomie kształtował się poziom zaufania do instytucji Marszałka, Wojewody i Starosty (ok. 60%). W trakcie przeprowadzania bezpośrednich wywiadów ankietowani często podkreślali, że stopień ich zaufania wynikał

z osobistej znajomości danej osoby.

Zdecydowana większość mieszkańców województwa lubelskiego w 2016 r. była zadowolona ze swojego miejsca zamieszkania (22% odpowiedź „bardzo zadowolony/a”; 48% „zadowolony/a”). Ponad 39% ankietowanych uważało, iż w miejscu w którym mieszkają panują dobre warunki do życia. Niespełna 10% traktowało swoje miejsce zamieszkania jako idealne. Ponad 30% respondentów o swoim miejscu zamieszkania wypowiadało się mniej entuzjastycznie, twierdząc że: „wiele rzeczy wymaga poprawy”, zaś zaledwie 7% twierdziło, że „gdyby tylko miał/a sposobność natychmiast by się wyprowadził/a”.

Ponad 56% ankietowanych uważało, że ich wpływ na rozwiązywanie problemów w miejscu zamieszkania jest mały (39% odpowiedź „raczej mały”; 18% odpowiedź „bardzo mały”). Z kolei niespełna 21% prezentowało odmienne zdanie. Uważali oni iż ich wpływ na rozwiązanie problemów w miejscu zamieszkania jest decydujący (4% odpowiedź „bardzo duży”; 17% odpowiedź „raczej duży”). Ponad 14% deklarowało, że nie ma żadnego wpływu na rozwiązywanie problemów w swoim miejscu zamieszkania.

Stosunkowo dużym zaufaniem mieszkańców w województwie lubelskim cieszyły się wybrane organizacje pozarządowe (56%). Ponad 10% respondentów z województwa lubelskiego była bardzo optymistycznie nastawiona do działalności organizacji pozarządowych. Uważali oni, że większość organizacji pozarządowych z powodzeniem wykonałaby zadania publiczne, które w tej chwili realizowane są przez administrację różnych szczebli. Ponad 22% badanych uważało zaś, że organizacjom pozarządowym nie można powierzyć realizacji zadań publicznych, a 11% nie miało zdania na ten temat.

Mniej więcej połowa mieszkańców województwa lubelskiego darzyła sympatią mieszkańców swoich miejscowości zaliczanych do tzw. marginesu społecznego. 17% respondentów nie zajęło stanowiska w tej kwestii i udzieliło odpowiedzi „trudno powiedzieć”.

Ponad 2/3 mieszkańców województwa lubelskiego deklarowało angażowanie się w działania na rzecz społeczności lokalnej. Z czego ponad 7% ankietowanych robiło to regularnie, ponad 30% od czasu do czasu, a 37% rzadko podejmowało tego typu działania. Tylko 26% respondentów nigdy nie podejmowało indywidualnie nieodpłatnych działań na rzecz innych osób lub społeczności lokalnej.

Ponad połowa respondentów z województwa lubelskiego nigdy nie uczestniczyła w konsultacjach organizowanych przez urząd gminy. Natomiast ¼ ankietowanych deklarowała uczestnictwo w tego typu spotkaniach „sporadycznie”. Z częstotliwością „od czasu do czasu” w formie aktywności społecznej, jaką są konsultacje organizowanych przez urząd gminy brało udział 16% mieszkańców województwa.

Podobnie wygląda sytuacja w przypadku formy aktywności społecznej, jaką są spotkania z radnymi. Ponad połowa respondentów nigdy nie brała udziału w tego typu aktywności (55%). Natomiast ¼ ankietowanych uczestniczyła w tego typu spotkaniach „sporadycznie”.

„Od czasu do czasu” w spotkaniach z radnymi brało udział 14% mieszkańców.

Nieco chętniej mieszkańcy województwa lubelskiego wyrażali swoją opinię poprzez podpisanie petycji bądź protestu. Ponad 2/3 ankietowanych deklarowało, iż zdarzyło im się podpisywanie petycji lub protestu. Udziału w podpisywaniu petycji lub protestu nie brało 1/3 mieszkańców województwa lubelskiego. Natomiast mieszkańcy województwa lubelskiego zdecydowanie niechętnie brali udział w demonstracjach. Była to według nich najmniej popularna forma partycypacji w życiu publicznym. Ponad 68% respondentów nigdy nie brała udziału w tej formie aktywności. Sporadyczny udział w demonstracjach deklarowało 18%, zaś „od czasu do czasu” w demonstracjach brało udział 10% respondentów. Największą aktywnością wykazywało się jedynie 4% ankietowanych.

Okolo 77% ankietowanych przynajmniej raz przekazało 1% podatku dla organizacji pożytku publicznego, z czego 43% robiło to „często”, 21% robiło to „od czasu do czasu”, a 13% „sporadycznie”. Tylko co czwarty mieszkaniec regionu nie robił tego nigdy.

Największa grupa (45%) ankietowanych z województwa lubelskiego deklarowała, iż w ogóle nie brała udziału w aktywności społecznej jakim jest wolontariat. Co drugi ankietowany deklarował jakiś rodzaj aktywności, z czego 11% robiło to „często”, zaś 17% „od czasu do czasu”, a 27% „sporadycznie”.

W skali województwa lubelskiego jakąkolwiek aktywność w spotkaniach organizowanych przez urząd gminy przejawiało 55% ankietowanych. Najbardziej bierni mieszkańcy województwa lubelskiego w stosunku do tej aktywności stanowili natomiast 45% wszystkich ankietowanych.

Mieszkańcy województwa lubelskiego podzielili się mniej więcej po połowie pod względem uczestnictwa w spotkaniach organizowanych przez parafię, bowiem 51% respondentów z mniejszą lub większą częstotliwością uczestniczyła w tego typu spotkaniach. Podobnie wyglądała sytuacja jeśli chodzi o udział w pracach komitetu rodzicielskiego, gdzie 54,5% ankietowanych nigdy nie uczestniczyła w tego typu aktywności.

Ponad 47% ankietowanych z województwa lubelskiego uważało, że przedstawiciele władz lokalnych podejmowali odpowiednie starania, aby ułatwić życie mieszkańcom i do minimum ograniczyć wymogi biurokratyczne oraz działania kontrolne. Natomiast ponad 40% ankietowanych miało zdanie przeciwne, zaś tylko 12% mieszkańców nie potrafiło ocenić działalności władz lokalnych.

Analiza odpowiedzi na pytania dotyczące zaufania do najbliższych pokazała, iż zdecydowana większość (78%) mieszkańców województwa bez problemu powierzyłaby opiekę nad swoim dzieckiem w wieku niemowlęcym członkom swojej rodziny. 19% respondentów zrobiłoby to „niechętnie”, a 7% „tylko w ostateczności”. Zaledwie 3% osób nigdy nie zdecydowałoby się na powierzenie dziecka członkom swojej rodziny. Zdecydowana większość (72%) mieszkańców województwa lubelskiego była zdania,

iż: „Naprawdę zaufać można tylko osobom najbliższym”. Przeciwnego zdania było 22% ankietowanych. 7% ankietowanych nie miało zdania na ten temat.

Stosunkowo duży odsetek mieszkańców województwa lubelskiego chętnie podejmował działania społeczne dla dobra ogółu. W większości respondenci twierdzili, iż w ich miejscowości zdarzają się takie osoby (54%). Ponad 12% ankietowanych twierdziło, że w województwie lubelskim jest bardzo wiele takich osób, blisko 23% było zdania że takich osób jest niewiele, zaś 5% uważało, iż takich osób nie ma w ogóle. Natomiast 6% osób nie miało zdania na ten temat.

Ponad 65% respondentów z województwa lubelskiego stało na stanowisku, że ludzie pomagają sobie nawzajem i reagują na problemy innych. Z kolei ponad 20% było zdania, iż ludzie pozostają obojętni na problemy innych. Zdania na temat wzajemnej pomocy mieszkańców województwa lubelskiego w trudnych chwilach nie miało 14% respondentów.

Badanie przeprowadzone w 2016 r. wykazało, że ponad $\frac{3}{4}$ mieszkańców województwa lubelskiego była dumna z bycia mieszkańcem swojej miejscowości. Odmienną opinię prezentowało zaś 12% mieszkańców regionu, a 9% nie miało zdania w tej kwestii. Dumnych z bycia mieszkańcem „Krainy, ziemi, powiatu, w którym mieszka” było zaś 75% ankietowanych. W opozycji było 14% ankietowanych, a 10% było niezdecydowanych.

Poczucie dumy z faktu bycia mieszkańcem województwa lubelskiego stwierdzono u ponad 70% ankietowanych. Natomiast ponad 17% ankietowanych twierdziło inaczej. Nie miało zdania na temat poczucia tożsamości z województwem lubelskim 11% mieszkańców.

Ankietowanym najmniej problemu sprawiło udzielenie odpowiedzi na pytanie o to, czy są dumni z faktu bycia Polakami (zaledwie 6% udzieliło odpowiedzi „trudno powiedzieć”). Mieszkańcy województwa lubelskiego w 83% byli dumni z mieszkania w Polsce. Jedynie ponad 11% ankietowanych czuło inaczej. Zdecydowana większość mieszkańców Lubelszczyzny była dumna z faktu mieszkania w Europie (36% odpowiedź „zdecydowanie tak”; 44% odpowiedź „raczej tak”). Natomiast ponad 11% mieszkańców województwa twierdziła coś innego. Nie miało zdania na ten temat 9% ankietowanych.

Uzyskane wyniki analizy statystycznej zostały wykorzystane do oszacowania wskaźników zaufania społecznego, a także wskazania wartości wskaźników syntetycznych. W celu obliczenia wskaźników zaufania społecznego, konieczne stało się przedstawienie uzyskanych odpowiedzi w postaci liczbowej (kwantyfikacja skali porządkowej). Dla każdego wariantu danej cechy przypisano kolejne liczby naturalne, z wyłączeniem zera. Im wyższa wartość, tym wyższy poziom zaufania społecznego. Z uwagi na zróżnicowane skale dla poszczególnych zmiennych przeprowadzono unitaryzację ich wartości. Następnie dla każdej zmiennej obliczono średnie z uzyskanych odpowiedzi, które następnie pomnożono przez przyjęte wagi dla każdej zmiennej (pytania z ankiety). Ostatecznie

wyliczono wartości dla poszczególnych wskaźników zaufania społecznego oraz dla wskaźnika syntetycznego. Należy podkreślić, że wartości wskaźników przedstawiono na skali od 0 do 100. Im wyższa wartość wskaźnika, tym wyższy poziom zaufania społecznego.³⁸ Wyniki ankiety przedstawiono w Tabeli 10 i na Wykresie 24.

Tabela 10. Wskaźniki zaufania społecznego w latach 2014 i 2016

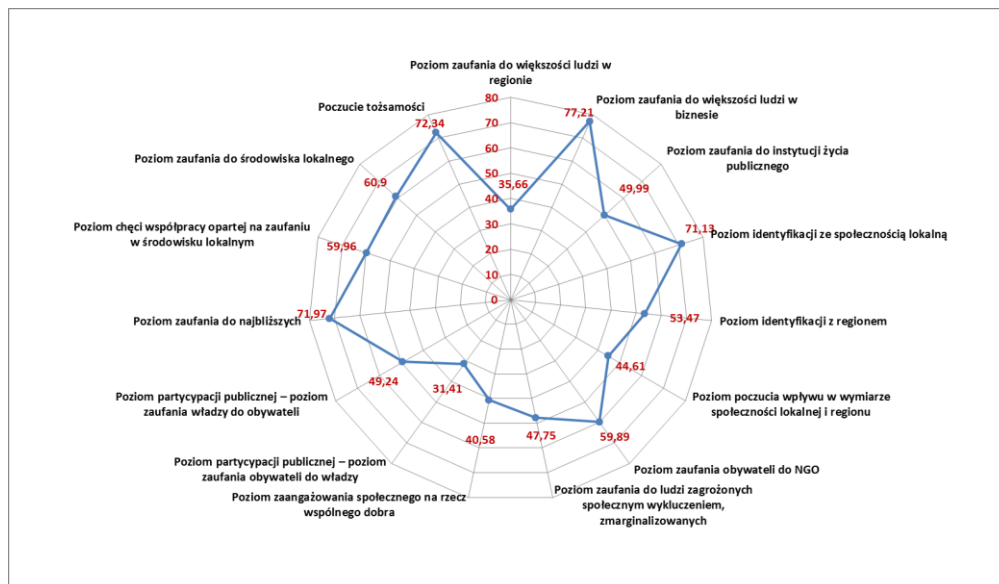
Lp.	Wskaźniki zaufania społecznego	Wartość wskaźnika 2014	Wartość wskaźnika 2016	Zmiana
1.	Poziom zaufania do większości ludzi w regionie	26,54	35,66	↑
2.	Poziom zaufania do większości ludzi w biznesie	49,16	77,21	↑
3.	Poziom zaufania do instytucji życia publicznego	47,9	49,99	↑
4.	Poziom identyfikacji ze społecznością lokalną	68,37	71,13	↑
5.	Poziom identyfikacji z regionem	47,26	53,47	↑
6.	Poziom poczucia wpływu w wymiarze społeczności lokalnej i regionu	41,19	44,61	↑
7.	Poziom zaufania obywateli do NGO	59,22	59,89	↑
8.	Poziom zaufania do ludzi zagrożonych społecznym wykluczeniem, zmarginalizowanych	49,19	47,75	↓
9.	Poziom zaangażowania społecznego na rzecz wspólnego dobra	39,29	40,58	↑
10.	Poziom partycypacji publicznej – poziom zaufania obywateli do władzy	27,56	31,41	↑
11.	Poziom partycypacji publicznej – poziom zaufania władzy do obywateli	53,48	49,24	↓
12.	Poziom zaufania do najbliższych	75,67	71,97	↓
13.	Poziom chęci współpracy opartej na zaufaniu w środowisku lokalnym	59,48	59,96	↑
14.	Poziom zaufania do środowiska lokalnego	58,01	60,9	↑

³⁸ Poziom wzajemnego zaufania w województwie lubelskim w 2016 roku, ROTWL, DPR UMWL

15.	Poczucie tożsamości	71,48	72,34	↑
Wskaźnik syntetyczny		51,59	55,07	↑

Źródło: Opracowanie własne DPR, 2016

Wykres 24. Obliczone wartości dla wskaźników zaufania społecznego

Źródło: Opracowanie własne DPR, 2016

2.5.3. Odsetek podmiotów zaliczanych do III sektora w ogólnej liczbie podmiotów w Polsce

W społeczeństwach współczesnych wyróżnia się trzy podstawowe sektory, które działają autonomicznie, a jednocześnie uzupełniają się nawzajem w zakresie prowadzonej działalności. Trzeci sektor jest tzw. sektorem obywatelskim. Skupia on zarówno instytucjonalne, jak i nieformalne aktywności działaczy społecznych, realizujących różnorodne projekty nie nastawione na zysk, ale na polepszenie jakości życia we wspólnocie. Organizacje funkcjonujące w obrębie tego sektora nazywane są organizacjami non-profit lub organizacjami pozarządowymi (NGO'S – nongovernmental organizations), gdyż działają one obok sektora publicznego, często go wspierając i uzupełniając. W ramach trzeciego sektora jednostki funkcjonują w różnych formach prawnych oraz podejmują różnorodną działalność.

Wskaźnik odsetek podmiotów zaliczanych do III sektora w ogólnej liczbie podmiotów w Polsce w 2016 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Odsetek podmiotów zaliczanych do III sektora w ogólnej liczbie podmiotów w Polsce (%)	Wartość w 2014 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
		5,8

Odsetek podmiotów z sektora III w województwie lubelskim wynosił 6,4% w 2010 r., zaś 5,8% w 2014 r. Spadek o 0,6 pkt. proc. w badanym okresie spowodował zmianę pozycji województwa lubelskiego w Polsce z 6 na 9 w roku 2014. Po analizie głównych dziedzin działalności organizacji, zdecydowanie największy udział w 2014 r. miało „ratownictwo”, a dalej (lecz już sporo niższy udział): „pomoc społeczna i humanitarna”, „prawo i jego ochrona, prawa człowieka”. W tym samym okresie w województwie lubelskim odnotowano spadek liczby członkostw z 0,4 mln osób w 2010 r. do 0,3 mln osób w 2014 r. (po wzroście w roku 2012 do 0,5 mln osób).

Ryc. 25. Uczestnictwo osób w organizacjach w Polsce (%)

Uczestnictwo w organizacjach

w % osób w wieku 16 lat i więcej

Uczestnictwo w organizacjach – wzięto pod uwagę 3 kryteria: świadczenia pracy społecznej, członkostwa, udziału w organizowanych przez nie imprezach i wydarzeniach (w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie). Dotyczy takich organizacji, jak m.in. świeckie organizacje pozarządowe (w tym stowarzyszenia, fundacje, kluby sportowe, ochotnicze straże pożarne), organizacje, grupy i wspólnoty religijne oraz inicjatywy będące częścią działalności instytucji publicznych (np. zespoły, kluby w domach kultury lub grupy wsparcia w ośrodkach pomocy społecznej).

Źródło: Regionalne zróżnicowanie życia w Polsce GUS, 2017

Jednocześnie, z analizy wyników drugiej edycji wieloaspektowego badania ankietowego gospodarstw domowych zatytułowanego: „Badanie spójności społecznej”, zrealizowanego przez Główny Urząd Statystyczny (GUS) w 2015 roku, wynika, iż w roku tym w Polsce 20% osób angażowało się w działalność różnego rodzaju organizacji (społecznych, pozarządowych, stowarzyszeń, wspólnot religijnych i innych), zaś w województwie lubelskim ten odsetek był wyższy i wynosił 24%, co dało jedną z najwyższych wartości w Polsce (Ryc. 25).

2.5.4. Przekraczający granicę państwa w województwie lubelskim według przejść granicznych: granica polsko-białoruska i granica polsko-ukraińska

Przygraniczne położenie województwa lubelskiego powoduje, że granica wschodnia jest jednocześnie granicą państwową z Białorusią i Ukrainą oraz Unii Europejskiej. Województwo lubelskie na długości 296 km graniczy z Ukrainą, a na długości 170 km z Białorusią. Na obszarze województwa funkcjonuje 11 przejść granicznych. Są to:

- na granicy z Białorusią: Terespol (drogowe i kolejowe), Sławatycze (drogowe), Kukuryki (drogowe);
- na granicy z Ukrainą: Dorohusk (drogowe i kolejowe), Hrebenne (drogowe), Hrubieszów (kolejowe), Zosin (drogowe), Dołhobyczów (drogowe);
- Port Lotniczy Lublin – Świdnik.

Oznacza to, że wskaźnik gęstości drogowych przejść granicznych na granicy z Białorusią wynosi 57 km, natomiast na granicy z Ukrainą – 74 km. Ze względu na uruchomienie przejścia granicznego w Dołhobyczowie/Uhrynowie, na granicy polsko-ukraińskiej wartość ta uległa polepszeniu w stosunku do pierwszej połowy 2014 r. Liczba przejść granicznych oraz jakość infrastruktury granicznej – mimo poprawy w tym zakresie – jest wciąż niewystarczająca, zwłaszcza wobec znaczącego i stale rosnącego ruchu granicznego, obserwowanego w największym stopniu w przypadku granicy polsko-ukraińskiej. Stanowi to czynnik utrudniający, a nawet hamujący rozwój kontaktów oraz transgranicznych powiązań społeczno-gospodarczych. Jest to tym bardziej istotne, że kolejnym impulsem dla znacznego wzrostu ruchu granicznego na granicy polsko-ukraińskiej okaże się z pewnością fakt zniesienia reżimu wizowego Unii Europejskiej dla obywateli Ukrainy, do którego doszło w czerwcu 2017 r.

Wskaźnik przekraczających granicę państwa w województwie lubelskim według przejść granicznych: granica polsko-białoruska, granica polsko-ukraińska w 2016 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Przekraczający granicę państwa w województwie lubelskim według przejść granicznych (os.):	Wartość w 2016 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
granica polsko-białoruska	3 834 526	4 425 100
granica polsko-ukraińska	10 795 945	5 963 000
suma	14 630 471	-

W 2016 r. na przejściach granicznych w województwie lubelskim dokonano 14,9 mln odpraw osobowych i 5,5 mln odpraw środków transportu. Na granicy polsko-ukraińskiej obsłużono 72,4% odpraw osób oraz 66,6% odpraw pojazdów, podczas gdy na granicy polsko-białoruskiej odpowiednio 25,7% i 33,3%.

W województwie lubelskim w latach 2010-2016 zaobserwowano wzrost liczby osób przekraczających granicę polsko-białoruską (12%) i polsko-ukraińską (86%). W 2016 r. granicę polsko-białoruską przekroczyło 3 835 tys. osób, zaś granicę polsko-ukraińską przekroczyło 10 796 tys. osób.

Zdecydowana większość przekroczeń skoncentrowana była na drogowych przejściach granicznych, gdzie dokonano odpraw 95,1% w ruchu osobowym i 99,5% w ruchu środków transportu. Spośród wszystkich przejść granicznych w województwie lubelskim, zarówno obcokrajowcy, jak i Polacy, najczęściej korzystali z przejścia w Dorohusku, gdzie odprawiono 3,3 mln osób i 1,3 mln pojazdów oraz w Hrebennem, gdzie odprawiono 3,3 mln osób i 1,2 mln pojazdów.

Najczęstszym celem przyjazdu cudzoziemców do Polski było dokonanie zakupów (ok. 80%), następnie tranzyt, odwiedziny i praca. Jeżeli chodzi o Polaków, dominującym celem wyjazdu za granicę było również dokonanie zakupów (ok. 90%), a w dalszej kolejności odwiedziny i turystyka. Zarówno Polacy, jak i cudzoziemcy, w celu odwiedzin zdecydowanie częściej przekraczali granicę polsko-białoruską niż polsko-ukraińską. Z kolei w celu wyjazdu za pracę Polacy częściej przekraczali granicę polsko-białoruską, a cudzoziemcy przyjeżdżając do nas częściej przekraczali granicę polsko-ukraińską. Czas pobytu Polaków za granicą i cudzoziemców w Polsce wynosił z reguły jeden dzień, a tylko w niewielkim stopniu pobyt trwał dłużej.

W 2016 r. zanotowano zwiększenie liczby obywateli polskich przekraczających granicę z Polski o 5,5% i o 4,9% – do Polski. Wzrosła również liczba odpraw cudzoziemców w kierunku do Polski o 6,9%, a także z Polski o 7,4%. Największą liczbę przekroczeń granicy

odnotowano w sierpniu i październiku. Podczas Europejskich Dni Dobrosąsiedztwa funkcjonariusze Nadbużańskiego Oddziału Straży Granicznej dokonali w sierpniu odprawy 47,4 tys. osób poza czynnym przejściem granicznym w miejscowości Zbereże.

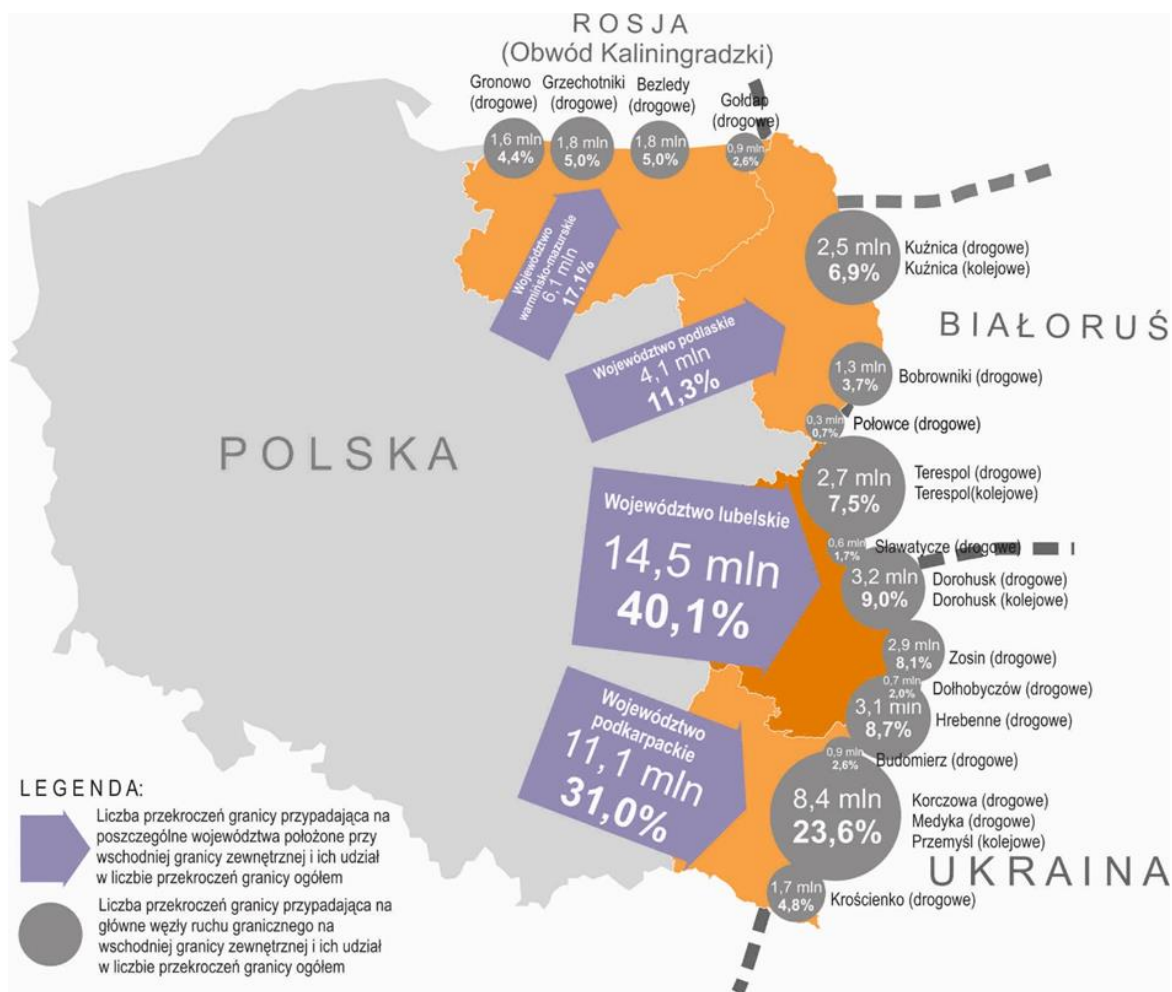
Z ogólnej liczby cudzoziemców przyjeżdżających do Polski największy był udział obywateli z Ukrainy (73,8%) i Białorusi (19,5%). W ciągu roku w województwie lubelskim dokonano 5,5 mln odpraw pojazdów, z czego 80,8% dotyczyło samochodów osobowych, 16,1% samochodów ciężarowych i 2,0% autobusów.

Odprawy samochodów osobowych w 44,9% dotyczyły Polaków, przy czym na granicy z Ukrainą stanowiły one 52,2%, natomiast z Białorusią 27,2%. Spośród odprawionych samochodów ciężarowych 21,4% należało do obywateli polskich (na przejściach z Ukrainą – 12,6%, a z Białorusią – 29,1%). W 2016 roku z Portu Lotniczego Lublin – Świdnik skorzystało 377,6 tys. pasażerów, z tego dla 288,8 tys. osób dokonano odprawy celnej przez funkcjonariuszy Nadbużańskiego Oddziału Straży Granicznej.

Wzrost ruchu granicznego na odcinku granicy, przebiegającej w województwie lubelskim związany jest m.in. z obowiązywaniem na granicy polsko-ukraińskiej reżimu Małego Ruchu Granicznego (MRG) wprowadzonego w 2009 r., zapewniającego znaczną swobodę w przekraczaniu granicy państwowej dla mieszkańców strefy przygranicznej. Wysoka dynamika ruchu granicznego pomiędzy Polską i Ukrainą jest również konsekwencją stale wzrastającej liczby obywateli Ukrainy podejmujących zatrudnienie w Polsce. Można domniemywać, iż kolejnym czynnikiem, który w kolejnych latach będzie wpływał na wzrost ruchu granicznego na granicy polsko-ukraińskiej, będzie wspomniane już zniesienie reżimu wizowego dla obywateli Ukrainy.

Wśród ponad 6.636 tys. cudzoziemców, którzy w 2016 r. przekroczyli granicę białorusko-polską oraz ukraińsko-polską (w kierunku do Polski), największą grupę stanowili obywatele Ukrainy - 4 896 tys., tj. 73,8% ogółu. Znaczny był również udział Białorusinów – 1 296 tys., tj. 19,5% oraz Rosjan - 241 tys., tj. 3,6%. W tym samym okresie granicę polsko-białoruską (w kierunku na Białoruś) przekroczyło 268,0 tys. natomiast granicę polsko-ukraińską (w kierunku na Ukrainę) – 426,3 tys. obywateli Polski (Ryc. 26). Oznacza to, że ruch graniczny ogranicza się w dużej mierze do obywateli obu krajów sąsiedzkich Polski, zaś udział Polaków jest w owych strumieniach niewielki. Stosunkowo mała liczba obywateli Federacji Rosyjskiej wskazuje przy tym na ograniczony ruch tranzytowy, realizowany niemal wyłącznie na granicy polsko-białoruskiej przez przejście graniczne w Terespolu.

Ryc. 26. Główne węzły ruchu granicznego na wschodniej granicy Polski w 2015 r.

Źródło: Raport monitoringowy z realizacji Strategii transgranicznej województwa lubelskiego, obwodu lwowskiego, obwodu wołyńskiego i obwodu brzeskiego na lata 2014 – 2020, 2017 r.

W 2015 r. główne węzły ruchu granicznego zlokalizowane na obszarze województwa lubelskiego (Terespol, Dorohusk, Zosin oraz Hrebenne) obsłużyły łącznie 40,1% całości ruchu granicznego na wschodniej granicy Polski, co stawiało Lubelszczyznę na pierwszym miejscu w kraju wśród województw. Wynik ten jest konsekwencją znacznego i stale rosnącego ruchu granicznego na granicy polsko-ukraińskiej.³⁹

2.5.5. Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem

Wzrost gospodarczy, zmiany klimatyczne, stale rosnące zapotrzebowanie na energię oraz zapewnienie bezpieczeństwa jej dostaw są głównym motorem rozwoju czystej, przyjaznej środowisku energii. W szczególności niekorzystne zmiany klimatu, związane z emisją dwutlenku węgla i zanieczyszczeń, powietrza wytwarzanych w procesach spalania paliw kopalnych, do atmosfery, są największymi wyzwaniami ekonomicznymi i ekologicznymi

³⁹ Raport monitoringowy z realizacji Strategii transgranicznej województwa lubelskiego, obwodu lwowskiego, obwodu wołyńskiego i obwodu brzeskiego na lata 2014 – 2020, 2017 r.

dla całego świata w ciągu ostatnich lat. Rozwiązaniem tego problemu jest redukcja, a nawet rezygnacja z użycia paliw kopalnych do produkcji energii, w zależności od lokalnych zasobów energetycznych. Dlatego w celu zapewnienia zrównoważonego rozwoju i poprawy jakości życia, istotna jest maksymalizacja udziału odnawialnych źródeł energii w strukturze produkcji energii.

Energia odnawialna pochodzi bowiem z niewyczerpywalnych i naturalnych źródeł wykorzystujących w procesie przetwarzania energię wiatru, promieniowania słonecznego, ciepła ziemi, czyli geotermalną, fal, prądów i pływów morskich, spadku rzek oraz energię pozyskiwaną z biomasy, biogazu, a także z biogazu powstałego w procesach odprowadzania lub oczyszczania ścieków lub rozkładu składowanych szczątków roślinnych i zwierzęcych. W przeciwieństwie do energii odnawialnej, paliwa kopalne tj. węgiel czy ropa tworzą zasoby nieodnawialne, zużywane w miarę upływu czasu.

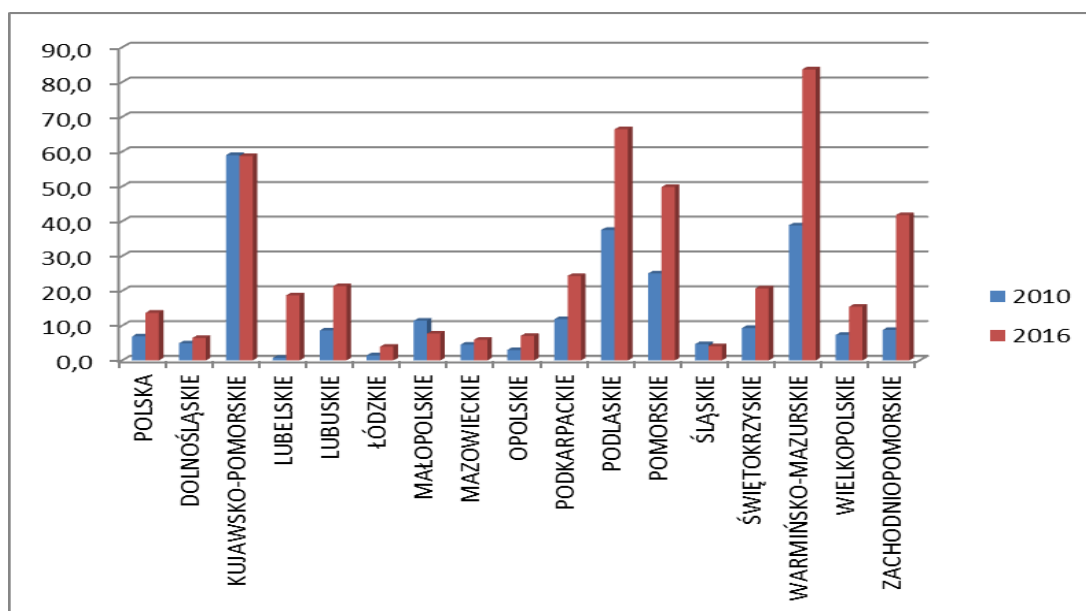
Wskaźnik udziału energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem w 2016 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem (%)	Wartość w 2016 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
		18,7

Pozytywnym zjawiskiem zanotowanym w badanym okresie jest istotny wzrost udziału energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem w województwie lubelskim. W 2010 r. udział ten wynosił 0,8% i wzrósł do 18,7% w 2016 roku, przy czym największy wzrost, bo aż o 13,4 pkt. proc. miał miejsce w ostatnim roku (Wykres 25).

W latach 2010-2016 w Polsce odsetek ten wzrósł z 6,9% na 13,7%, a zatem nie był to tak wyraźny wzrost, jak w przypadku Lubelszczyzny. W okresie tym, zmianie uległa także pozycja województwa w kraju z 16 na 9.

Wykres 25. Udział energii odnawialnej w produkcji energii odnawialnej ogółem w 2010 r. i 2016 r. (%)

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2017 r.

Duże możliwości wykorzystania stwarza szczególnie energia solarna (prawie całe województwo lubelskie znajduje się w obszarze uznawanym w Polsce za uprzywilejowany pod względem słonecznej potencjalnej energii użytecznej), a także biomasa. Prognozowane zasoby energii wód termalnych są znaczące, ale wymagają dodatkowego rozpoznania w celu potwierdzenia opłacalności ich wykorzystania. Możliwa do wykorzystania jest również energia wiatru. Jednak rozwój energetyki wiatrowej musi uwzględniać ograniczenia, jakie stwarza polskie ustawodawstwo, a także wnioski wynikające z ocen oddziaływania na środowisko oraz protesty społeczne. Najlepsze warunki dla pozyskania energii wiatrowej występują w północno-zachodniej i zachodniej części województwa. Zasoby hydroenergetyczne w województwie lubelskim nie są duże, jednak produkcja energii z wykorzystaniem wody może stanowić istotne źródło energii w skali lokalnej.

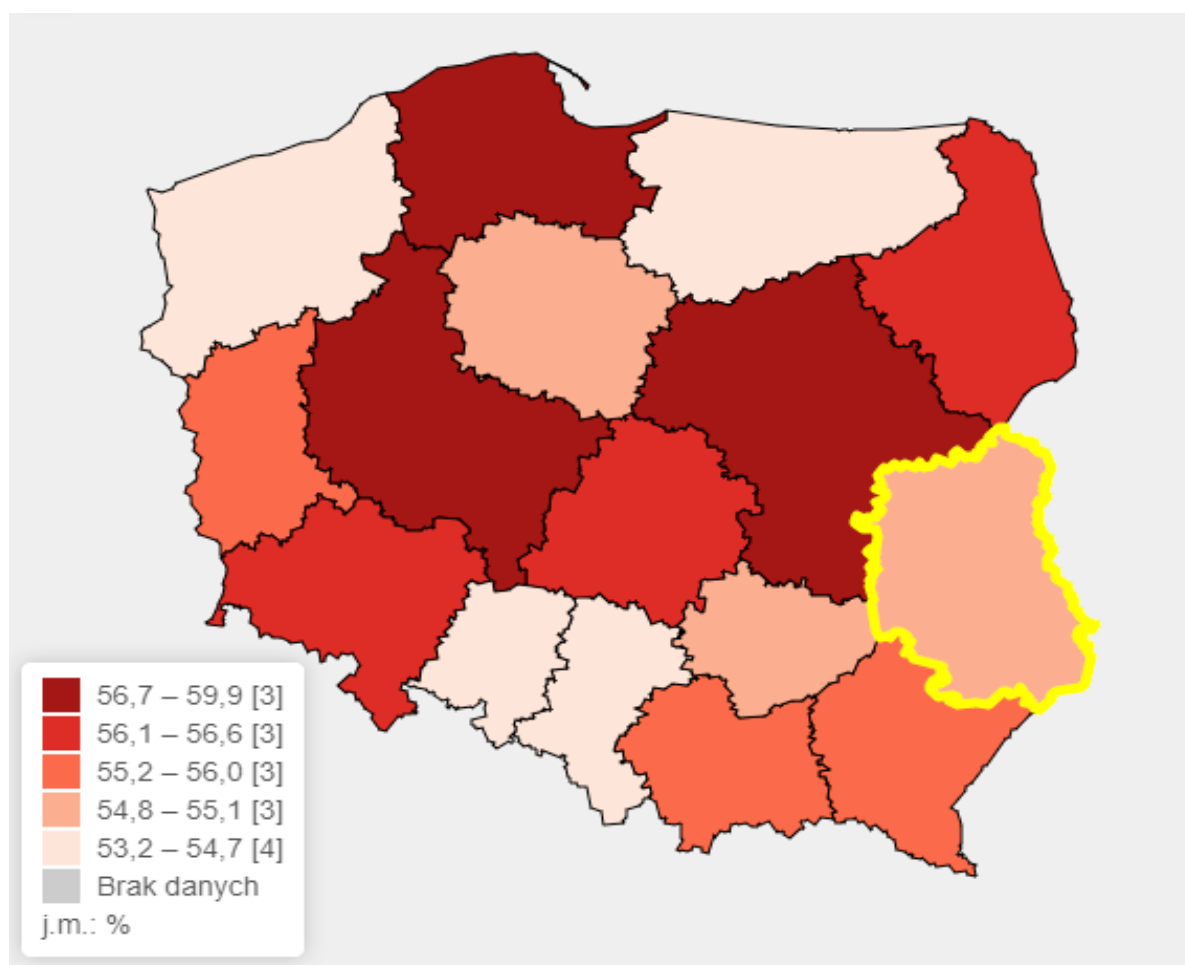
2.5.6. Współczynnik aktywność zawodowej w wieku 15+

To, jak duża część społeczeństwa pozostaje aktywna na rynku pracy, ma wpływ zarówno na osobistą kondycję finansową poszczególnych osób, jak i sytuację gospodarczą całego kraju lub regionu. Istnieje bowiem zależność pomiędzy poziomem aktywności zawodowej społeczeństwa, a stopniem jego rozwoju społeczno-gospodarczego. Im większą część populacji stanowią osoby nieaktywne zawodowo, tym większym obciążeniem obłożone są osoby pracujące.

Współczynnik aktywności zawodowej w wieku 15+ (%) w 2016 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Współczynnik aktywności zawodowej w wieku 15 + (%)	Wartość w 2016 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
		55,0

Ryc. 27. Współczynnik aktywności zawodowej wg BAEL [%] w 2016 r.

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie STRATEG, 2017 r.

Liczba osób aktywnych zawodowo od kilku lat utrzymuje się na podobnym poziomie. Współczynnik aktywności zawodowej wg BAEL w % wskazuje, że niewiele ponad połowę osób w wieku 15 lat i więcej stanowią osoby pracujące i bezrobotne, zainteresowane podjęciem pracy. W 2010 r. stanowiły one 55,9%, w kolejnych latach było to nieznacznie więcej, po czym w roku 2016 wskaźnik osiągnął wartość na poziomie 55%. Dla porównania

w tym samym okresie współczynnik aktywności zawodowej wg BAEL dla Polski rósł stopniowo z poziomu 55,3% w 2010 r. do 56,2% w latach 2014-2016 (Ryc. 27). W badanym okresie zmianie uległa pozycja województwa lubelskiego w kraju pod względem tego wskaźnika z 6 na 12, przy czym zmiana ta nastąpiła dopiero w ostatnim roku. Spadek ogólnego wskaźnika w województwie lubelskim był w znacznej mierze spowodowany spadkiem tego miernika na wsi (56,8% w 2010 r. i 54,7% w 2016 r.).

Na poziom aktywności zawodowej ludności wpływ mają zarówno czynniki demograficzne: model rodziny, stopa urodzeń w latach poprzednich, stopa zgonów, jak również ekonomiczno-społeczne: rozmiary produkcji, wydajność pracy, płace realne, preferencje w zakresie kształcenia, możliwość znalezienia pracy.

2.6. Kierunki zmian w wartościach wskaźników monitoringowych (analiza)

W ramach prowadzonych prac monitoringowych przeprowadzono także analizę kierunków zmian w wartościach wskaźników realizacji celów *Strategii* oraz dokonano próby podsumowania oceny stopnia ich wykonania. Celem przeprowadzonego badania jest uzyskanie szerszego i pełniejszego obrazu tendencji zmian wskaźników pod kątem spełniania ich funkcji oraz ewentualnych koniecznych korekt. Analizy dokonano przy użyciu dwóch metod:

- *Pierwsza* z nich bada aktualny poziom wartości wskaźnika w relacji do wartości docelowej.⁴⁰
- *Druga* natomiast mierzy aktualny poziom realizacji dystansu między wartością docelową wskaźnika a wartością bazową.⁴¹

Analiza została przeprowadzona na podstawie wartości wskaźników, zgromadzonych dla lat 2010-2016 (w miarę dostępności danych⁴²). Uzyskane wyniki zostały przedstawione w formie tabelarycznej (Tabela 11).

Przyjęty w *Strategii* zestaw wskaźników monitoringowych podzielono na dwie grupy. Pierwszą z nich są wskaźniki, dla których zakładaną w *Strategii* tendencją jest wzrost lub wartość wyższa niż wartość początkowa, uznano je za **stymulanty** – czyli wskaźniki, których wzrost wartości ma pozytywny na sytuację społeczno-gospodarczą województwa.

Do tej grupy zaliczono następujące wskaźniki:

- PKB per capita w PPS,
- PKB per capita,
- Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15-64 lat wg BAEL,

⁴⁰ aktualna wartość wskaźnika / wartość docelowa.

⁴¹ (aktualna wartość wskaźnika – wartość bazowa) / (wartość docelowa – wartość bazowa).

⁴² W przypadku braku danych za rok 2016, posłużono się wartościami.

- Odsetek pracujących w sektorach ekonomicznych: przemysł, budownictwo, usługi rynkowe, usługi nierynkowe,
- Wskaźnik urbanizacji,
- Średni czas dojazdu samochodem osobowym i koleją z Lublina do Warszawy, Krakowa, Rzeszowa i Radomia,
- Dochody budżetów miast na prawach powiatu w odniesieniu do dochodów budżetów gmin i miast na prawach powiatu,
- Wartość dodana brutto na 1 pracującego w rolnictwie w odniesieniu do średniej krajowej,
- Udział gospodarstw wielkopowierzchniowych w gospodarstwach ogółem,
- Odsetek ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci gazowej w ludności na wsi ogółem,
- Absolwenci szkół wyższych na kierunkach matematycznych, przyrodniczych, technicznych i medycznych,
- Udział osób w wieku 25-64 lata uczących się i doszkalających w ogólnej liczbie ludności w tym wieku,
- Udział nakładów na działalność badawczą i rozwojową w PKB regionu,
- Odsetek udzielonych patentów w regionie w liczbie patentów ogółem w Polsce,
- Gospodarstwa domowe wyposażone w komputer osobisty z dostępem do Internetu szerokopasmowego,
- Liczba MŚP na 10.000 ludności,
- Średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu: do Lublina z subregionalnych węzłów transportowych oraz ze stolic powiatów,
- Poziom wzajemnego zaufania,
- Odsetek podmiotów zaliczanych do III sektora w ogólnej liczbie podmiotów w Polsce,
- Przekraczający granicę państwa w województwie lubelskim według przejść granicznych: granica polsko-białoruska, granica polsko-ukraińska,
- Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem,
- Współczynnik aktywności zawodowej w wieku 15+.

W przypadku tych wskaźników, aktualny poziom realizacji wartości wskaźnika w relacji do wartości docelowej powyżej 100% oraz aktualny poziom realizacji dystansu między wartością docelową wskaźnika a wartością bazową powyżej 1 uznane zostały za pozytywne. Oznacza to, że dany wskaźnik osiągnął już zakładaną wartość docelową, które oznaczono w tabeli kolorem zielonym. Za pozytywną sytuację uznano także taką, kiedy wskaźniki nie osiągnęły jeszcze wartości docelowej (lecz zbliżoną), ale zmierzają w pożądanym kierunku (kolor żółty w tabeli). W przypadku **stymulant** ma to miejsce gdy aktualny poziom realizacji wartości wskaźnika w relacji do wartości docelowej jest niższy niż 100%, a aktualny poziom

realizacji dystansu między wartością docelową wskaźnika a wartością bazową mieści się w przedziale (0,1).

Kolorem czerwonym w tabeli zaznaczone zostały wskaźniki, których wartości przyjmują kierunek zmian odwrotny od zamierzonego, co ma miejsce wówczas, gdy aktualny poziom realizacji wartości wskaźnika w relacji do wartości docelowej osiąga wartość poniżej 100% oraz aktualny poziom realizacji dystansu między wartością docelową wskaźnika a wartością bazową przyjmuje wartości ujemne.

Wskaźniki, dla których w *Strategii* założono spadek lub wartości niższe od wartości początkowej, określono jako **destymulanty** – czyli wskaźniki, których spadek wartości jest pozytywny dla sytuacji społeczno-gospodarczej województwa. W tej grupie znalazły się następujące wskaźniki:

- Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL,
- Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych,
- Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL na wsi,
- Różnica między odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci wodociągowej w ludności na wsi ogółem a odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z kanalizacji sieciowej.

W przypadku tego typu wskaźników aktualny poziom realizacji wartości wskaźnika w relacji do wartości docelowej poniżej 100% oraz aktualny poziom realizacji dystansu między wartością docelową wskaźnika a wartością bazową powyżej 1 uznany jest za pozytywny i oznacza, że dany wskaźnik osiągnął już zakładaną wartość docelową (oznaczono w tabeli kolorem zielonym).

Pozytywny wymiar ma również sytuacja gdy wskaźniki nie osiągnęły jeszcze wartości docelowej, ale zmierzają w pożądanym kierunku (kolor żółty w tabeli), co w przypadku destymulant ma miejsce gdy aktualny poziom realizacji wartości wskaźnika w relacji do wartości docelowej jest wyższy niż 100%, a aktualny poziom realizacji dystansu między wartością docelową wskaźnika a wartością bazową mieści się w przedziale (0,1).

Kolor czerwony w tabeli oznacza natomiast wskaźniki, których wartości przyjmują kierunek zmian odwrotny od zamierzonego, co ma miejsce gdy aktualny poziom realizacji wartości wskaźnika w relacji do wartości docelowej osiąga wartość powyżej 100% oraz aktualny poziom realizacji dystansu między wartością docelową wskaźnika a wartością bazową przyjmuje wartości ujemne.

W celu lepszego zobrazowania tendencji i kierunków zmian wskaźników, posłużono się kolorami. Zarówno kolor zielony, jak i żółty w obu przypadkach (stymulanty i destymulanty) oznacza pozytywny kierunek zmian, gdyż albo wskaźniki osiągnęły założone w *Strategii* wartości albo ich osiągnięcie nie jest zagrożone, wręcz często są już bardzo zbliżone

do wartości docelowej. Według aktualnych danych, stanowią one ok. 70% analizowanych wskaźników. Natomiast kolor czerwony, zarówno w przypadku stymulant, jak i destymulant, oznacza negatywny kierunek zmian wskaźników. Aktualnie takie wskaźniki stanowią ok. 30%, co przedstawione zostało na Wykresie 26.

Tabela 11. Kierunki zmian w wartościach wskaźników monitoringowych, stanowiących element oceny realizacji celów Strategii

Nazwa wskaźnika		Wartość bazowa 2009/2010/2011	Aktualna (ostatnia dostępna) wartość wskaźnika	Wartość docelowa 2020 r.	Aktualny poziom realizacji wartości wskaźnika w relacji do wartości docelowej (%)	Aktualny poziom realizacji dystansu między wartością docelową wskaźnika a wartością bazową
PKB per capita w PPS (UE=100)* - poziom	%	41	47	48	97,9	0,86
PKB per capita (PL=100)* - poziom	%	67,6	68,5	67,6	101,3	x ⁴³
Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15-64 lat wg BAEL	%	59,9	62,4	61,4	101,6	1,67
Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL* - poziom	%	10,3	8	9	88,9	1,77
Struktura pracujących w poszczególnych sektorach ekonomicznych:	%	38,8	37,2	25,5	145,9	0,12
- rolnictwo,	%	13,1	13,2	17,8	74,2	0,02
- przemysł,	%	4,5	4,3	6,8	63,2	-0,09
- usługi rynkowe,	%	25,3	26,9	31,6	85,1	0,25
- usługi nierynkowe.	%	18,3	18,5	18,3	101,1	x ⁴⁴
Wskaźnik urbanizacji	%	46,5	46,4	50,2	92,4	-0,03
Dochody budżetów miast na prawach powiatu w odniesieniu do dochodów budżetów gmin i miast na prawach powiatu	%	40,3	40,4	42	96,2	0,06
Wartość dodana brutto na 1 pracującego w rolnictwie w odniesieniu do średniej krajowej	%	63,3	59,1	68,6	86,2	-0,79

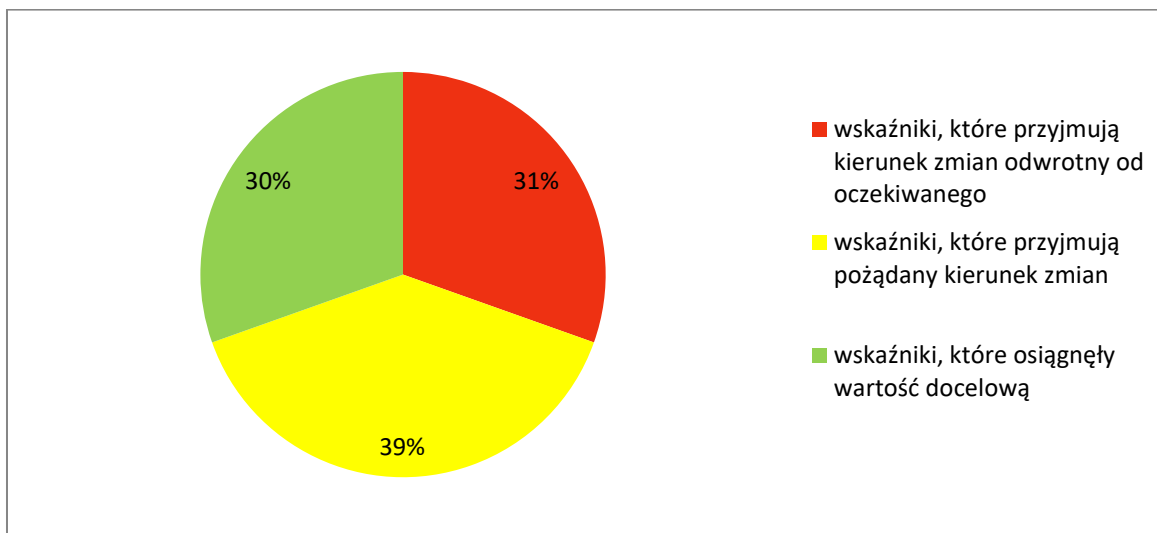
⁴³ Z uwagi na przyjętą metodologię obliczeń, w przypadku gdy wartość bazowa = wartość docelowa, obliczenie dystansu jest niemożliwe.

Nazwa wskaźnika		Wartość bazowa 2009/2010/2011	Aktualna (ostatnia dostępna) wartość wskaźnika	Wartość docelowa 2020 r.	Aktualny poziom realizacji wartości wskaźnika w relacji do wartości docelowej (%)	Aktualny poziom realizacji dystansu między wartością docelową wskaźnika a wartością bazową
Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL na wsi	%	8,7	7,3	7,9	92,4	1,75
Udział gospodarstw wielkopowierzchniowych w gospodarstwach ogółem	%	0,09	0,32	0,16	200,0	3,29
Różnica między odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci wodociągowej w ludności na wsi ogółem a odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z kanalizacji sieciowej	pkt. proc.	54,8	59,2	20	296,0	-0,13
Odsetek ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci gazowej w ludności na wsi ogółem	%	13,7	15,5	20	77,5	0,29
Absolwenci szkół wyższych na kierunkach matematycznych, przyrodniczych, technicznych i medycznych (% absolwentów szkół wyższych ogółem) [3]	%	17,6	37,3	38,1	97,9	0,96
Udział osób w wieku 25-64 lata uczących się i doksztalających w ogólnej liczbie ludności w tym wieku (kształcenie ustawiczne)	%	5	4,3	6	71,7	-0,70
Udział nakładów na działalność badawczą i rozwojową w PKB regionu	%	0,67	1,07	0,86	124,4	2,11
Odsetek udzielonych patentów w regionie w liczbie patentów ogółem w Polsce	%	5,2	5,7	6	95,0	0,63
Gospodarstwa domowe wyposażone w komputer osobisty z dostępem do Internetu szerokopasmowego	%	43,3	66,3	52,7	125,8	2,45
Liczba MŚP na 10.000 ludności	jedn. gosp.	746	816	808	101,0	1,13

Nazwa wskaźnika		Wartość bazowa 2009/2010/2011	Aktualna (ostatnia dostępna) wartość wskaźnika	Wartość docelowa 2020 r.	Aktualny poziom realizacji wartości wskaźnika w relacji do wartości docelowej (%)	Aktualny poziom realizacji dystansu między wartością docelową wskaźnika a wartością bazową
Odsetek podmiotów zaliczanych do III sektora w ogólnej liczbie podmiotów w Polsce	%	6,5	5,8	6,7	86,6	-3,50
Przekraczający granicę państwa w województwie lubelskim: -granica polsko-białoruska	os.	4006061	3834526	4425100	86,7	-0,41
-granica polsko-ukraińska		5678791	10795945	5963000	181,0	18,00
Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem	%	0,9	18,7	3	623,3	8,48
Współczynnik aktywności zawodowej w wieku 15 +	%	56,5	55	58	94,8	-1,00

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2017 r.

Wykres 26. Stopień realizacji wartości docelowej wskaźników

Źródło: Opracowanie DPR na podstawie własnych obliczeń, 2017 r.

Przeprowadzenie niniejszej analizy i zastosowanie graficznej formy prezentacji wyników pozwala na szybką orientację w kierunkach zmian, które przybierają wskaźniki ujęte w systemie monitorowania celów *Strategii*, a tym samym daje możliwość szybkiej reakcji.

3. Analiza skutków oddziaływania *Strategii* na środowisko

W celu efektywnego monitorowania oraz realizacji wytycznych polityki ekologicznej oraz stopnia oddziaływania ustaleń *Strategii* na środowisko, w **Prognozie oddziaływania na środowisko** odnoszącej się do *Strategii*, w ramach tej oceny zaproponowano wykorzystanie następujących wskaźników w dwóch obszarach:

1. Gospodarowanie zasobami środowiska i presje środowiskowe:

- Emisja gazów cieplarnianych na jednostkę zużytej energii (stosunek emisji gazów cieplarnianych - dwutlenek węgla, metan i podtlenek azotu do zużycia energii w województwie brutto, w odniesieniu do roku bazowego [2000 = 100]),
- Emisja zanieczyszczeń pyłowych i gazowych z zakładów szczególnie uciążliwych (t/rok),
- Zużycie wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności ogółem w dam³,
- Zużycie energii elektrycznej na niskim napięciu na 1 mieszkańca (kWh),
- Odpady komunalne wytworzone na 1 mieszkańca w ciągu roku (kg),
- Odpady wytworzone w ciągu roku, w tym górnicze nagromadzone z wyłączeniem odpadów komunalnych (tys. t),
- Grunty zabudowane i zurbanizowane (ha),
- Grunty rolne i leśne wyłączone z produkcji rolniczej i leśnej wg kierunków wyłączenia (ha).

2. Stan środowiska

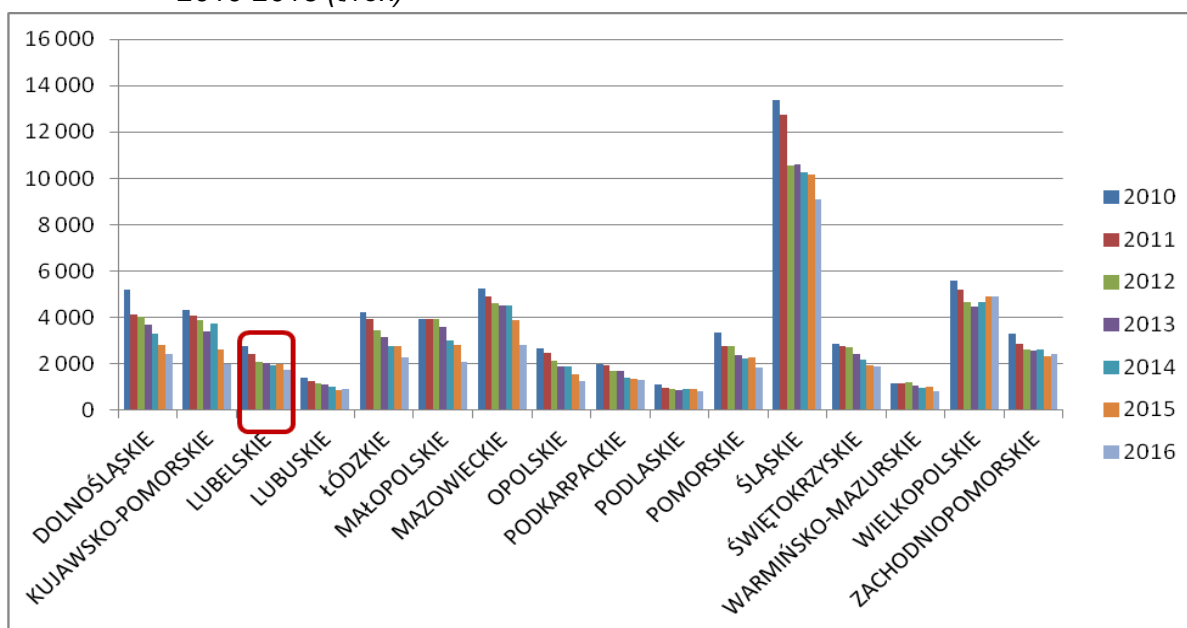
- Stan/potencjał ekologiczny jednolitych części wód powierzchniowych,
- Stan jednolitych części wód powierzchniowych
- Jakość powietrza atmosferycznego w największych ośrodkach miejskich województwa, ze szczególnym uwzględnieniem pyłu PM10 i PM2.5 (Lublin, Zamość, Chełm, Biała Podlaska, Puławy),
- Odsetek ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków (tereny wiejskie),
- Stopień redukcji odpadów komunalnych ulegających biodegradacji kierowanych na składowiska w stosunku do odpadów wytworzonych w 1995 r.,
- Lesistość województwa (%).

W większości wskaźników można zaobserwować powolne zmiany w kierunku poprawy stanu środowiska województwa lubelskiego. Związane jest to z zaangażowaniem środków

finansowych, edukacją ekologiczną społeczeństwa i zarządzaniem w kierunku zrównoważonego rozwoju, które stopniowo wpływać będą na polepszenie jakości poszczególnych komponentów środowiska, co będzie wiązało się ze stworzeniem wizerunku województwa jako czystego i przyjaznego człowiekowi. Poniżej przedstawiono opis wskaźników, które charakteryzowały się największą dynamiką zmian na przestrzeni lat 2010-2016.

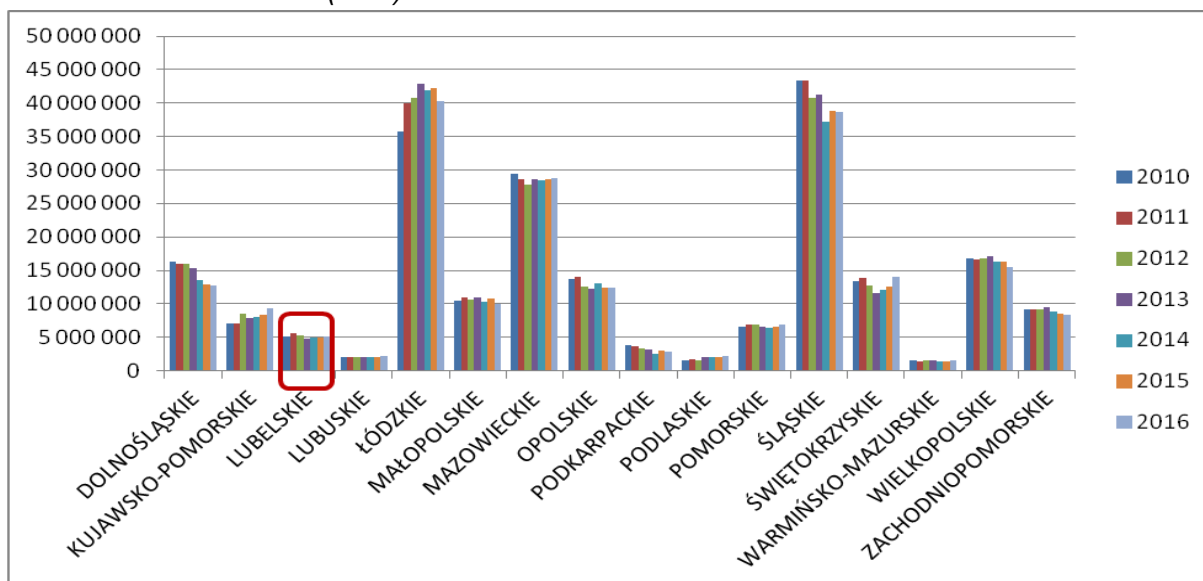
Największa emisja zanieczyszczeń pyłowych i gazowych z zakładów szczególnie uciążliwych w województwie lubelskim zlokalizowana jest na terenie powiatów puławskiego, chełmskiego oraz w Lublinie. W porównaniu z rokiem 2010 emisja pyłów i gazów zmniejszyła się odpowiednio o 37,8% oraz 1,9%. Na tle kraju województwo lubelskie w tym zakresie pozycjonuje się korzystnie i zajmuje 11 miejsce pod względem wielkości emisji zanieczyszczeń pyłowych (Wykres 27) i 12 miejsce pod względem emisji zanieczyszczeń gazowych z zakładów szczególnie uciążliwych (Wykres 28).

Wykres 27. Udział województwa lubelskiego na tle innych województw w emisji zanieczyszczeń pyłowych z zakładów szczególnie uciążliwych w latach 2010-2016 (t/rok)

Źródło: Opracowanie własne DPR, na podstawie BDL, 2017 r.

Wykres 28. Udział województwa lubelskiego na tle innych województw w emisji zanieczyszczeń gazowych z zakładów szczególnie uciążliwych w latach 2010-2016 (t/rok)

Źródło: Opracowanie własne DPR, na podstawie BDL, 2017 r.

Ocena jakości powietrza wykazała, że w latach 2010-2016 w niewielkim zakresie nie zostały spełnione normy jakości powietrza ze względu na ochronę zdrowia ludzi dla 24-godzinnych stężeń pyłu PM-10 oraz dla średniorocznych stężeń pyłu PM-2,5. Ocena poziomu stężeń pyłu PM-10 i PM-2,5 wykonano na podstawie wyników pomiarów uzyskanych ze stanowisk zlokalizowanych w Lublinie, Zamościu, Chełmie, Białej Podlaskie i Puławach (tylko PM10). Natomiast w okresie tym nie odnotowano przekroczeń poziomu informowania ($200 \mu\text{g}/\text{m}^3$) bądź poziomu alarmowego ($300 \mu\text{g}/\text{m}^3$) zanieczyszczenia powietrza pyłem PM10, a uzyskane wartości dla pyłu PM2,5 niewiele odbiegały od normy wynoszącej $25 \mu\text{g}/\text{m}^3$. Na powyższy stan miała wpływ w przeważającej mierze tzw. niska emisja, czyli emisja powierzchniowa ze spalania paliw w indywidualnych paleniskach domowych oraz emisja liniowa od pojazdów.

W województwie lubelskim obserwowany jest, także spadek emisji gazów cieplarnianych w przeliczeniu na jednostkę zużytej energii. Na przestrzeni lat 2010-2016 odnotowano spadek aż o 76,8% udziału dwutlenku węgla oraz o 3,5% podtlenku azotu.

W skali województwa lubelskiego prowadzone są działania na rzecz poprawy jakości powietrza w ramach programów ochrony powietrza przyjętych w 2013 i 2016 roku przez Sejmik Województwa Lubelskiego. Ponadto jest obecnie w przygotowaniu aktualizacja programów ochrony powietrza w zakresie pyłu zawieszonego PM10 z uwzględnieniem pyłu PM2,5. W programach tych określone są działania naprawcze związane z ograniczaniem emisji zanieczyszczeń pochodzących m.in. z sektora bytowo - komunalnego i transportu drogowego.

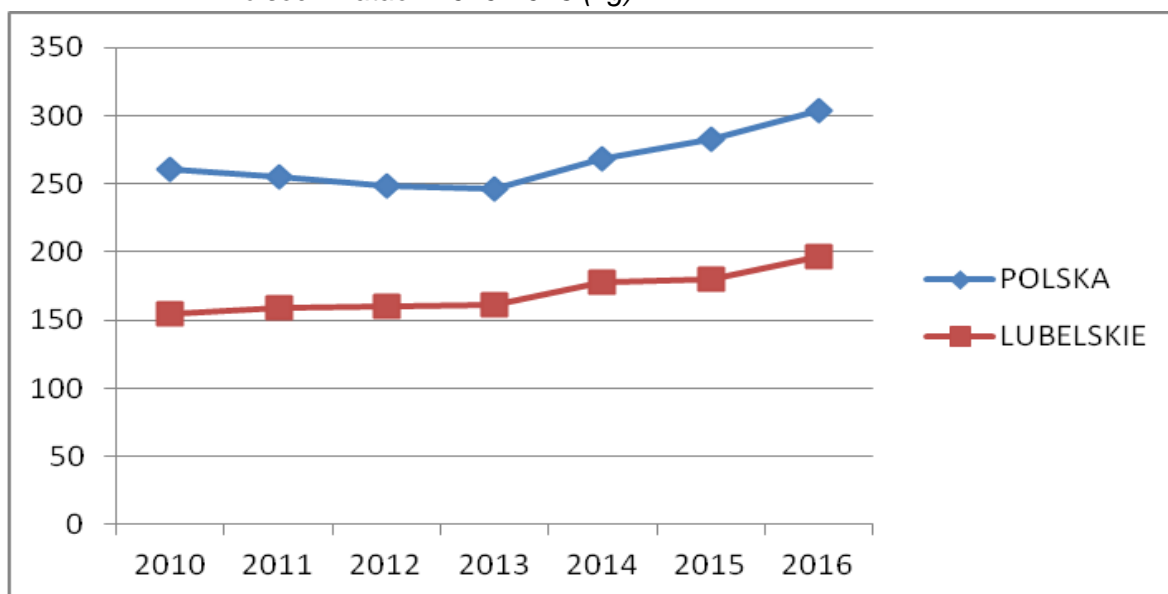
W latach 2010-2016 na terenie województwa lubelskiego przebadano 155 jednolitych części wód powierzchniowych z 374 wyodrębnionych. Z wyników badań prowadzonych w ramach monitoringu diagnostycznego, operacyjnego, badawczego i obszarów chronionych w 2016 r. wykazano, że ponad 80% wód płynących to wody złej jakości. W głównej mierze decydowały o tym elementy biologiczne.

W województwie lubelskim funkcjonuje 65 oczyszczalni ścieków przemysłowych oraz 286 oczyszczalni ścieków komunalnych (z tego 256 na wsi). Odsetek ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków jest silnie zróżnicowany między obszarami miast (województwo - 95,2%; Polska - 93,9%) i na obszarach wiejskich (województwo - 23%, Polska - 37,4%). W latach 2010-2016 zaobserwowano sukcesywny wzrost liczby ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków na terenach wiejskich o 35,5%.

W latach 2010-2016 na terenie województwa lubelskiego zużyto średnio 336 tys. dm^3 wody. Największe zużycie wody odnotowano na cele produkcyjne (powiaty: puławski, miasto Lublin) oraz do nawadniania gruntów rolniczych i leśnych (powiaty: lubartowski, tomaszowski, janowski i parczewski). W latach 2013-2016 zaobserwowano spadek średniego zużycia wody na jednego mieszkańca województwa lubelskiego z 163,5 m^3/rok do 147,2 m^3/rok , na co wpłynęły stosunkowo wysokie opłaty za wodę, działania na rzecz ograniczenia strat w sieci oraz edukacja społeczeństwa w zakresie konieczności ochrony zasobów wody.

Ilość odpadów komunalnych wytworzonych na jednego mieszkańca w województwie lubelskim w latach 2010-2016 wzrosła o 26,8%, z 155 kg do 196,6 kg (Wykres 29). Jest to zaobserwowana ogólnokrajowa tendencja wzrostowa wytwarzania odpadów komunalnych na 1 mieszkańca, która jest konsekwencją wprowadzonego w 2012 roku nowego modelu gospodarki odpadami komunalnymi zgodnie z wymaganiami znowelizowanej ustawy z dnia 1 lipca 2011 r o utrzymaniu czystości i porządku w gminach. Jednocześnie należy podkreślić dynamiczny wzrost efektywności selektywnego zbierania odpadów oraz rosnącą świadomość społeczną kształtującą dobre nawyki w postępowaniu z odpadami. Innym ważnym impulsem do świadomego podejścia społeczeństwa do tematu odpadów są rosnące koszty związane z szeroko pojętą gospodarką odpadami.

Wykres 29. Odpady komunalne wytworzone na 1 mieszkańca w województwie lubelskim i w Polsce w latach 2010-2016 (kg)

Źródło: Opracowanie własne DPR, na podstawie BDL, 2017 r.

Stopień redukcji odpadów komunalnych ulegających biodegradacji kierowanych na składowiska w stosunku do odpadów wytworzonych w 1995 r. obserwuje się pożądaną tendencję malejącą z 40% w 2012 r. do 8,26% w 2016 r. (spadek o 79%). Jest to efekt wprowadzenia obowiązku uzyskania przez gminy ustawowo określonych poziomów redukcji w/w odpadów kierowanych na składowisko oraz intensywnie rozbudowującej się infrastruktury służącej zagospodarowaniu odpadów komunalnych (budowa w województwie instalacji przetwarzania odpadów komunalnych).

4. Wykorzystanie funduszy UE w województwie lubelskim

4.1. Wykorzystanie Funduszy Europejskich w ramach perspektywy finansowej 2007-2013

W ramach wdrażania programów UE poprzez projekty realizowane były cele *Strategii*. W perspektywie finansowej 2007-2013 wartość całkowita zrealizowanych projektów w ramach dostępnych programów Polityki Spójności, wdrażanych w województwie lubelskim wyniosła 25,2 mld zł, natomiast wartość dofinansowania z UE osiągnęła kwotę 15,8 mld zł.⁴⁵

W strukturze zrealizowanych przedsięwzięć i projektów, pod względem wartości dofinansowania z UE, dominowały projekty realizowane w ramach programów RPO WL i POiŚ, które stanowiły odpowiednio 32% i 27% dofinansowania wszystkich projektów zrealizowanych w województwie lubelskim. Na kolejnych miejscach pod względem udziału w finansowaniu rozwoju regionu zajmowały PORPW - 18% i POKL - 16%. Pełne zestawienie wykorzystania funduszy PS w latach 2007-2013 zawiera Tabela 12 oraz Wykres 30

Tabela 12. Zestawienie wykorzystania Funduszy Europejskich wg. programów w ramach perspektywy finansowej 2007-2013 na terenie województwa lubelskiego

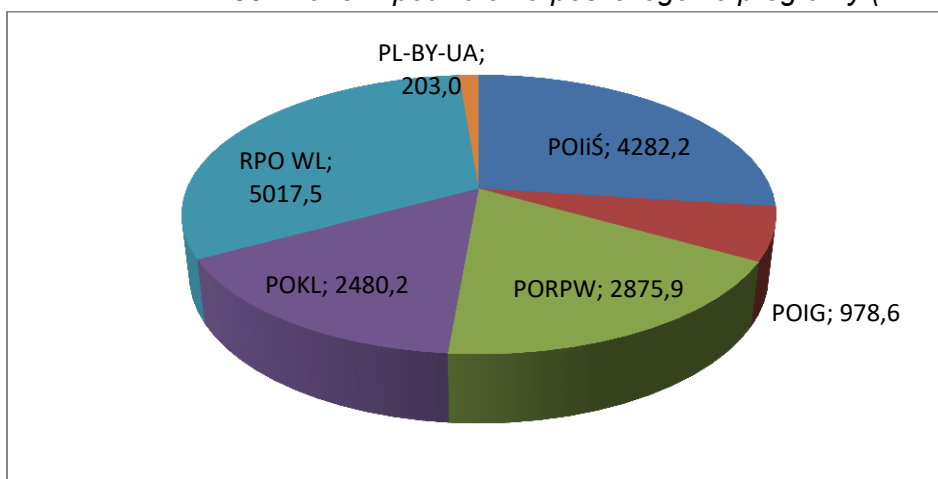
Nazwa Programu	Liczba zrealizowanych projektów	Wartość całkowita zrealizowanych projektów (mln PLN)	Wartość dofinansowania z UE ⁴⁶ (mln PLN)	Udział dofinansowania projektów poszczególnych programów w programach ogółem (%)
POiŚ	200	6970,2	4282,2	27%
POIG	499	1926,1	978,6	6%
PORPW	88	4177,1	2875,9	18%
POKL	3622	2942,6	2480,2	16%
RPO WL	3128	8992,0	5017,5	32%
PL-BY-UA	38	227,0	203,0	1%
Razem	8 438	25 235,0	15 837,4	100%

Źródło: Opracowanie własne DPR UMWL na podstawie danych z KSI SIMIK, wg stanu na 30.06.2017 r.

⁴⁵ XII Raport Stan Wdrażania Programów Operacyjnych w Województwie Lubelskim (stan na 30.06.2017 r.).

⁴⁶ UE – wartość dofinansowania ze środków europejskich.

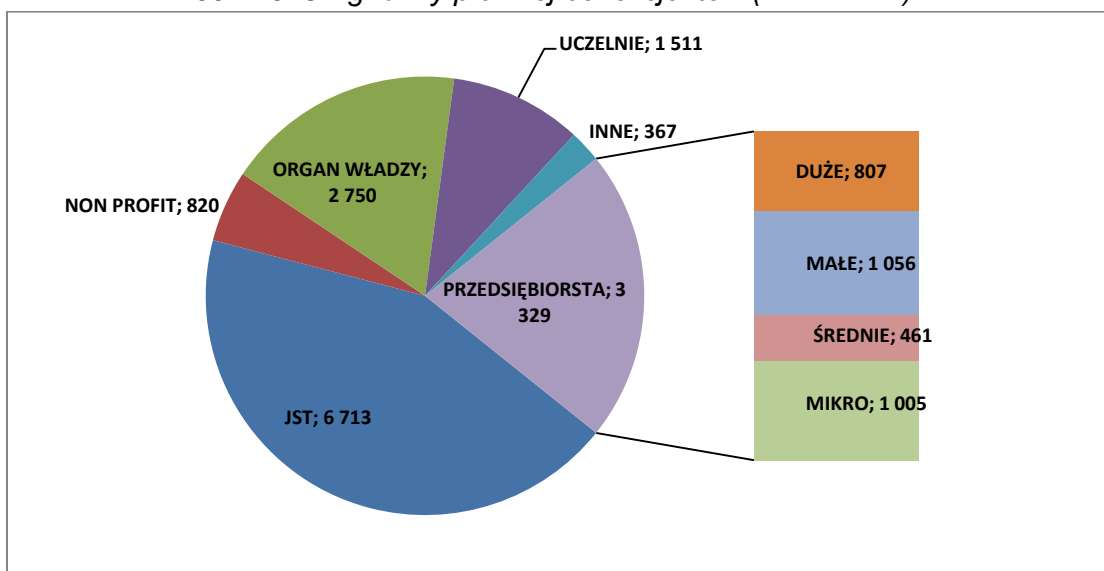
Wykres 30. Wartość dofinansowania z UE w ramach perspektywy finansowej 2007-2013 w podziale na poszczególne programy (w mln PLN)

Źródło: Opracowanie własne DPR UMWL na podstawie danych z KSI SIMIK, wg stanu na 30.06.2017 r.

Największymi beneficjentami pozyskanych środków w ramach perspektywy finansowej 2007 – 2013 były jednostki samorządu terytorialnego (JST), które uzyskały wsparcie w kwocie ponad 6,7 mld zł, co stanowi 43% wartości dofinansowania w ramach analizowanych Programów Operacyjnych. Obok JST, do głównych beneficjentów programów należały przedsiębiorstwa oraz organy władzy i administracji rządowej (Wykres 31).

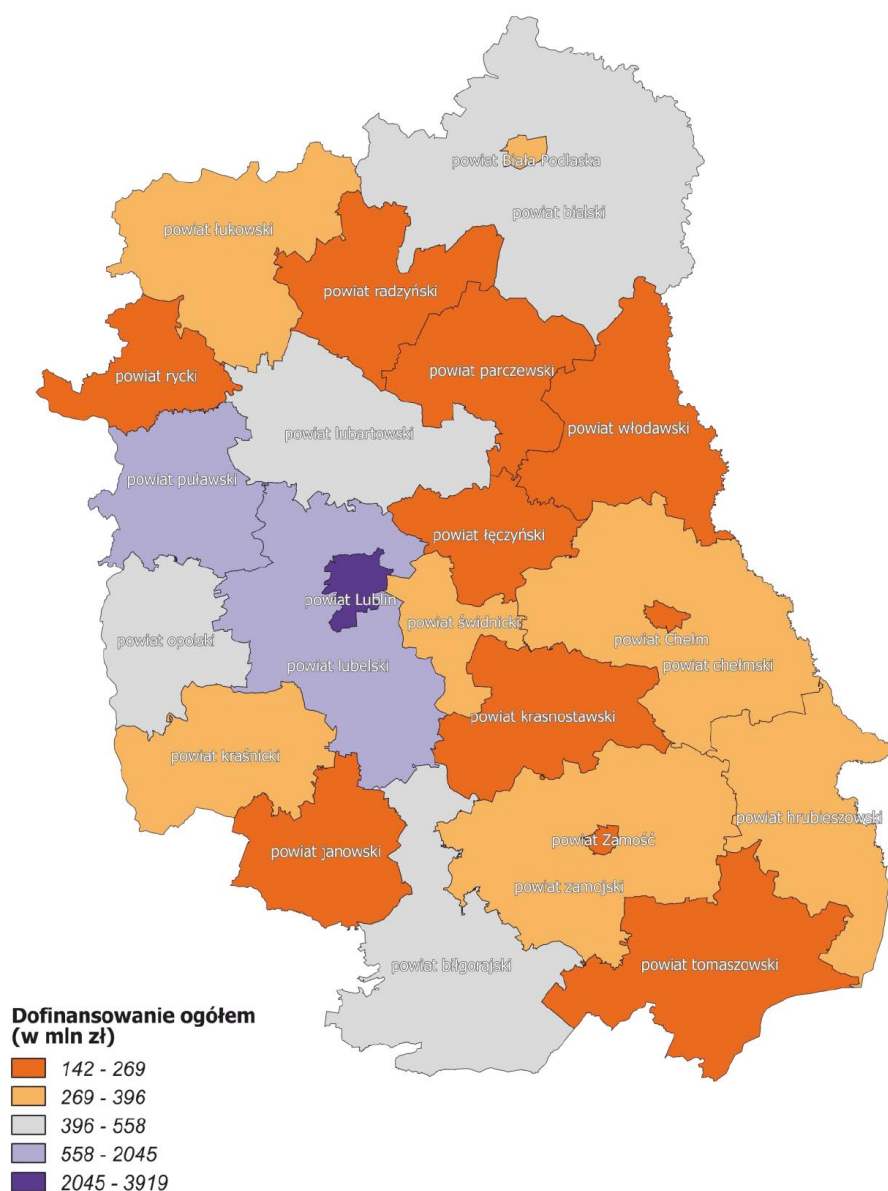
Wykres 31. Wartość uzyskanego dofinansowanie z UE w ramach perspektywy finansowej 2007-2013 wg formy prawnej beneficjentów (w mln PLN)

Źródło: Opracowanie własne DPR UMWL na podstawie danych z KSI SIMIK, wg stanu na 30.06.2017 r.

W ujęciu terytorialnym, największy udział zrealizowanych projekt odnotowano na terenie miasta Lublina oraz powiatów: lubelskiego i puławskiego (Ryc. 28) Sytuacja ta w znacznej mierze wynika z koncentracji w tych ośrodkach podmiotów i instytucji pełniących ponadlokalne funkcje gospodarcze i badawczo-rozwojowe, a także z realizacji na terenie tych jednostek dużych inwestycji infrastrukturalnych finansowanych z programów krajowych (np. drogi krajowe, inwestycje w rozwój uczelni).

Ryc. 28. Wartość dofinansowania ogółem projektów z programów UE w ramach perspektywy finansowej 2007-2013 zrealizowanych na terenie powiatów województwa lubelskiego (w okresie 01.01.2007 – 30.06.2017) w mln zł

Źródło: Oprac. własne DPR UMWL na podstawie danych z KSI SIMIK, wg stanu na 30.06.2017r.

Źródło: Opracowanie własne DPR UMWL na podstawie danych z KSI SIMIK, wg stanu na 30.06.2017 r.

W ramach *Wspólnej Polityki Rolnej* łączna kwota dofinansowania ze środków UE, która trafiła do województwa lubelskiego wynosi, ok. 12,2 mld zł. W strukturze dofinansowania ze środków UE dominują płatności bezpośrednie w wysokości 6,4 mld zł oraz dofinansowanie z *Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich* w kwocie 5,1 mld zł, a także 64,6 mln zł w ramach Programu Operacyjnego „Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich” (PO RYBY).

4.2. Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego 2007-2013

RPO WL 2007-2013 jest najważniejszym dokumentem szczebla regionalnego służącym realizacji *Strategii* przy wykorzystaniu środków z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. RPO WL jest dokumentem operacyjnym, określającym zasady oraz główne kierunki i cele wykorzystania środków na wsparcie rozwoju regionu. Na realizację RPO WL na lata 2007-2013 Województwo Lubelskie otrzymało 1 192,84 mln Euro. Cel główny programu regionalnego wynika bezpośrednio z celu nadrzędnego *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006-2020*. Ze względu na przyjętą zasadę finansowania programu operacyjnego wyłącznie z jednego funduszu, RPO WL był narzędziem realizacji tych obszarów określonych w *Strategii*, które mogły być wspierane przez Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego.

W ramach perspektywy finansowej 2007-2013 z RPOWL, zrealizowano 3 128 projektów o łącznej wartości prawie 9,0 mld zł i wartości dofinansowania z UE na poziomie ponad 5 mld zł. W ramach RPO WL najwięcej projektów zrealizowanych zostało na terenie miasta Lublin (979), a następnie na terenie powiatów: lubelskiego (222), puławskiego (169), bialskiego (168) oraz łukowskiego (148). Zestawienie zrealizowanych projektów wg powiatów zawarto w Tabeli 13, zaś w układzie gmin na Ryc. 29.

Tabela 13. Liczba zrealizowanych projektów, wartość całkowita i wartość dofinansowania projektów w ramach RPO WL 2007-2013 (wg powiatów)

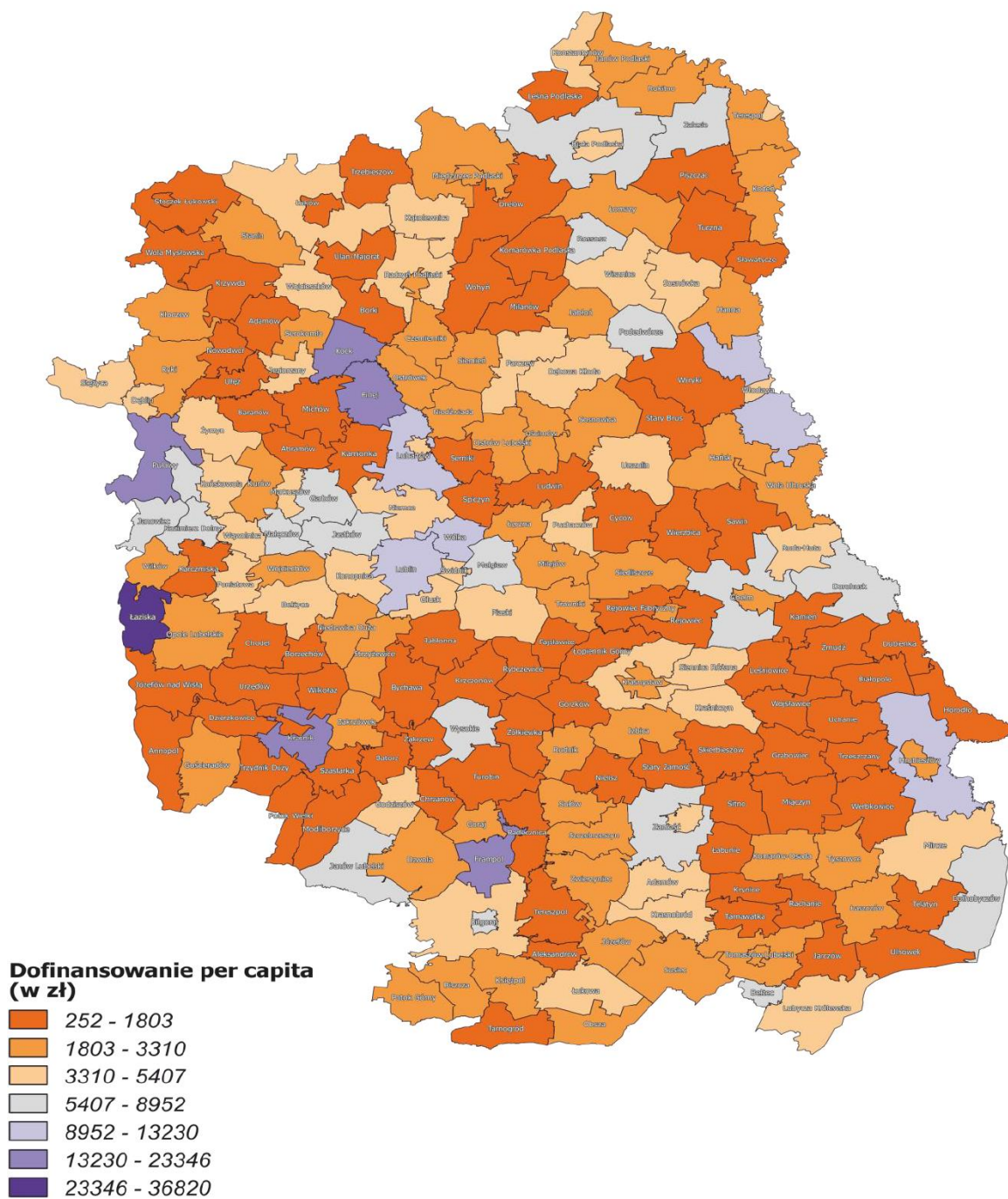
Nazwa Powiatu	Liczba zrealizowanych projektów	Wartość całkowita zrealizowanych projektów (mln PLN)	Wartość dofinansowania UE (mln PLN)	Wartość dofinansowania per capita (PLN)
Miasto Biała Podlaska	78	234,4	134,2	2 342
Miasto Chełm	78	116,7	65,8	1 033
Miasto Lublin	979	2423,9	1298,9	3 815
Miasto Zamość	103	234,3	136,6	2 113
białski	168	417,6	225,1	2 003
biłgorajski	118	386,7	259,5	2 538
chełmski	78	177,8	101,6	1 284
hrubieszowski	52	147,7	102,8	1 577
janowski	56	190,2	124,6	2 674
krasnostawski	88	224,2	133,4	2 055
kraśnicki	102	236,5	140,3	1 446
lubartowski	141	349,9	193,2	2 163
lubelski	222	788,2	403,8	2 652
łęczyński	62	159,8	87,9	1 531
łukowski	148	291,6	166,1	1 533
opolski	71	139,2	82,4	1 360
parczewski	63	138,9	85,0	2 399
puławski	169	607,0	319,4	2 784
radzyński	58	176,1	125,5	2 092
rycki	96	231,6	120,4	2 112
świdnicki	136	518,4	238,4	3 289
tomaszowski	121	276,8	159,8	1 878
włodawski	83	260,5	153,1	3 918
zamojski	111	264,0	159,7	1 480
Ogółem⁴⁷	3991	8992,0	5017,6	2 352

Źródło: Opracowanie własne DPR UMWL na podstawie danych z KSI SIMIK, wg stanu na 30.06.2017 r.

⁴⁷ Kategoria „ogółem”, zawiera sumę wartości projektów zrealizowanych na terenie wszystkich powiatów za wyjątkiem kategorii „puste”, obejmującą projekty realizowane na terenie całego województwa.

Ryc. 29. Wartość dofinansowania na 1 mieszkańca projektów zrealizowanych z programów UE w ramach RPO w na terenie gmin województwa lubelskiego w okresie (01.01.2007 – 30.06.2017) w zł

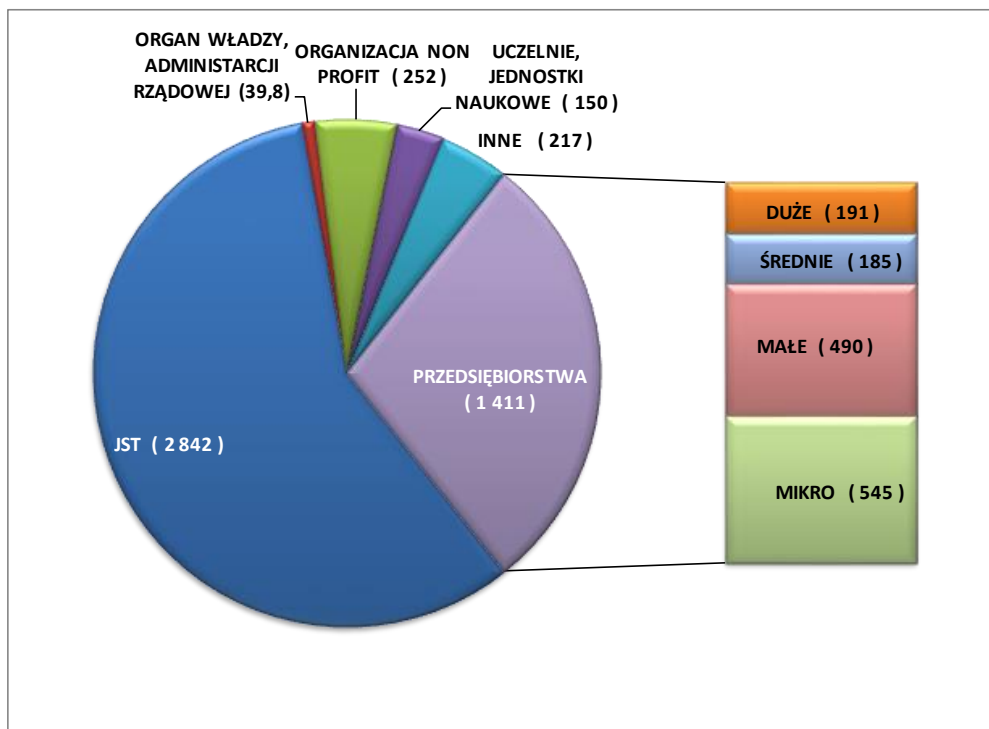
Źródło: Opracowanie własne DPR UMWL na podstawie danych z KSI SIMIK, wg stanu na dzień 30.06.2017 r.

Pod względem wartości wydatkowanych środków w ramach RPO WL najwięcej funduszy zostało wykorzystanych w mieście Lublin, gdzie całkowita wartość dofinansowania wyniosła 1,2 mld zł, zaś w dalszej kolejności w powiatach: lubelskim - 403,8 mln zł, puławskim - 319,4 mln zł, biłgorajskim – 259,5 mln zł, świdnickim – 238,4 mln zł, bialskim – 225,1 mln zł.

Najwyższą wartość dofinansowania dla zrealizowanych projektów w przeliczeniu na 1 mieszkańca zanotowano w powiecie włodawskim, gdzie wartość dofinansowania w przeliczeniu na 1 mieszkańca wyniosła 3,9 tys. zł, w mieście Lublin - 3,8 tys. zł oraz w powiatach: świdnickim 3,3 tys. zł, puławskim 2,8 tys. zł, janowskim i lubelskim po 2,7 tys. zł.

Największą wartość dofinansowania w ramach RPO uzyskały jednostki samorządu terytorialnego (JST) - 2,9 mld zł, co stanowiło 58% środków wykorzystanych w ramach tego Programu, natomiast 29% środków, tj. 1,4 mld zł, pozyskały przedsiębiorstwa, w szczególności mikro i małe, co w znacznej mierze wynika z przyjętych w PPO priorytetów wsparcia. Organizacje non profit pozyskały 252 mln zł zaraz po nich znajdowały się inne formy prawne, które pozyskały 217 mln zł dofinansowania ze środków UE oraz uczelnie i jednostki naukowe – 150 mln zł (Wykres 32).

Wykres 32. Wartość dofinansowania UE w ramach RPO WL 2007-2013 wg formy prawnej beneficjentów (mln PLN)

Źródło: Opracowanie własne DPR UMWL na podstawie danych z KSI SIMIK, wg stanu na 30.06.2017 r.

Projekty, które otrzymały dofinansowanie z RPO WL, realizowano na terenie 212 gmin województwa lubelskiego, co stanowiło 99,5% wszystkich gmin. Tylko 1 gmina (Wola Mysłowska) nie uzyskała tej pomocy. Największe środki finansowe w ramach RPOWL zostały alokowane na terenie miast na prawach powiatu: Lublina (1 299 mln zł), Zamościa (137 mln zł) i Białej Podlaskiej (134 mln zł), a także Świdnika (123 mln zł) oraz Wólki (114 mln zł).

Największe dofinansowanie na 1 mieszkańca było na terenie gminy Wólka, w której ta wartość wyniosła 9 714 zł. Następne w kolejności pod tym względem były gmina wiejska Włodawa i gmina wiejska Puławy, w których wartość dofinansowania na 1 mieszkańca wynosiła odpowiednio 9 714 i 7 966 zł. Średnie dofinansowanie na 1 mieszkańca w gminach, które korzystały z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego, wyniosło 2 357 zł.

4.3. Stan wykorzystania funduszy UE w ramach perspektywy finansowej 2014-2020

Według stanu na 30 czerwca 2017 roku, w ramach programów Polityki Spójności na terenie województwa lubelskiego podpisano 1 404 umowy o dofinansowanie projektów. Wartość projektów realizowanych na terenie województwa lubelskiego wyniosła 9,66 mld zł, w tym wartość dofinansowania UE to 6,63 mld zł⁴⁸.

Najwięcej umów zostało podpisanych w ramach RPO WL (1 007), na łączną kwotę 3,69 mld zł i była to największą wartość projektów. Równie wysoką wartość projektów odnotowano dla programu POIŚ, bo w kwocie 3,55 mld zł, mimo iż zrealizowano tylko 52 projekty. Natomiast w ramach POIR podpisano 74 umowy na łączną kwotę 738 mln zł, a 176 projektów zrealizowano w ramach POWER na łączną kwotę 334 mln zł. W ramach Programu Operacyjnego Polska Wschodnia podpisano 88 umów o łącznej wartości 1 31 mld zł

Beneficjentami, którzy w ramach perspektywy finansowej 2014-2020 uzyskali największą wartość dofinansowania UE, są przedsiębiorstwa – ponad 3 mld zł, co stanowi 38% środków wykorzystanych w ramach tego Programu z czego ponad 20% stanowiły duże przedsiębiorstwa. Natomiast 28% środków, tj. 2,1 mld zł, pozyskały jednostki samorządu terytorialnego.

W ramach Wspólnej Polityki Rolnej, do której zaliczane są płatności bezpośrednie jako instrument wsparcia dochodów rolników w Unii Europejskiej, polscy rolnicy zostali objęci uproszczonym systemem dopłat. Wsparcie finansowe udzielane jest proporcjonalnie do powierzchni upraw i posiadanych zwierząt. W ramach kampanii 2014-2016 rolnikom

---

⁴⁸ wg danych z SL2014, tj. z programów: POIŚ, POIR, POPW, POWER, RPOWL.

z województwa lubelskiego wypłacono ok. 3,8 mld zł ze środków UE.

Budżet przeznaczony na realizację *Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020* wynosi ok 13,6 mld euro, w tym środki UE (EFRROW) szacuje się na ok. 8,7 mld euro, natomiast środki publiczne na 4,9 mld euro. Należy zwrócić również uwagę, że w ramach wydatków EFRROW finansowane są także zobowiązania z lat 2004-2006 oraz zobowiązania z lat 2007-2013.

W ramach wszystkich działań PROW 2014-2020 do 30 czerwca 2017 r. w województwie lubelskim złożono 240 709 wniosków co stanowi 9,1% wszystkich złożonych wniosków. W tym czasie podpisano lub wydano 135 573 wniosków, co stanowi 56,3% wszystkich złożonych wniosków w województwie lubelskim.

Do 30 czerwca 2017 r. wartość zrealizowanych płatności w województwie lubelskim wynosiła 568,2 mln zł co stanowi 8,3% środków wypłaconych w skali całego kraju. Najwięcej środków wypłacono w ramach działania M13. Płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami wartość zrealizowanych płatności wynosi 176,6 mln zł, co stanowi ok. 31,1% ogółu zrealizowanych płatności w województwie lubelskim.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 to jeden z 16 Regionalnych Programów Operacyjnych, będący podstawowym dokumentem implementacyjnym dla *Strategii*. Celem programu jest podniesienie konkurencyjności regionu w oparciu o wewnętrzne potencjały, sprzyjające zwiększeniu spójności społecznej i terytorialnej. Regionalny Program dla Województwa Lubelskiego finansowany jest z dwóch źródeł: Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Europejskiego Funduszu Społecznego. Wsparcie otrzymają kluczowe dla rozwoju województwa lubelskiego obszary: przedsiębiorczość, badania i innowacje, energetyka odnawialna, środowisko, rynek pracy, edukacja, pomoc społeczna, transport, kultura, ochrona zdrowia.

W RPO WL 2014-2020 w ramach naborów konkursowych uwzględnia się zastosowanie kryteriów wyboru związanych z:

- miejscem realizacji projektu na obszarze gmin objętych obszarami strategicznej interwencji (OSI) zapisanymi w *Strategii*. Dotyczy to m.in. działań w zakresie: terenów inwestycyjnych, OZE, transportu (drogowy, kolejowy oraz niskoemisyjny), gospodarki odpadami oraz wodno – ściekowej, dziedzictw kulturowego i naturalnego oraz turystyki przyrodniczej. W ramach tego kryterium przyznawane są projektom dodatkowe punkty.
- trafnością realizacji projektów uwzględniających inteligentne specjalizacje zapisane w Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Lubelskiego, która jest uszczegółowieniem *Strategii* w części poświęconej rozwojowi badań i innowacji na rzecz inteligentnej specjalizacji.

W ramach RPO WL 2014-2020 realizowano 1007 projektów o łącznej wartości prawie 3,6 mld zł i wartości dofinansowania z UE na poziomie 2,7 mld zł⁴⁹. Najwięcej projektów z RPO WL realizowanych jest na terenie m. Lublin (205 projektów), a w dalszej kolejności na terenie powiatu lubelskiego (88 projektów) oraz powiatu bielskiego (81 projektów). Pod względem wartości wydatkowanych środków w ramach RPO WL największe fundusze zostały wykorzystane na terenie m. Lublin (wartość dofinansowania z UE wyniosła 322,3 mln zł), a w dalszej kolejności w powiatach: lubartowskim (176,9 mln zł) i parczewskim (164,8 mln zł). Beneficjentami, którzy w ramach RPO WL uzyskali największą wartość dofinansowania UE, były jednostki samorządu terytorialnego – 21,4 mld zł, co stanowi 37% środków wykorzystanych w ramach tego Programu, natomiast 32% środków tj. 1,2 mld zł, pozyskały inne formy prawne w skład których wchodzi między innymi niepubliczne zakładu opieki zdrowotnej, wspólnoty mieszkaniowe, spółdzielnie i podmioty bez szczególnej formy prawnej. Zaprezentowane dane finansowe dotyczące postępu w realizacji Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 odnoszą się do alokacji RPO WL na lata 2014-2020 bez rezerwy wykonania, wynoszącej 2,097 mld EUR (8 915,6 mld zł).

4.4. Wpływ polityki spójności na ważniejsze wskaźniki makroekonomiczne w regionie⁵⁰

Dotychczasowy wpływ polityki spójności na rozwój społeczno-gospodarczy województwa lubelskiego i Polski jest jednoznacznie pozytywny. Fundusze europejskie w istotnym stopniu oddziaływały na wzrost gospodarczy, aktywność inwestycyjną i rynek pracy, a także na wewnętrzną i zewnętrzną równowagę gospodarki. Dzięki tym środkom następowało przyspieszenie wzrostu PKB, w efekcie czego w dużo mniejszym stopniu odczuwalne były skutki globalnego kryzysu finansowego. Wykorzystanie środków UE przyspieszyło także proces konwergencji gospodarki do krajów UE.

Pozytywne oddziaływanie polityki spójności na rozwój gospodarczy województwa lubelskiego przejawiało się przede wszystkim we wzroście poziomu PKB w cenach bieżących i wpłynęło pozytywnie na zmniejszenie dystansu dzielącego region od średniego poziomu PKB per capita w Polsce. Na dynamikę PKB per capita w województwie lubelskim kluczowy wpływ miały trzy zmienne: zmiany wydajności pracy, zmiany odsetka zatrudnionych oraz dynamika aktywności zawodowej ludności.

Na koniec 2015 r. środki w ramach polityki spójności przypadające na jednego

⁴⁹ Szczegółowe informacje dotyczące wdrażania RPO WL znajdują się w: *XII Raport Stan Wdrażania Programów Operacyjnych w Województwie Lubelskim (stan na 30.06.2017 r.)*.

⁵⁰ Raport pt.: Wpływ polityki spójności na rozwój społeczno-gospodarczy Polski i regionów w latach 2004-2015, Ministerstwo Rozwoju, Warszawa, lipiec 2016.

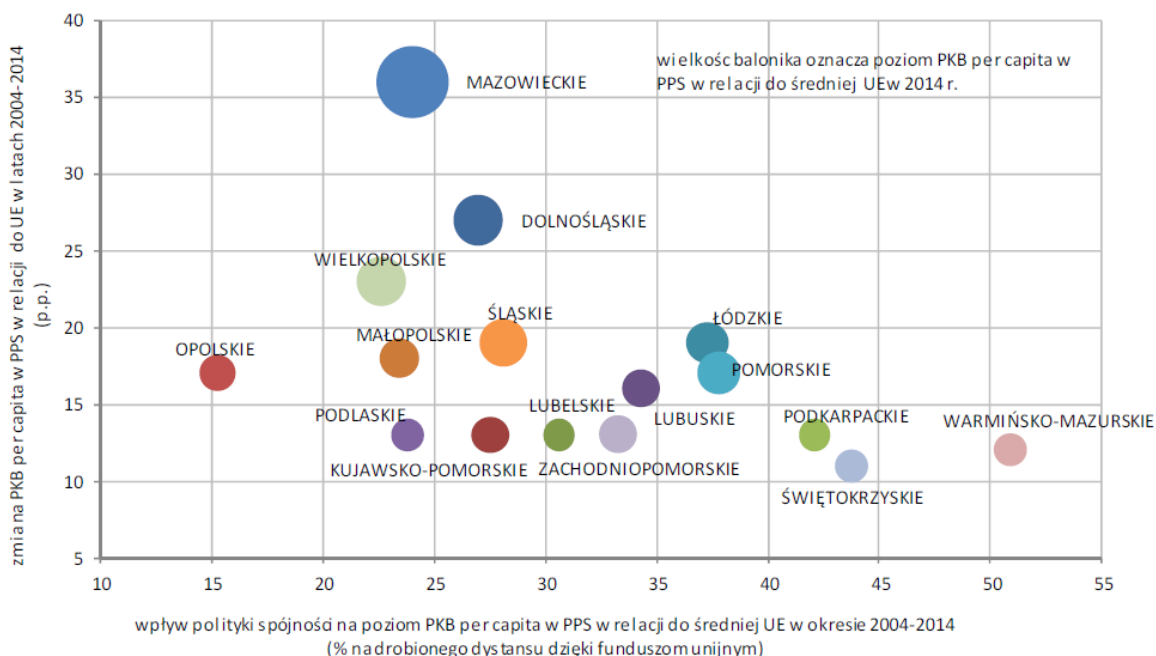

mieszkańca oraz w relacji do PKB, wynosiły w województwie lubelskim odpowiednio 2 104 EUR i 2,5% PKB. Były to wartości wyższe do średniej w kraju (2 039 EUR na mieszkańca i 1,8% PKB).

W 2014 r. PKB per capita (w PPS) w województwie lubelskim wynosił 47% średniej - 28. W okresie 2004-2014 dystans pomiędzy lubelskim a UE-28 mierzony PKB na mieszkańca (w PPS) zmalał o 13 pkt. proc., z czego ponad 30% (3 pkt. proc.) było efektem realizacji polityki spójności. Zatem dzięki funduszom unijnym dystans w poziomie rozwoju gospodarczego dzielącego lubelskie od średniej UE-28 stopniowo się zmniejsza.

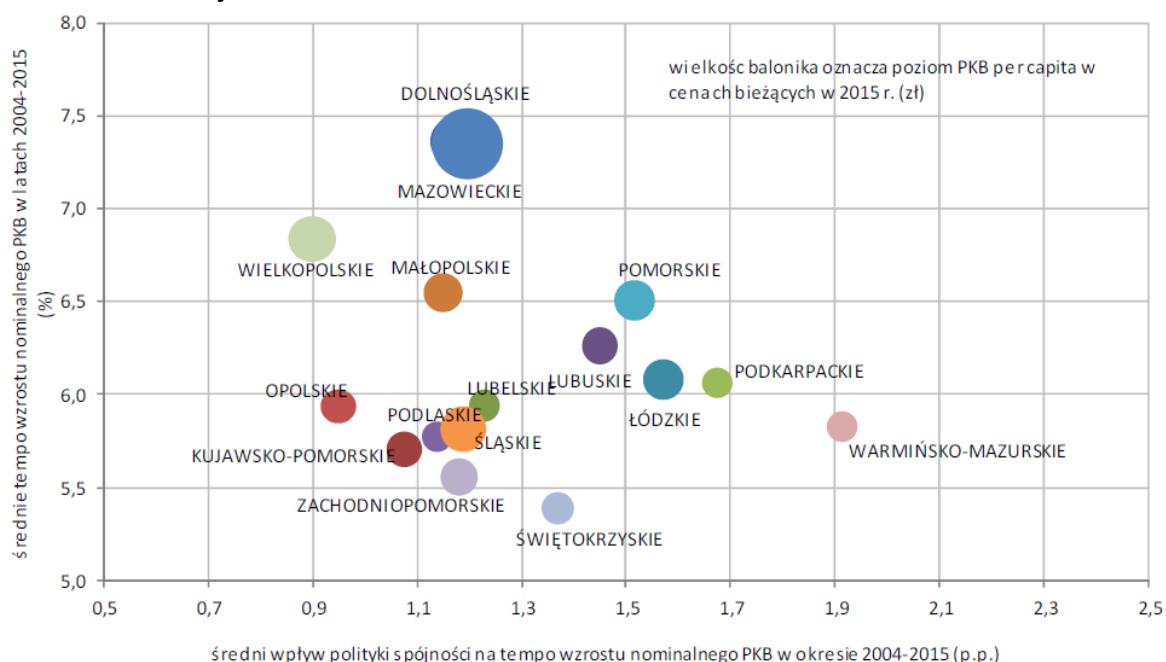
Najważniejsze zmiany PKB zostały zilustrowane na Wykresach 33 i 34.

Wykres 33. Wpływ polityki spójności na poziom PKB per capita (w PPS) w relacji do UE-28 w latach 2004-2014

Źródło: Wpływ polityki spójności na rozwój społeczno-gospodarczy Polski i regionów w latach 2004-2015, Ministerstwo Rozwoju, Warszawa, lipiec 2016 r.

Wykres 34. Wpływ polityki spójności na tempo wzrostu nominalnego PKB w województwach w latach 2004-2015

Źródło: Wpływ polityki spójności na rozwój społeczno-gospodarczy Polski i regionów w latach 2004-2015, Ministerstwo Rozwoju, Warszawa, lipiec 2016 r

Tempo procesu konwergencji zależy głównie od tempa wzrostu gospodarczego regionu. W okresie 2004-2015 lubelskie rozwijało się w średnim tempie 5,9% (w cenach bieżących), z czego ponad 20% (1,2 pkt. proc.) było efektem realizacji inwestycji współfinansowanych z funduszy europejskich. Inwestycje finansowane funduszami unijnymi stanowią znaczącą część inwestycji publicznych w województwie lubelskim - w 2014 r. ich udział wynosił aż 68,4% ogółu inwestycji publicznych w regionie (przy średniej dla kraju wynoszącej 48,1%).

Zdolność gospodarki regionu do rozwoju jest także determinowana m.in. przez relację pomiędzy środkami przeznaczanymi na spożycie i akumulację, której najbardziej istotnym komponentem są nakłady brutto na środki trwałe (NBnŚT). Wskaźnik ten od momentu akcesji do UE w woj. lubelskim wzrósł ponad trzykrotnie. Do tak znacznego ożywienia działalności inwestycyjnej w dużej mierze przyczyniły się finansowane środkami z UE nakłady infrastrukturalne oraz bezpośrednie wsparcie przedsiębiorstw - dzięki wydatkom unijnym NBnŚT były wyższe w regionie o ok. 32,2%.⁵¹

Wykorzystanie funduszy unijnych pozytywnie wpłynęło również na wskaźnik zatrudnienia w województwie lubelskim, poprzez tworzenie nowych miejsc pracy, poprawę kwalifikacji pracowników i ich lepszą adaptację do zmieniających się warunków na rynku pracy. Oprócz wpływu na ogólny poziom zatrudnienia, realizacja polityki spójności powoduje jednocześnie zmiany w jego strukturze sektorowej. Oddziaływanie funduszy UE na rynek pracy

⁵¹ Tamże.

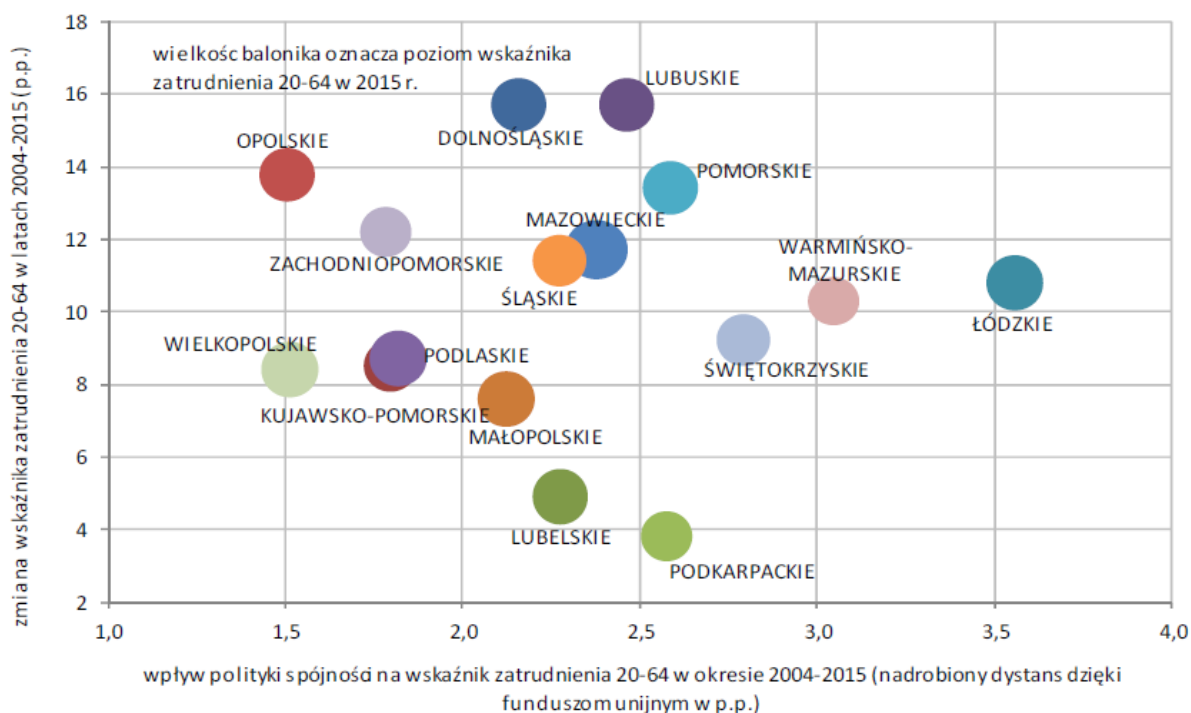

następowało w większym stopniu poprzez kanał popytowy zwiększając znaczenie sektora przemysłowego oraz budownictwa, a także sektora usługowego i równocześnie ograniczając udział rolnictwa w strukturze zatrudnienia.

W momencie wejścia do UE, woj. lubelskie charakteryzowało się wskaźnikiem zatrudnienia osób w wieku 20-64 wynoszącym 59,5%, natomiast w 2015 r. wynoszącym już 66,9%. Prawie połowa uzyskanego w tym okresie wzrostu (2,3 pkt. proc.) było efektem oddziaływania funduszy unijnych.

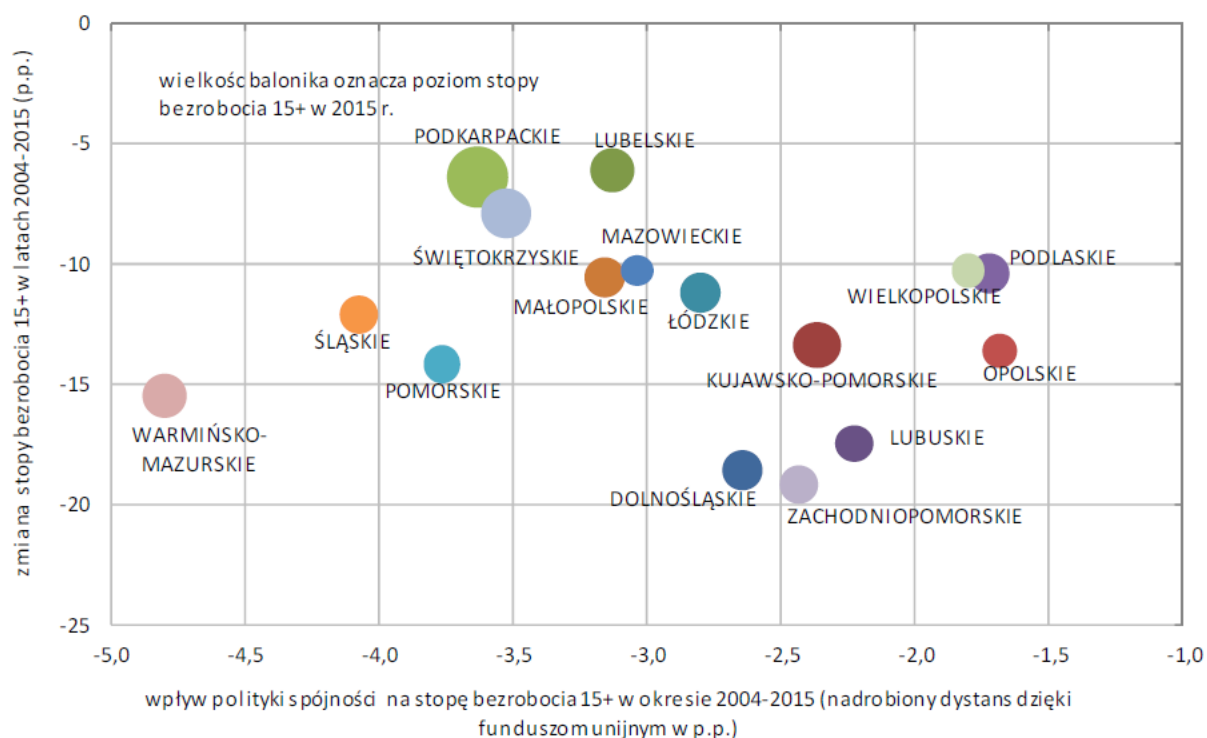
Polityka spójności pozytywnie wpłynęła na stopę bezrobocia oraz na wydajność pracy w relacji do średniej unijnej (Wykres 35 i 36). Liczbę miejsc pracy powstałych w województwie lubelskim w wyniku realizacji inwestycji współfinansowanych ze środków UE szacuje się na ok. 33,3 tys. Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ w woj. lubelskim w momencie wejścia do UE wynosiła 16,1%, a w 2015 r. już tylko 9,3%. W dużej mierze do ograniczenia stopy bezrobocia przyczyniły się fundusze unijne – szacuje się, że ponad połowa redukcji tego wskaźnika w regionie była efektem realizacji inwestycji współfinansowanych w ramach polityki spójności (3,1 pkt. proc.).

Wykres 35. Wpływ polityki spójności na wskaźnik zatrudnienia 20-64 w województwach w latach 2004-2015

Źródło: Wpływ polityki spójności na rozwój społeczno-gospodarczy Polski i regionów w latach 2004-2015, Ministerstwo Rozwoju, Warszawa, lipiec 2016 r.

Wykres 36. Wpływ polityki spójności na stopę bezrobocia 15+ w województwach w latach 2004-2015

Źródło: Wpływ polityki spójności na rozwój społeczno-gospodarczy Polski i regionów w latach 2004-2015, Ministerstwo Rozwoju, Warszawa, lipiec 2016 r.

Warto dodać, że procesy zachodzące na rynku pracy w wysokim stopniu determinują poziom i dynamikę rozwoju społecznego regionu. Poprawa sytuacji w zakresie popytu na siłę roboczą ogranicza szereg negatywnych konsekwencji związanych z długookresowym bezrobociem bądź biernością zawodową, takich jak: ubóstwo, patologie społeczne, apatia, poczucie zrezygnowania i bezradności, co z kolei przyczynia się do poprawy nastrojów społecznych w danym kraju/regionie i zwiększa jego atrakcyjność inwestycyjną. Większy stopień wykorzystania potencjału siły roboczej na danym obszarze zwiększa wolumen dóbr i usług wytwarzanych na jego terytorium, a tym samym jego realne bogactwo. Stąd też za istotny należy uznać wkład, jaki w poprawę sytuacji na rynku pracy ma polityka spójności.

Należy zaznaczyć, iż część inwestycji publicznych (m.in. budowa obiektów sportowych) nie niesie za sobą bezpośrednio efektów podażowych mających relatywnie proste przełożenie na rozwój gospodarczy (co można zauważyć m.in. w przypadku budowy autostrad). Z drugiej jednak strony, nie można jednoznacznie wykluczyć ich pozytywnego oddziaływania na gospodarkę, które jest uskuteczniane poprzez inny kanał niż popytowy. Warto mieć na uwadze chociażby wkład w poprawę jakości życia i tym samym optymalizację warunków inwestycyjnych na objętych wsparciem obszarach.

5. Przedsięwzięcia priorytetowe dla realizacji celów *Strategii*

Zgodnie z przyjętym systemem wdrażania *Strategii*, który wskazuje iż „realizacja *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020* zależna jest nie tylko od odpowiedzialnego za jej przygotowanie Zarządu Województwa Lubelskiego, ale również od działań partnerów społeczno-gospodarczych funkcjonujących w regionie, jak i poza nim”.⁵² Zarząd Województwa Lubelskiego dla wzmocnienia skuteczności interwencji podejmowanej w ramach realizacji celów *Strategii* podjął działania na rzecz operacjonalizacji projektowej tego dokumentu. Głównymi działaniami w tym zakresie były:

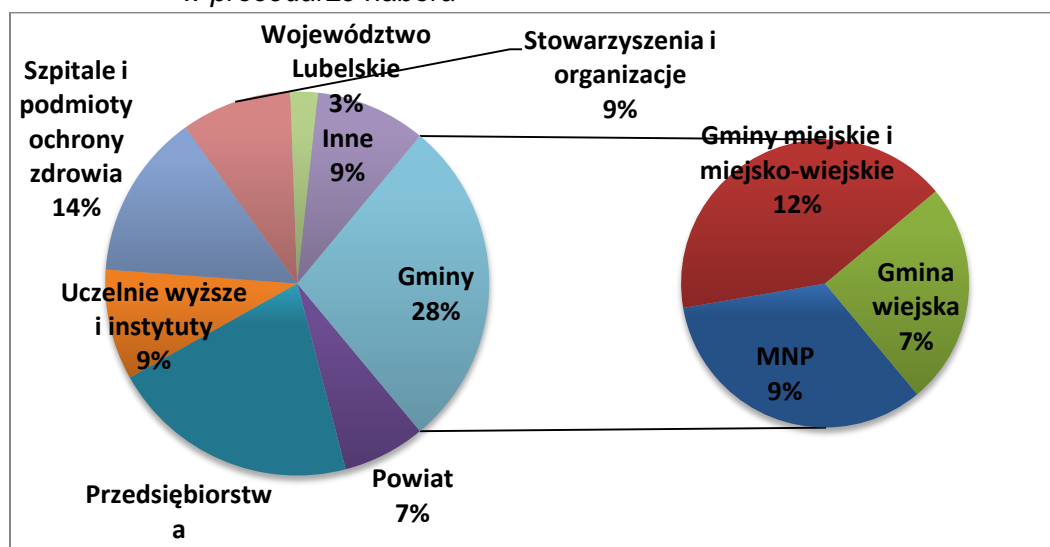
- Przedsięwzięcia priorytetowe wyłonione w wyniku naboru
- Kontrakt Terytorialny Województwa Lubelskiego

5.1. Przedsięwzięcia priorytetowe wyłonione w wyniku naboru:

Zgodnie z przyjętym przez Zarząd Województwa Lubelskiego systemem, w otwartym naborze wyłoniona została lista przedsięwzięć priorytetowych⁵³, zawierająca 62 propozycje zgłoszone przez różne regionalne podmioty i instytucje.

Przedsięwzięcia ujęte na liście zostały zgłoszone przez 43 różne podmioty, których strukturę przedstawia Wykres 37.

Wykres 37. *Struktura wnioskodawców przedsięwzięć priorytetowych wyłonionych w procedurze naboru*

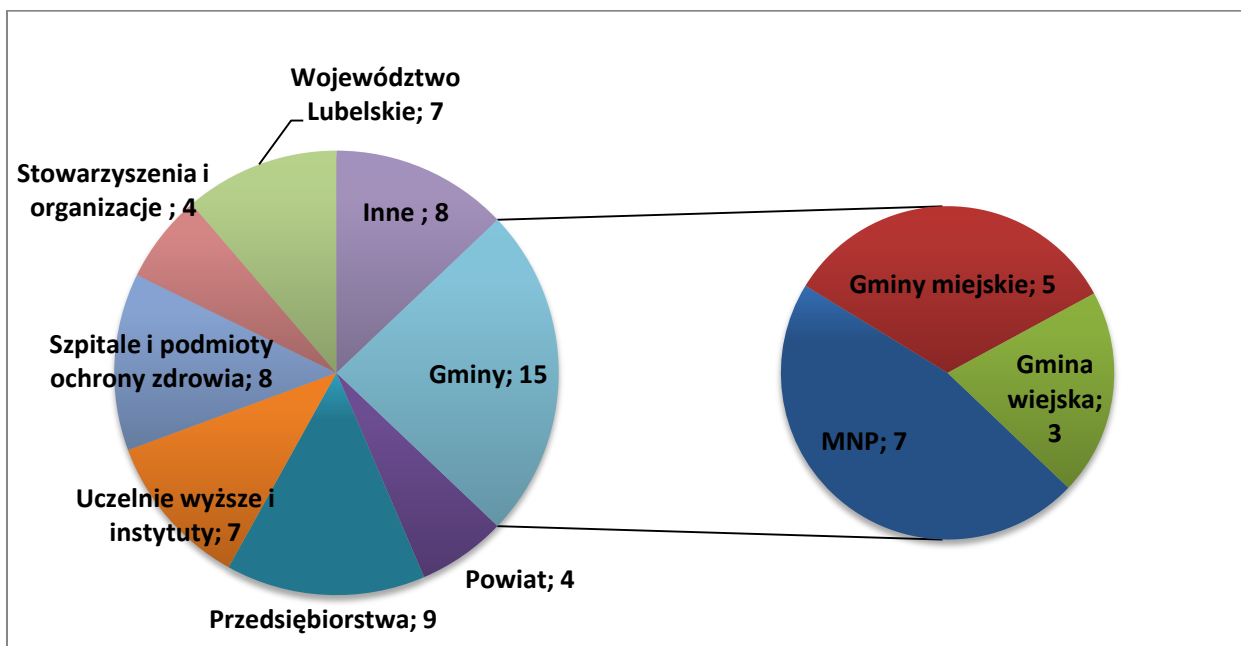
Źródło: Opracowanie własne DPR, 2017

⁵² *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, s. 88.

⁵³ Przedsięwzięcia priorytetowe to zespół działań planowanych do realizacji o charakterze prorozwojowym (mających na celu zapewnienie długotrwałych korzyści rozwojowych dla regionu i tym samym posiadających istotny wpływ na poziom osiągania celów SRWL) oraz stanowiących potencjał do stworzenia konkretnego projektu lub grupy projektów na etapie wdrażania (w ramach konkretnych mechanizmów finansowania).

Największą grupę wnioskodawców stanowią Jednostki Samorządu Terytorialnego, które złożyły 15 przedsięwzięć (Wykres 38).

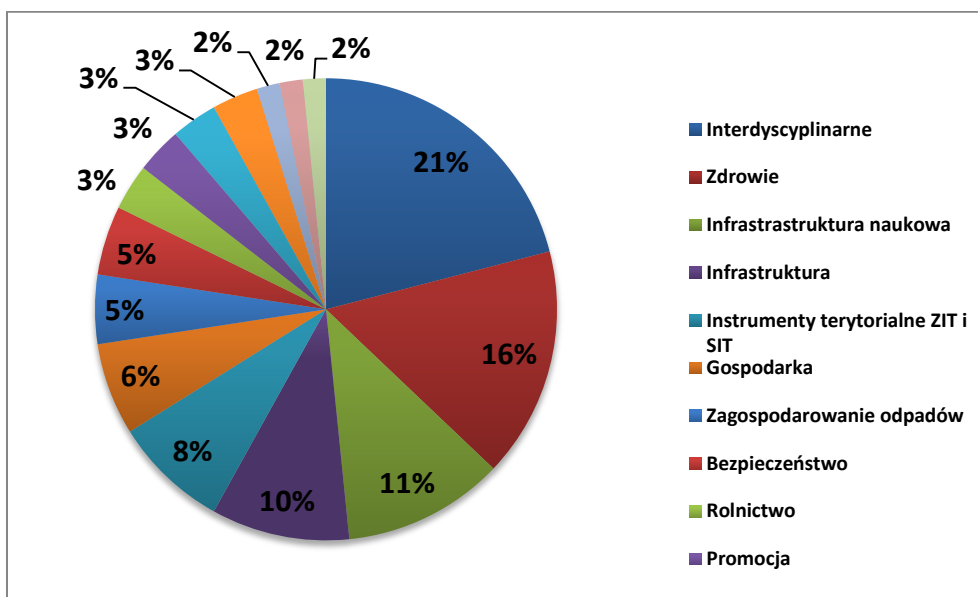
Wykres 38. Liczba przedsięwzięć priorytetowych wg typu wnioskodawcy

Źródło: Opracowanie własne DPR, 2017

Spośród 62 wyłonionych w wyniku naboru przedsięwzięć najwięcej z nich (21%) ma charakter interdyscyplinarny. Strukturę tematyczną przedsięwzięć priorytetowych przedstawiono na poniższym wykresie (Wykres 39).

Wykres 39. Zakres tematyczny wyłonionych w czasie naboru przedsięwzięć priorytetowych

Źródło: Opracowanie własne DPR, 2017 r.

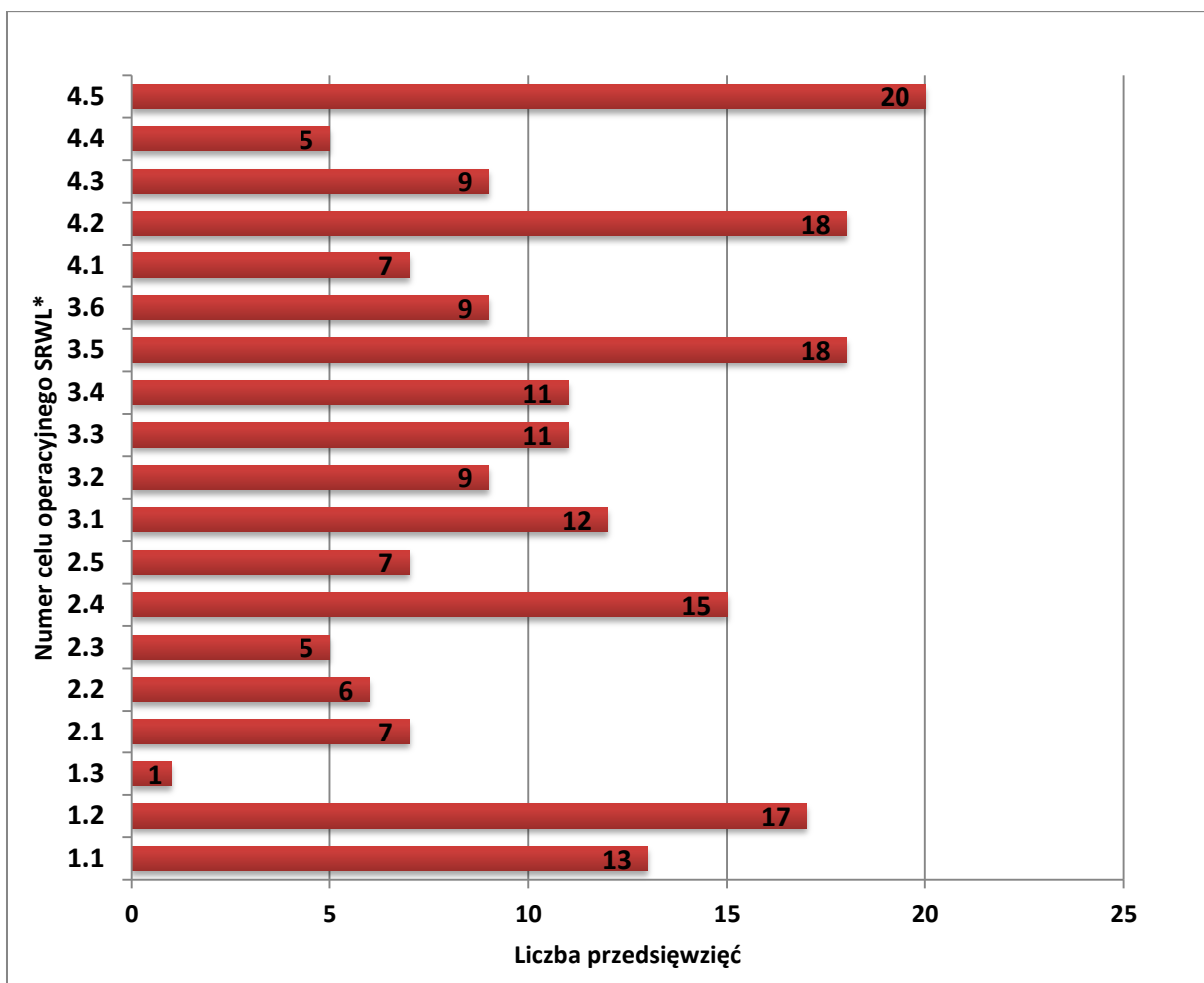
Głównym kryterium wyboru był wynik oceny strategicznej pod względem możliwego wpływu na rozwój regionu oraz zgodności z celami strategicznymi i operacyjnymi *Strategii*. Wyniki analizy w tym zakresie zawarto w Macierzy 1, który przedstawia matrycę relacji zgodności między wyłoniłymi przedsięwzięciami priorytetowymi oraz celami *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020*.

Spośród wszystkich 62 przedsięwzięć, aż 37 można określić jako posiadające szeroki zakres tematyczny, czyli realizujące cele operacyjne przynajmniej z dwóch różnych celów strategicznych. Z kolei 21 przedsięwzięć można uznać jako te, które mają znaczącą skalę oddziaływania czyli realizują więcej celów operacyjnych niż średnia dla wszystkich przedsięwzięć.

Wszystkie wybrane przedsięwzięcia wpisują się w cele strategiczne (Wykres 40). Natomiast do celów operacyjnych przypisana jest zróżnicowana liczba przedsięwzięć. Najczęściej wyłonione przedsięwzięcia priorytetowe (w liczbie 20) wpisują się z cel operacyjny 4.5 *Racjonalne i efektywne wykorzystywanie zasobów przyrody dla potrzeb gospodarczych i rekreacyjnych, przy zachowaniu i ochronie walorów środowiska przyrodniczego*. Przedsięwzięcia są także szczególnie istotnym narzędziem realizacji celu 3.5 *Wspieranie małych i średnich przedsiębiorstw* oraz celu 4.2 *Wspieranie włączenia społecznego*.

Wykres 40. Liczba przedsięwzięć priorytetowych wpisujących się w dany cel operacyjny

Źródło: Opracowanie własne DPR, 2017

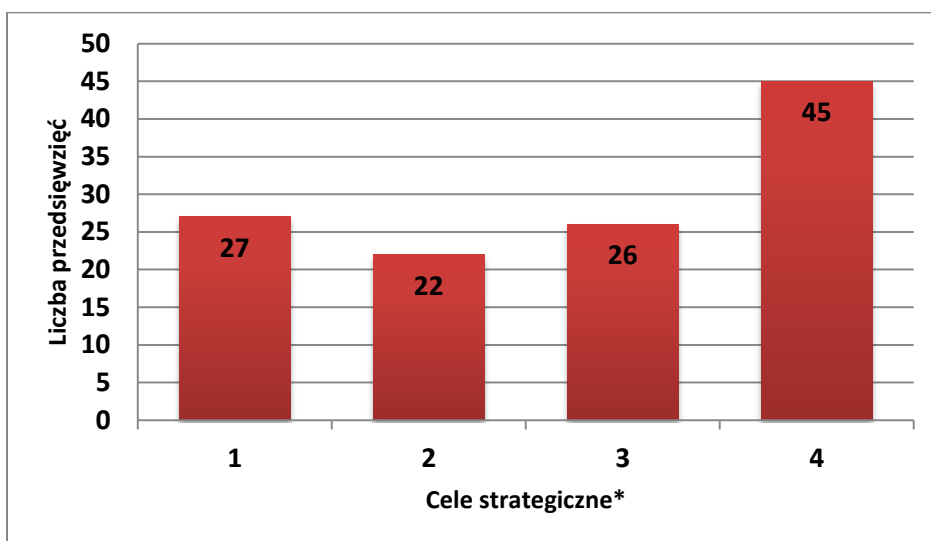
* Cele Strategii:

- 1.1. Rozwijanie funkcji metropolitalnych Lublina
- 1.2. Wspieranie ponadlokalnych funkcji miast
- 1.3. Poprawa skomunikowania Lublina z obszarami metropolitalnymi Polski i zagranicy
- 2.1. Poprawa warunków dla wzrostu konkurencyjności i towarowości gospodarstw
- 2.2. Rozwój przetwórstwa rolnospożywczego

- 2.3. Wzmocnienie doradztwa rolniczego oraz promowanie i wspieranie inicjatyw współpracy rolników i mieszkańców wsi
- 2.4. Wspieranie przedsiębiorczości na wsi i tworzenia pozarolniczych miejsc pracy na obszarach wiejskich
- 2.5. Wyposażanie obszarów wiejskich w infrastrukturę transportową, komunalną, energetyczną
- 3.1. Wspieranie najbardziej perspektywicznych kierunków badań i komercjalizacji ich wyników regionu
- 3.2. Wspieranie kierunków kształcenia na poziomie wyższym szczególnie istotnych dla przyszłego rynku pracy regionu oraz mających unikatowe znaczenie w skali ponadregionalnej
- 3.3. Stworzenie systemu naukowego, eksperckiego i wdrożeniowego wsparcia na rzecz rozwoju wybranych sektorów gospodarki
- 3.4. Rozwijanie systemu kształcenia dostosowanego do specyfiki regionu
- 3.5. Wspieranie małych i średnich przedsiębiorstw
- 3.6. Rozwój społeczeństwa informacyjnego
- 4.1. Poprawa wewnętrznego skomunikowania regionu
- 4.2. Wspieranie włączenia społecznego
- 4.3. Wzmacnianie społecznej tożsamości regionalnej i rozwijanie więzi i współpracy wewnątrzregionalnej
- 4.4. Przełamywanie niekorzystnych efektów przygranicznego położenia regionu
- 4.5. Racjonalne i efektywne wykorzystywanie zasobów przyrody dla potrzeb gospodarczych i rekreacyjnych, przy zachowaniu i ochronie walorów środowiska przyrodniczego

Wykres 41. Liczba przedsięwzięć priorytetowych wpisujących się w dany cel operacyjny

Źródło: Opracowanie własne DPR, 2017

* Cele strategiczne:

1. Wzmacnianie urbanizacji regionu
2. Restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich
3. Selektywne zwiększanie potencjału wiedzy, kwalifikacji, zaawansowanie technologicznego, przedsiębiorczości i innowacyjności regionu
4. Funkcjonalna, przestrzenna społeczna i kulturowa integracja regionu

Największa liczba przedsięwzięć priorytetowych (45) wpisuje się w zakres interwencji przewidziany w 4 celu strategicznym, tj. *Funkcjonalna, przestrzenna społeczna i kulturowa integracja regionu*, co stanowi 72 % wszystkich przedsięwzięć wyłonionych w wyniku naboru. Przedsięwzięciem, które wpisuje się w największą liczbę celów operacyjnych, jest przedsięwzięcie pn. *Zintegrowany rozwój obszaru Doliny Zielawy poprzez realizację działań mających na celu wzrost konkurencyjności lokalnej gospodarki*. Obejmuje ono swoją tematyką aż 13 celów operacyjnych. Spośród wszystkich 62 przedsięwzięć, 37 z nich można określić jako posiadające zróżnicowane spektrum potencjalnego oddziaływania, czyli oddziałują na przynajmniej dwa różne cele strategiczne.

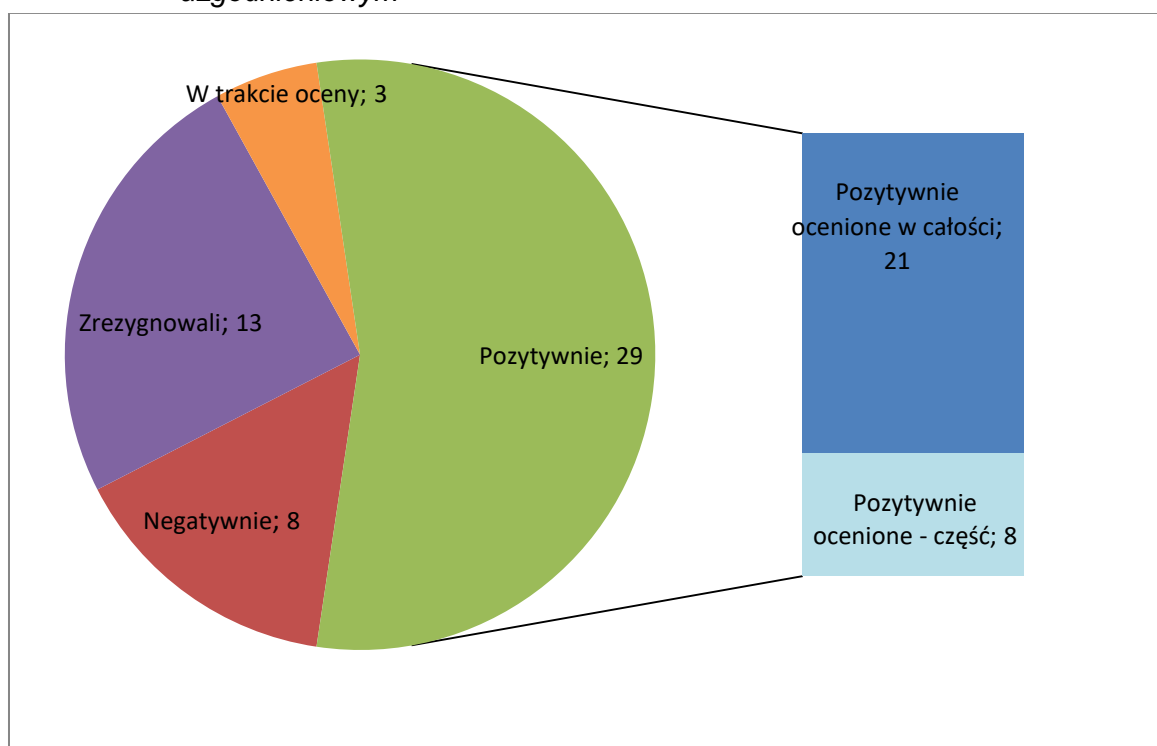
Strategia obok celów strategicznych i operacyjnych wskazuje siedem Obszarów Strategicznej Interwencji (OSI), stanowiących wyraz realizacji podejścia terytorialnego. Macierz 2 przedstawia matrycę relacji zgodności między wyłonionymi przedsięwzięciami priorytetowymi, a Obszarami Strategicznej Interwencji.

W ramach działań wdrażających dedykowanym przedsięwzięciom priorytetowym w ramach RPO WL 2014-2020 zastosowano tryb negocjacyjno-uzgodnieniowy.⁵⁴ W oparciu o kryterialny i transparentny system negocjacyjno-uzgodnieniowy, dokonano oceny 53 przedsięwzięć priorytetowych wyłonionych w ramach naboru, których źródłem finansowania (w całości lub w części) jest RPO WL.⁵⁵

Wyniki trybu negocjacyjno-uzgodnieniowego⁵⁶ w ujęciu przedsięwzięć priorytetowych zaprezentowano na Wykresie 42.

Wykres 42. Wyniki oceny przedsięwzięć priorytetowych w trybie negocjacyjno-uzgodnieniowym

Źródło: Opracowanie własne DPR, 2017

Spośród 53 przedsięwzięć priorytetowych, które poddane zostały negocjacjom i uzgodnieniom, pozytywnie oceniono 29, zaś w przypadku 21 przedsięwzięć wszystkie zgłoszone w ich ramach projekty uzyskały pozytywną ocenę.

Negatywnie oceniono 8 przedsięwzięć priorytetowych. Z udziału w trybie negocjacyjno-uzgodnieniowym zrezygnowali wnioskodawcy 13 wyłonionych przedsięwzięć priorytetowych.

⁵⁴ Podporządkowany rygorom źródła finansowania jakim jest RPO WL 2014-2020. Celem trybu negocjacyjno-uzgodnieniowego była weryfikacja przedsięwzięć priorytetowych umieszczonych w dokumencie pt. Przedsięwzięcia o priorytetowym znaczeniu dla realizacji celów Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 pod kątem możliwości ich realizacji w ramach *Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014 – 2020 (RPO WL)*.

⁵⁵ Odrębny status posiada przedsięwzięcie priorytetowe pt. Zintegrowane Inwestycje Terytorialne w Lubelskim Obszarze Funkcjonalnym, które wdrożone i realizowane jest w ramach mechanizmu ZIT na poziomie wyodrębnionych działań *RPO WL na lata 2014-2020*.

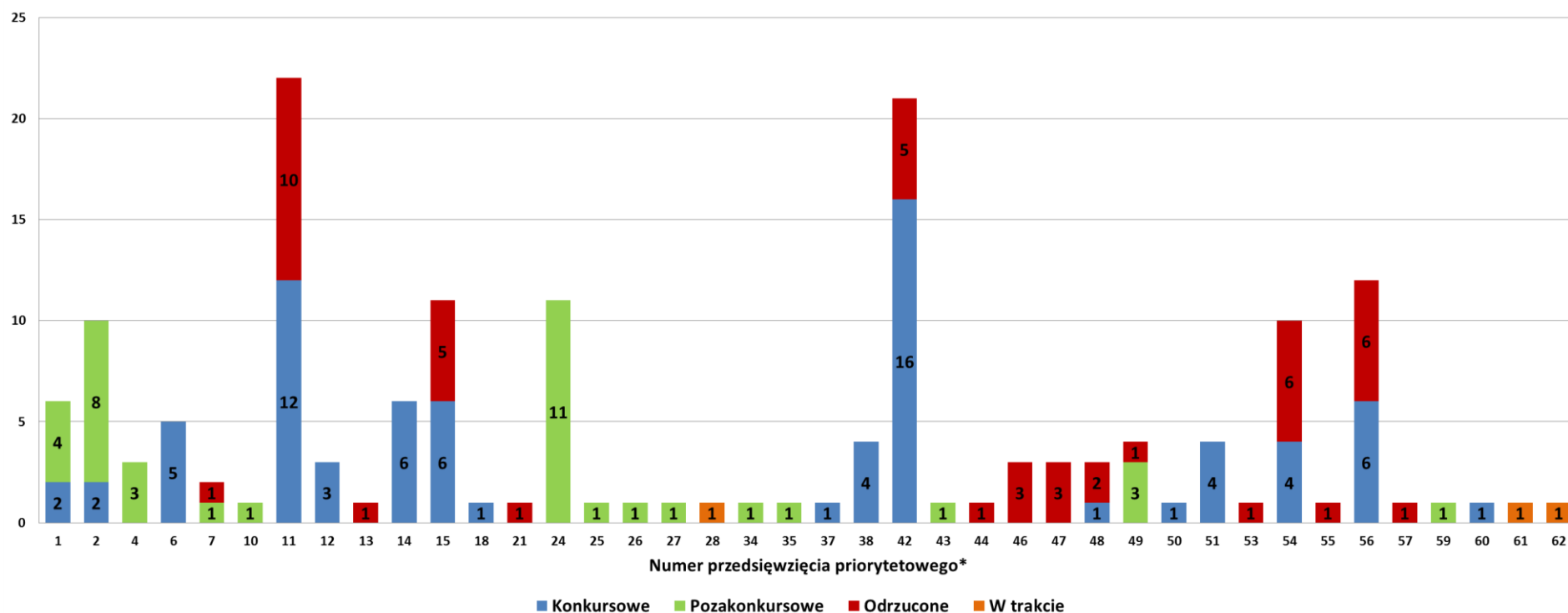
⁵⁶ Na dzień 15 listopada 2017 r.

Nie złożyli oni wymaganej fiszki projektowej bądź wycofali już złożoną. Tym samym odstąpili od możliwości uzyskania preferencji w ramach procedur RPO WL. W trakcie oceny pozostają jeszcze 3 przedsięwzięcia priorytetowe.

W ramach uczestniczących w trybie negocjacyjno-uzgodnieniowym 53 przedsięwzięć priorytetowych zgłoszono 164 fiszki projektowe. W większość fiszek projektowych tj. 113 została oceniona pozytywnie. Stanowi to 69% wszystkich projektów poddanych tej formie oceny i weryfikacji.

Szczegółowe wyniki trybu negocjacyjno-uzgodnieniowego przedstawia Wykres 43.

Wykres 43. Szczegółowe wyniki trybu negocjacyjno-uzgodnieniowego dla złożonych fiszek projektowych w ujęciu przedsięwzięć priorytetowych

* Numer przedsięwzięcia priorytetowego zgodny z tabelą 1a w dokumencie pn. *Przedsięwzięcia o priorytetowym znaczeniu dla realizacji celów Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020* (dostępny na stronie: <http://www.strategia.lubelskie.pl>)

Źródło: Opracowanie własne DPR, 2017

5.2. Kontrakt Terytorialny dla Województwa Lubelskiego

Kontrakt Terytorialny dla Województwa Lubelskiego został zawarty pomiędzy Województwem Lubelskim, reprezentowanym przez Zarząd Województwa Lubelskiego i Ministrem Infrastruktury i Rozwoju w dniu 18 listopada 2014 r. W dniu 4 sierpnia 2015 r. został uzupełniony o Aneks nr 1, w którym uregulowane zostały wysokość, sposób i warunki dofinansowania RPO WL.

Województwo	Przewidywane szacunkowe zaangażowanie środków publicznych na działania w zakresie polityki rozwoju wskazane w KT	Środki z budżetu państwa wskazane w KT	Liczba przedsięwzięć w KT (ogółem, w podziale na obszary tematyczne)
Lubelskie	26,3 mld zł	Ogółem: 81 mln EUR: <ul style="list-style-type: none"> • EFS: 39,3 mln EUR • rewitalizacja z EFRR: 25,3 mln EUR • inne z EFRR: 16,4 mln EUR Fundusz Pracy: 82,3 mln EUR	KT WLU obejmuje 45 przedsięwzięć: <ul style="list-style-type: none"> • B+R: 1 • Edukacja: 2 • Energetyka: 3 • ICT: 1 • Kultura: 5 • Inne: 1 • Sport: 1 • Środowisko: 2 • Transport: 22 • Zdrowie: 7

Źródło: Informacja o realizacji Kontraktu Terytorialnego w 2016 r., Ministerstwo Rozwoju Warszawa 2017, s.22

Zgodnie z przygotowaną przez Ministerstwo Rozwoju *Informacją o realizacji Kontraktu Terytorialnego w 2016 roku*⁵⁷, w przypadku 13 z 45 przedsięwzięć podpisano umowy o dofinansowanie.

W 2017 roku zakres Kontraktu⁵⁸ został rozszerzony o 2 nowe przedsięwzięcia z obszaru kultury i energetyki. W wyniku wpisanego przedsięwzięcia z obszaru kultury zaktualizowano 3 znajdujące się już w KT oraz dodano 5 następujących przedsięwzięć (o łącznej wartości 80 mln zł):

- *Rewitalizacja największego XVII-wiecznego barokowego kościoła oo. Franciszkanów w Polsce – Zamość*
- *Wschodniosłowiańskie dziedzictwo kulturowe Lubelszczyzny – renowacja, konserwacja i digitalizacja zabytkowych cerkwi, ich otoczenia i wyposażenia*

⁵⁷ według stanu na koniec 2016 r.

⁵⁸ Aneks nr 2 do KT z 30 maja 2017 r.

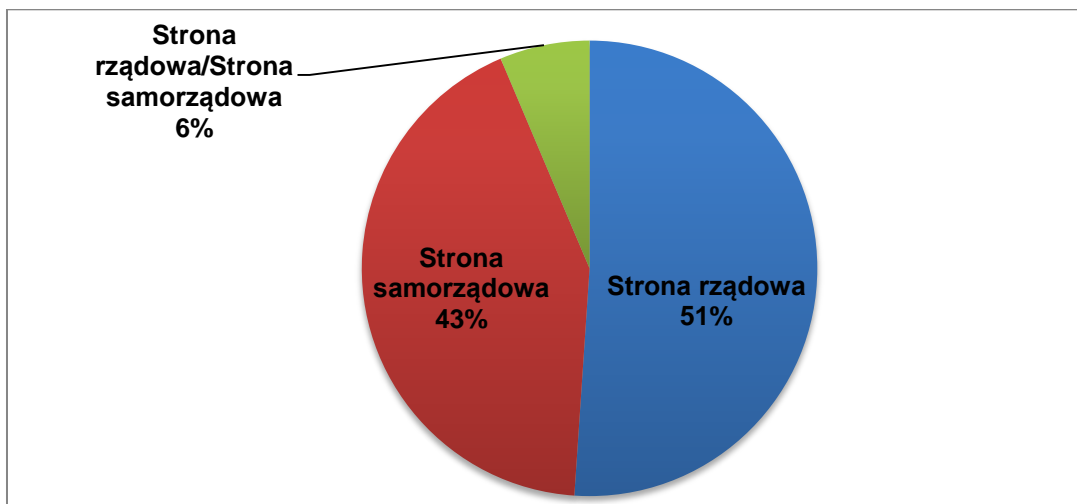
- *Rewitalizacja dziedzictwa kulturowego Krasnobrodu poprzez remont konserwatorski zespołu klasztornej i kościoła z fundacji królowej Marii Sobieskiej*
- *Muzeum 24. Pułku Ułanów w Kraśniku – rozwój infrastruktury dla kultury*
- *"Rewitalizacja, modernizacja i adaptacja na cele kulturowe i turystyczne nieużytkowanych, zabytkowych budynków zespołu pałacowo-parkowego w Kozłowie (dwie oficyny, budynek stajni oraz częściowo budynek teatralni)"*

Ujęcie w KT powyższych projektów umożliwiło aplikowanie o środki z *Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014-2020* oraz otrzymanie preferencji punktowych w ocenie projektów.

W wyniku wprowadzonych zmian do KT Województwa Lubelskiego liczba wpisanych przedsięwzięć wynosi 47, z czego 24 przedsięwzięcia znajdują się liście przedsięwzięć podstawowych oraz 23 znajdują się na liście przedsięwzięć warunkowych, których realizacja uzależniona jest między innymi od dostępności środków finansowych.

Strona rządowa odpowiedzialna jest za realizację 24 przedsięwzięć natomiast realizację 3 przedsięwzięć odpowiedzialna jest strona rządowa i samorządowa. W przypadku 20 przedsięwzięć na które składają się 39 projektów jako stronę właściwą wskazano Stronę samorządową, z czego 17 projektów będzie realizowanych w procedurze pozakonkursowej, co stanowi ok. 45% wszystkich projektów.

Wykres 44. *Przedsięwzięcia wpisane do KT dla Województwa Lubelskiego – właściwości stron*

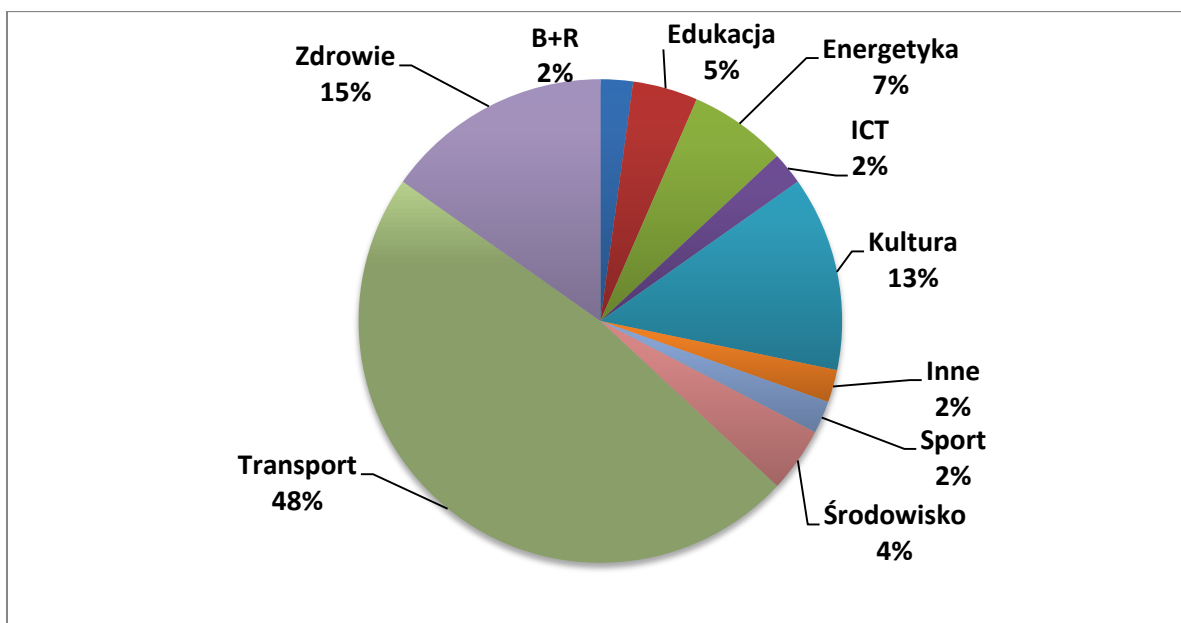

Źródło: Opracowanie własne DPR, 2017

Spośród wpisanych do KT przedsięwzięć dominują przedsięwzięcia z obszaru transportu – ok. 48%. W ramach tego obszaru przewidziano realizację przedsięwzięć zgodnych z *Dokumentem Implementacyjnym do Strategii Rozwoju*

Transportu, Programem Budowy Dróg Krajowych oraz Wieloletnim Programem Inwestycji Kolejowych. Jak również realizację inwestycji w zakresie dróg wojewódzkich zgodnych z opracowanym planem inwestycyjnym w ramach warunkowości ex- ante do RPO. Kolejną grupę stanowią przedsięwzięcia z obszaru zdrowia – ok. 15% oraz kultury ok. 13%. W ramach obszaru zdrowia przewidziano m.in. dostosowanie podmiotów leczniczych do wymaganych standardów postępowania medycznego, natomiast w obszarze kultury zakładano m.in. działania w zakresie ochrony zabytków. Przedsięwzięcia w podziale na obszary tematyczne przedstawiono na Wykresie 45.

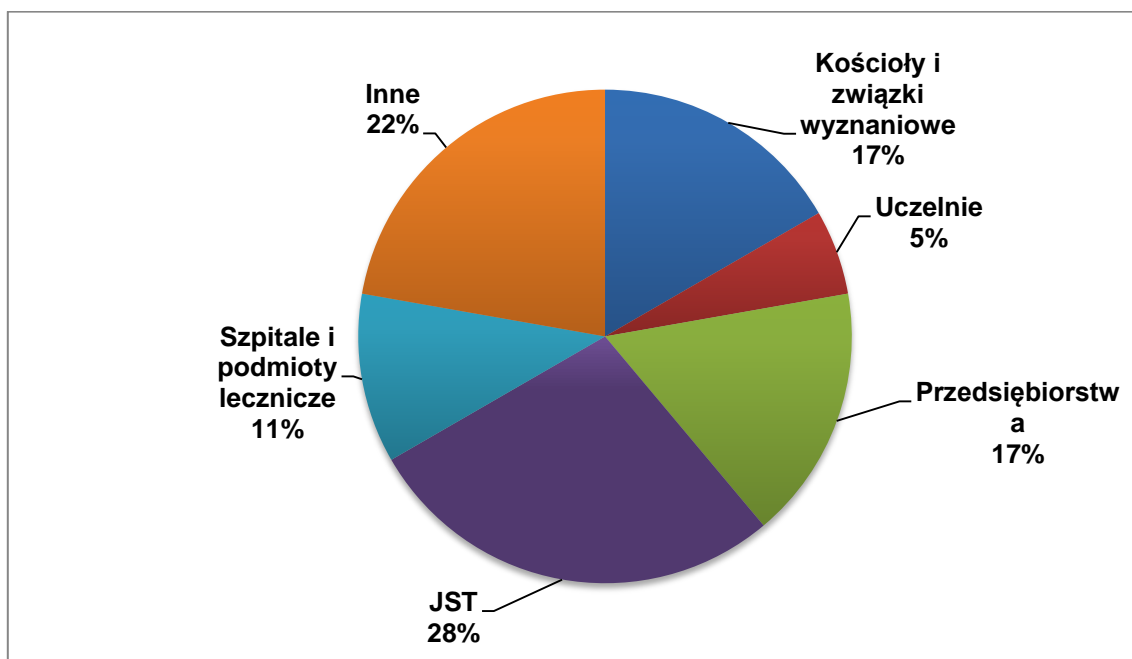
Wykres 45. Liczba przedsięwzięć w KT w podziale na obszary tematyczne

Źródło: Opracowanie własne DPR, 2017

Wśród przedsięwzięć za których realizację odpowiedzialna jest strona samorządowa oraz strona rządowa i samorządowa największą grupę stanowią jednostki samorządu terytorialnego ok. 28% oraz podmioty zaliczane do grupy „inne”- 22% (Wykres 46). Do tej kategorii należą m.in. wojewódzkie samorządowe jednostki organizacyjne oraz jednostki organizacyjne Miasta Lublin.

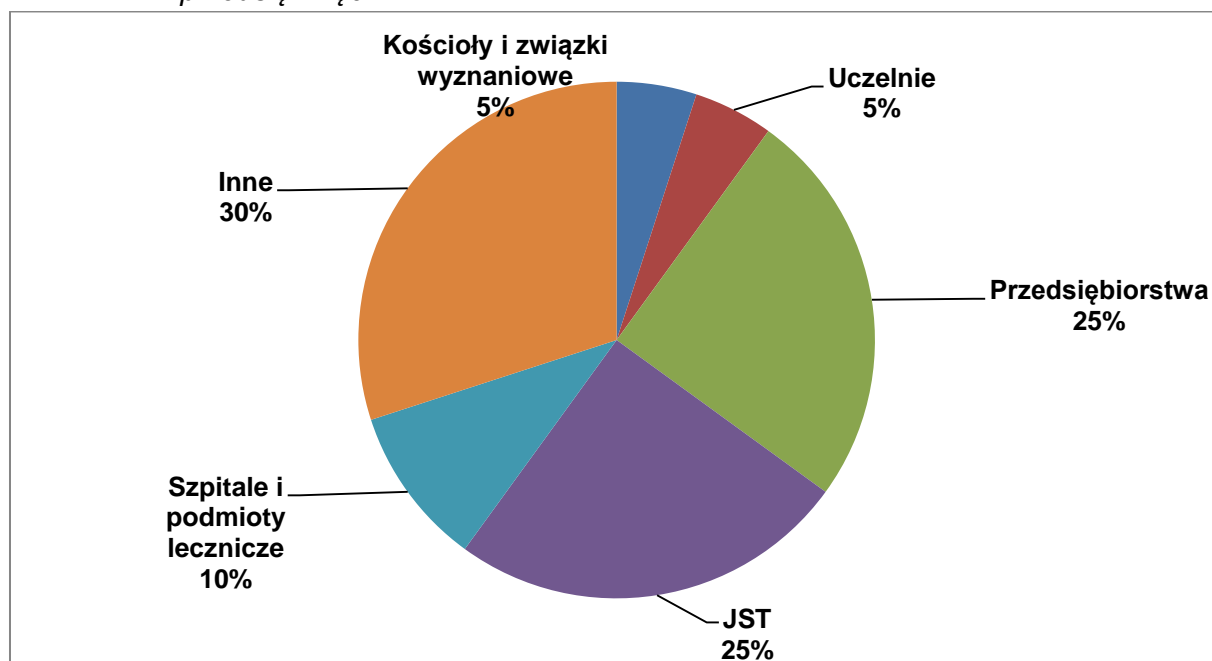
Wykres 46. Struktura podmiotów odpowiedzialnych za realizację przedsięwzięć/ projektów

Źródło: Opracowanie własne DPR, 2017 r.

Wśród przedsięwzięć wpisanych do KT art. 6, dla których jako stronę właściwą wskazano stronę samorządową oraz stronę rządową i samorządową, najwięcej przedsięwzięć należy do grupy: inne oraz JST i przedsiębiorstw.

Wykres 47. Liczba przedsięwzięć według typu podmiotów odpowiedzialnych za realizację przedsięwzięć

Źródło: Opracowanie własne DPR, 2017

Największa liczba przedsięwzięć kontraktowych (21) jest spójna z celem operacyjnym *4.1. Poprawa wewnętrznego skomunikowania regionu*. Nieco mniej przedsięwzięć realizuje cel operacyjny *1.3 Poprawa skomunikowania Lublina z obszarami metropolitalnymi Polski i zagranicy* (16) oraz *1.1 Rozwijanie funkcji metropolitalnych Lublina* (12).

W Kontrakcie Terytorialnym dla Województwa Lubelskiego⁵⁹ znajduje się dodatkowo 6 projektów z zakresu infrastruktury B+R mogących kwalifikować się do ewentualnego wsparcia ze środków Europejskiego Funduszy Rozwoju Regionalnego. W związku z ogłoszonym przez Zarząd Województwa Lubelskiego naborem wniosków o dofinansowanie projektów w ramach *Działania 1.1 Regionalna infrastruktura badawczo-rozwojowa* trwa weryfikacja zgłoszonych wniosków.

---

⁵⁹ Załącznik nr 5b do KT *Informacja o projektach kwalifikujących się do wsparcia ze środków EFRR w ramach priorytetu inwestycyjnego 1a w RPO*.

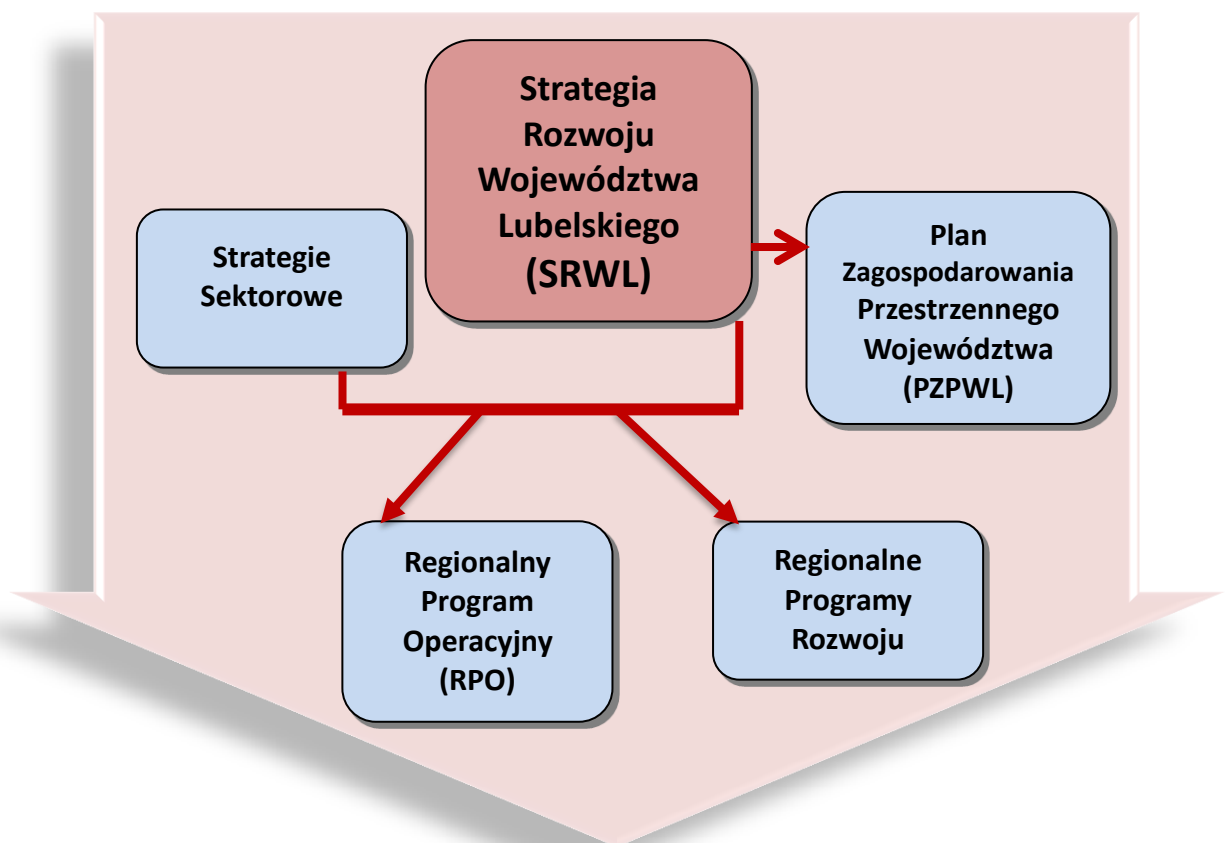
6. System regionalnych dokumentów strategicznych

Efektywne prowadzenie polityki rozwoju wymaga podejmowania działań zgodnie z celami i kierunkami działań wynikającymi z opracowanych i przyjętych wszystkich dokumentów programowych będących **częścią systemu programowania regionalnego** (Schemat 1).

Takie systemowe podejście w zakresie planowania strategiczne ma na celu:

- zapewnienie hierarchicznej spójności opracowywanych dokumentów strategicznych,
- wzmocnienia koordynacji i skuteczności współpracy w ramach UMWL i jednostek podległych,
- poprawę efektywności wydatkowania publicznych środków finansowych,
- poprawę synergii działań
- stworzenie systemu monitorowania procesów rozwojowych.

Schemat 1. Architektura regionalnych dokumentów strategicznych

Źródło: Opracowanie własne DPR, 2017

Częścią systemu monitorowania procesów rozwojowych w regionie w szczegółowym wymiarze jest prowadzenie ocen i analiz na poziomie przyjętych programów tematycznych.

Zgodnie z systemem wdrażania zawartym w *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego lata 2014 – 2020 (z perspektywą do 2030 r.)* przyjęty został trzyszczeblowy podział dokumentów strategicznych:

1. Dokumenty strategiczne o charakterze średniokresowym

W ramach tej kategorii aktualnie obowiązują następujące dokumenty:

- *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego lata 2014 – 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*,
- *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego* (dokument przyjęty przez Sejmik Województwa Lubelskiego w dniu 30 października 2015 r. drodze uchwały Nr XI/162/2015) – zgodnie z zapisami dokumentu monitoring jego realizacji jest przeprowadzany co najmniej raz w czasie kadencji Sejmiku Województwa Lubelskiego.

2. Strategie sektorowe

Są to dokumenty uzupełniające i komplementarne do *Strategii*, określające uwarunkowania, cele oraz kierunki rozwoju w określonym obszarze społeczno-gospodarczym lub geograficznym, stanowiące uszczegółowienie celów *Strategii*.

W ramach tej kategorii aktualnie obowiązują następujące dokumenty:

- *Regionalna Strategia Innowacji Województwa Lubelskiego do 2020 r.* (dokument przyjęty przez Sejmik Województwa Lubelskiego w dniu 31 października 2014 r. w drodze uchwały nr XLIX/794/2014) – obecnie trwają prace nad pierwszym raportem monitoringowym,
- *Strategia Polityki Społecznej na lata 2014-2020* (dokument przyjęty przez Sejmik Województwa Lubelskiego w dniu 20 grudnia 2013 w drodze uchwały Nr XXXVIII/612/2013) - obecnie trwają końcowe prace nad pierwszym raportem monitoringowym,
- *Strategia Współpracy Transgranicznej Województwa Lubelskiego, Obwodu Lwowskiego, Obwodu Wołyńskiego i Obwodu Brzeskiego na lata 2014 – 2020* (dokument przyjęty przez Sejmik Województwa Lubelskiego w dniu 30 kwietnia 2014 r. w drodze uchwały Nr XLIV/673/2014) - obecnie trwają końcowe prace nad pierwszym raportem monitoringowym.

3. Regionalne programy rozwoju

Są to dokumenty będące zasadniczym narzędziem realizacji *Strategii*, ocenianym pod kątem zgodności z celami strategicznymi. Programy rozwoju precyzują działania

konieczne dla realizacji celów *Strategii*, odnosząc się do przestrzeni, sektorów, dziedzin lub konkretnych obszarów:

W ramach tej kategorii aktualnie obowiązują następujące dokumenty:

- *Regionalny Program Operacyjny dla Województwa Lubelskiego na lata 2014 – 2020* (dokument przyjęty przez Zarząd Województwa Lubelskiego w dniu 10 marca 2015 r. w drodze Uchwały Nr XXI/355/2015),
- *Program Strategicznego Rozwoju Transportu Województwa Lubelskiego* (dokument przyjęty przez Zarząd Województwa Lubelskiego w dniu 28 czerwca 2016 r. w drodze Uchwały Nr CXII/2331/2016),
- *Program Rozwoju Odnawialnych Źródeł Energii dla Województwa Lubelskiego* (dokument przyjęty przez Sejmik Województwa Lubelskiego w dniu 3 lutego 2014 r. w drodze Uchwały Nr XLI/623/2014),
- *Program Strategiczny Ochrony Zdrowia Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020* (dokument przyjęty przez Zarząd Województwa Lubelskiego w dniu 10 czerwca 2014 r. w drodze Uchwały Nr CCL/5214/2014),
- *Program wyrównywania szans osób niepełnosprawnych i przeciwdziałania ich wykluczeniu społecznemu oraz pomocy w realizacji zadań na rzecz zatrudnienia osób niepełnosprawnych na lata 2014-2020* (dokument przyjęty przez Sejmik Województwa Lubelskiego w dniu 26 maja 2014 r. w drodze Uchwały Nr XLV/701/2014),
- *Wojewódzki Program Przeciwdziałania Narkomanii na lata 2017-2020* (dokument przyjęty przez Sejmik Województwa Lubelskiego w dniu 30 grudnia 2016 r. w drodze Uchwały Nr XXV/363/2016),
- *Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie lubelskim do 2020 roku* (dokument przyjęty przez Zarząd Województwa Lubelskiego w dniu 14 czerwca 2016 r. w drodze Uchwały Nr CVIII/2216/2016),
- *Wojewódzki Program Wspierania Rodziny i Systemu Pieczy Zastępczej w Województwie Lubelskim na lata 2014-2020* (dokument przyjęty przez Sejmik Województwa Lubelskiego w dniu 31 marca 2014 r. w drodze Uchwały Nr XLIII/664/2014),
- *Regionalny Program Pomocy Społecznej i Włączenia Społecznego na lata 2016-2020* (dokument przyjęty przez Sejmik Województwa Lubelskiego w dniu 30 grudnia 2015 r. w drodze Uchwały Nr XIII/200/2015),
- *Regionalny Plan Działań na rzecz Zatrudnienia na 2017 r.* (dokument opracowywany corocznie),

- *Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2015 – 2018* (dokument przyjęty przez Sejmik Województwa Lubelskiego w dniu 26 czerwca 2015 r. w drodze Uchwały Nr IX/129/2015),
- *Program prac scaleniowych dla Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020* (dokument przyjęty przez Zarząd Województwa Lubelskiego w dniu 16 lipca 2013 r. w drodze Uchwały Nr CLXXXVIII/3874/2013),
- *Program ochrony środowiska przed hałasem dla województwa lubelskiego dla terenów poza aglomeracjami, położonych wzdłuż odcinków dróg* (dokument przyjęty przez Sejmik Województwa Lubelskiego w dniu 24 lutego 2014 r. w drodze Uchwały Nr XLII/641/2014),
- *Program ochrony powietrza dla strefy lubelskiej – pył PM 10* (dokument przyjęty przez Sejmik Województwa Lubelskiego w dniu 25 listopada 2013 r. w drodze Uchwały Nr XXXVII/607/2013),
- *Program ochrony powietrza dla strefy aglomeracja lubelska – pył PM 10* (dokument przyjęty przez Sejmik Województwa Lubelskiego w dniu 25 listopada 2013 r. w drodze Uchwały Nr XXXVII/608/2013),
- *Program ochrony powietrza dla strefy lubelskiej z wyłączeniem planu działań krótkoterminowych ze względu na przekroczenie poziomu docelowego benzo(a)pirenu* (dokument przyjęty przez Sejmik Województwa Lubelskiego w dniu 14 października 2016 r. w drodze Uchwały Nr XXII/315/2016),
- *Program ochrony powietrza dla strefy - aglomeracja lubelska ze względu na przekroczenie poziomu docelowego benzo(a)pirenu* (dokument przyjęty przez Sejmik Województwa Lubelskiego w dniu 14 października 2016 r. w drodze Uchwały Nr XXII/316/2016),
- *Program ochrony środowiska województwa lubelskiego na lata 2016-2019 z perspektywą do roku 2023* (dokument przyjęty przez Sejmik Województwa Lubelskiego w dniu 29 listopada 2016 r. w drodze Uchwały Nr XXIII/341/2016),
- *Plan gospodarki odpadami dla województwa lubelskiego 2022* (dokument przyjęty przez Sejmik Województwa Lubelskiego w dniu 2 grudnia 2016 r. w drodze Uchwały Nr XXIV/349/2016).

Ze względu na specyfikę i różne obszary tematyczne których dotyczą wyżej wymienione dokumenty, bezpośrednio odpowiedzialne jednostki i komórki organizacyjne Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego w Lublinie prowadzą odrębne procesy monitoringu oraz oceny poziomu ich realizacji, w oparciu o ustalone i przyjęte zasady oraz oddzielny system wskaźników.

8. Wnioski i Rekomendacje:

W wyniku dokonanej oceny procesów rozwojowych w okresie wdrażania *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.)* niezbędne jest wzmocnienie działań, które można ująć w dwóch grupach: działania operacyjne oraz działania systemowe i długofalowe.

1. Na podstawie przeprowadzonej analizy, należy stwierdzić iż założenia i cele *Strategii* są realizowane. Należy liczyć się z tym, że osiągnięcie stanu pożądanego, w tym także docelowych wartości wskaźników, wymaga zarówno czasu, odpowiednich środków, jak też wysiłku i zaangażowania wielu podmiotów.
2. W analizowanym okresie odnotowano szereg pozytywnych zmian w sytuacji społeczno-gospodarczej regionu, wśród których przede wszystkim:
  - wzrost PKB per capita z 25 875 zł do 32 060 zł na osobę (o 23,9%) (w Polsce wzrost z poziomu 37 524 zł do 46 790 zł, tj. o 24,7%),
  - wzrost wskaźnika zatrudnienia osób w wieku 15-64 lat o 3,4 pkt. proc. do 62,4% (wartości te są bardzo zbliżone do poziomu w kraju, przy czym w Polsce wzrost wskaźnika był silniejszy (o 5,6 pkt. proc.),
  - spadek stopy bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL o 1,9 pkt. proc. w stosunku do poziomu z roku 2010, która w roku 2016 wyniosła 8%,
  - wzrost przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego na osobę o 33% do 1 299 zł (co stanowi 88% średniej krajowej),
  - wzrost wartości dodanej brutto na 1 pracującego o 22,3% do poziomu 80,2 tys. zł (70,6% średniej wartości dla Polski),
  - wzrost poziomu nakładów na badania i rozwój do poziomu 1,07% PKB, co oznacza wzrost o 67% (nakłady wewnętrzne na B+R ogółem wzrosły natomiast dwukrotnie do 733,7 mln zł),
  - 3,5-krotny wzrost liczby patentów udzielanych przez UPRP do 191 patentów (7 miejsce w kraju),
  - wzrost odsetka gospodarstw domowych wyposażonych w komputer osobisty z dostępem do Internetu szerokopasmowego o 23 pkt. proc., do poziomu 66,3% (4 miejsce w kraju),
  - wzrost liczby podmiotów gospodarczych o 6%, do liczby 174 tys.,
  - wzrost eksportu do 11 066 mln zł, czyli o 61%,

- znaczny udział inwestycji w zakresie budowy i modernizacji dróg lokalnych (ok. 2 000 km)
  - poprawa pozycji regionu o 20 miejsc (z 217 miejsca w 2010 r. na 197 miejsce w 2016 r.) według Indeksu RCI (Regionalny Indeks Konkurencyjności),
  - awans województwa lubelskiego z 8 na 5 miejsce (w porównaniu do 2010 r.) według Indeksu Millenium z 2017 r., spowodowany m.in. trzykrotnym wzrostem liczby patentów na 1 mln mieszkańców.
3. Analiza kierunków zmian w wartościach wskaźników realizacji celów wykazała, iż aktualnie ok. 70% analizowanych wskaźników stanowią te, które już osiągnęły założone w *Strategii* wartości albo ich osiągnięcie nie jest zagrożone, wręcz często są już bardzo zbliżone do wartości docelowej.
4. W grupie działań operacyjnych dedykowanym poszczególnym celom wskazuje się w szczególności na potrzebę:
- Dalszego wspierania rozwoju przedsiębiorczości, innowacyjności i konkurencyjności firm z województwa lubelskiego oraz wspieranie procesów współpracy i sieciowania przedsiębiorstw z sektora MŚP.
  - Wspieranie procesów rozwoju miast i miejskich obszarów funkcjonalnych, w tym w szczególności w zakresie:
    - Poprawy mechanizmów współpracy z instytucjami, organami administracji publicznej i zarządcami infrastruktury technicznej przy realizacji lokalnych polityk rozwoju.
    - Utworzenia instytucjonalnej formy wdrażania przedsięwzięć zintegrowanych (w formule stowarzyszenia miast subregionalnych z udziałem Samorządu Województwa Lubelskiego), służącej synchronizowaniu współpracy dla uzyskania efektu synergii, skutecznej realizacji zamierzeń rozwojowych oraz zwiększeniu efektywności wykorzystania środków pomocowych.
    - Rozszerzenia instrumentów finansowania działań rewitalizacyjnych, działań partnerskich i budowania platformy współpracy przedsiębiorców, działań obejmujących inwestycje celu publicznego o znaczeniu regionalnym, w tym wykupu gruntów pod ich lokalizację.
  - Wspierania procesów zmian strukturalnych w rolnictwie w kierunku specjalizacji w najbardziej opłacalnych sektorach agrobiznesu, działań na rzecz np. scalania gruntów w celu powiększenia obszarów gospodarstw oraz pracach związanych z zagospodarowaniem poscaleniowym (np. budowa/przebudowa dróg lokalnych).

- Wzmocnienia współpracy pomiędzy podmiotami na rzecz rozwoju nowych produktów i usług w oparciu o lokalne surowce rolne oraz wsparcie działalności gospodarczej w sektorze przetwórstwa rolno-spożywczego, w tym wspieranie sieci powiązań producentów rolnych i przedsiębiorstw przetwórstwa rolno-spożywczego, poprzez np. inicjatywy na rzecz powstawania i rozwoju grup producenckich.
  - Wspierania samorządów lokalnych w budowaniu i modernizacji sieci infrastruktury komunalnej na obszarach wiejskich.
  - Wzmocnienia współpracy placówek badawczych i rozwojowych oraz kulturalnych z silnymi ośrodkami w kraju i za granicą (tworzenie sieci współpracy). Wspierania placówek transferu technologii i ich sieciowych powiązań wewnątrz regionu, a także z otoczeniem krajowym i międzynarodowym. Wzmacniania roli funkcji instytucji otoczenia biznesu, w tym instytucji transferu technologii i innowacji.
  - Dalszej współpracy w zakresie lepszego zagospodarowania i uzbrojenia terenów inwestycyjnych i stref rozwoju przedsiębiorczości.
  - Kontynuacji prac w zakresie zwiększania dostępności transportowej województwa poprzez budowę i modernizację sieci drogowej wszystkich kategorii oraz rozbudowę i modernizację sieci kolejowej. Rozwijania infrastruktury drogowej i modernizacja kluczowych dróg wojewódzkich mające na celu wzmacnianie powiązań wewnętrznych i rozwijanie na terenie województwa funkcji gospodarczych.
  - Kontynuacji działań oraz poszukiwanie źródeł wsparcia na rzecz rozwoju produkcji energii ze źródeł odnawialnych.
  - Wsparcia działań na rzecz zwiększenia liczby miejsc pracy, inwestowania w kapitał ludzki oraz zmniejszenia bezrobocia, a także tworzenia nowych, trwałych oraz wysoko opłacanych miejsc pracy, pozwalających na ograniczanie migracji, szczególnie kadr wykwalifikowanych.
  - Wzmocnienia udziału podmiotów oraz jednostek organizacyjnych z terenu województwa lubelskiego w procesach monitorowania *Strategii* poprzez systematyczne gromadzenie i przekazywanie informacji o podejmowanych działaniach zwłaszcza związanych z realizowanymi programami tematycznymi oraz ich włączenia ich w zintegrowany system monitorowania polityki rozwoju województwa lubelskiego.
5. Analiza stanu wdrażania *Strategii* wynikająca z ustaleń *Raportu* monitoringowego wskazuje, że przyjęte w niej cele strategiczne i główne ustalenia, a także kierunki

działań są aktualne i nie stwarzają przesłanek do ich zmian w wymiarze strategicznym. Ewentualne korekty zapisów mogą dotyczyć ich operacjonalizacji oraz sposobów wdrażania. Ostateczne wnioski i propozycje przesądzeń w tym zakresie powinny być sformułowane z uwzględnieniem rekomendacji wynikających z przeprowadzonej ewaluacji *Strategii*.

6. W okresie obowiązywania *Strategii* dokonane zostały zmiany systemowe w programowaniu na poziomie krajowym, w tym w szczególności:

- przyjęcie w 2017 r. nowego dokumentu średniookresowej strategii tj. Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (SOR);
- wprowadzenie prawno-systemowych regulacji w zewnętrznym systemie tzw. „otoczenia prawnego”, a także zmian w funkcjonowaniu społeczno-gospodarczym.

7. Wobec tego proponuje się wykonanie pogłębionej ewaluacji *Strategii*, która określi niezbędny zakres aktualizacji. Jest to zgodne z zapisanym w niej systemem monitorowania, w którym przyjęto, że między trzecim a piątym rokiem obowiązywania dokumentu powinna zostać przeprowadzona jej ewaluacja.

8. Rekomenduje się także przegląd i weryfikację niektórych wskaźników do monitorowania realizacji *Strategii*, ze względu na:

- wprowadzone zmiany w statystyce publicznej oraz zaprzestanie generowania porównywalnych dotąd danych, m.in. w zakresie:
  - zagrożenia ubóstwem relatywnym po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych – zmiany metodologiczne - od 2012 r. wartości wskaźnika zagrożenia ubóstwem w podziale na województwa nie są prezentowane ze względu na zmniejszającą się próbę (w kolejnych latach ma miejsce rezygnacja części gospodarstw domowych z udziału w badaniu) i w związku z tym występuje znaczny błąd standardowy,
  - średniego czasu dojazdu – brak ogólnodostępnych źródeł danych,
  - poziomu wzajemnego zaufania – brak ogólnodostępnych źródeł danych,
  - wskaźnika FBI – Farmland Bird Index dotyczącego liczebności pospolitych ptaków krajobrazu rolniczego, 2000=100% – brak danych na poziomie województwa,
- wysokie zaawansowanie wykonania części wskaźników.

9. Działania w kierunku ograniczenia negatywnych dla rozwoju regionu konsekwencji niekorzystnych zmian demograficznych obejmujących depopulację i starzenie się społeczeństwa. Z uwagi na to celowe jest przygotowanie dokumentu określającego kompleksową politykę regionu w zakresie działań odpowiadających za niekorzystne, pogłębiające się procesy demograficzne.
10. Konieczne jest podjęcie przez stronę rządową wspólnie z samorządem województwa przeprowadzenia kompleksowego przeglądu, oceny oraz weryfikacji wszystkich przedsięwzięć umieszczonych w KT, znajdujących się zarówno na liście podstawowej jak i warunkowej pod kątem zapewnienia możliwości ich realizacji oraz wsparcia finansowego. Powyższa propozycja została zarekomendowana i zgłoszona przez Zarząd Województwa Lubelskiego stronie rządowej.
11. W kolejnych *Raportach* monitoringowych możliwe będzie uzyskanie wpływu realizacji dokumentów strategicznych i programowych (w tym Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020) na realizację celów *Strategii*. Wpływ na realizację celów będą miały także wdrażane sukcesywnie Programy Operacyjne na poziomie krajowym.
12. Istotnym ograniczeniem w oddaniu pełnego obrazu i poziomu rozwoju regionu oraz zachodzących procesów rozwojowych jest niedostosowany system dostępu do bieżących danych niezbędnych w pracy nad oceną aktualnej sytuacji. Obowiązujący w Unii Europejskiej system gromadzenia i opracowywania danych o rozwoju regionów (EUROSTAT) działa ze znaczącym opóźnieniem (ok. 2 lat) w stosunku do bieżących potrzeb. Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku danych przetwarzanych przez Główny Urząd Statystyczny i inne instytucje Centralne.

Załączniki

Załącznik nr 1. Metoda obliczania wskaźników dostępności komunikacyjnej określonych w Strategii

Dostępność w ruchu drogowym

1. Dostępność czasowa jednej miejscowości z innej miejscowości, to średni czas przejazdu samochodem osobowym w dobrych warunkach pogodowych, w dniu roboczym, poza godzinami szczytu, tj. w godz. 9.00-12.00, po trasie o najkrótszym czasie przejazdu samochodem osobowym pomiędzy tymi miejscowościami, obliczany przy przyjęciu założenia, że czas przejazdu z miejscowości A do miejscowości B równa się czasowi przejazdu z miejscowości B do miejscowości A, na podstawie odległości między siedzibami jednostek samorządu terytorialnego położonymi w tych miejscowościach, a w szczególności:
  - między siedzibami starostw powiatowych, w przypadku obliczania dostępności miejscowości położonych na terenie województwa lubelskiego ujmowanego, jako terytorialny system społeczny oraz
  - między siedzibą Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego a siedzibami odpowiednio: urzędów marszałkowskich województwa mazowieckiego, małopolskiego i podkarpackiego oraz siedzibą miasta na prawach powiatu Radom, w przypadku obliczania dostępności z Lublina, odpowiednio, Warszawy, Krakowa, Rzeszowa i Radomia.
2. Subregionalnymi węzłami transportowymi, inaczej ośrodkami subregionalnymi są miasta Lublin, Zamość, Biała Podlaska, Chełm oraz Puławy , a położone w nich siedziby starostw powiatowych są miejscami, w stosunku, do których obliczany jest czas przejazdu do tych miejscowości, jako ośrodków subregionalnych lub od których obliczany jest dojazd do Lublina.
3. Do obliczeń wskaźników dostępności czasowej przyjęto średnie prędkości w zależności od kategorii drogi określone w Tabeli 14.

Tabela 14. Przyjęta średnia prędkość w zależności od rodzaju drogi⁶⁰

Rodzaj drogi	Autostrada	Droga ekspresowa	Dwujezdniowa droga krajowa	Jednojezdniowa droga krajowa	Droga wojewódzka	Pozostałe drogi/miasto
Przyjęta średnia prędkość [km/godz.]	130	100	80	65	55	40
Przyjęta średnia prędkość [km/min]	2,167	1,667	1,333	1,083	0,917	0,667

4. Wskaźniki dostępności komunikacyjnej w ruchu drogowym monitorujące *Strategii* zostały obliczone na podstawie bazy danych obiektów topograficznych BDOT 10k (dla miast położonych w województwie lubelskim) oraz Google Maps (dla miast z innych województw od granicy z województwem lubelskim). Analizy wykonano w oprogramowaniu ArcGIS.

Dostępność w ruchu kolejowym

W przypadku połączeń kolejowych średni czas przejazdu, to obliczony na podstawie rozkładów jazdy PKP w okresie 2017/2018 zamieszczonych na stronie <http://rozklad-pkp.pl>, średni czas połączeń od godz. 0001 do godz. 2400, ze stacji Lublin Główny do danej miejscowości, tj. do stacji Warszawa Centralna, Kraków Główny, Rzeszów Główny oraz Radom. W dniu dokonania obliczeń, tj. 2017-11-16 jedynie z Lublina do Rzeszowa funkcjonowały połączenia bezpośrednie. Z Lublina do Warszawy Centralnej na 12 połączeń 7 to połączenia bezpośrednie. Lublina do Krakowa i Lublina do Radomia występowały jedynie połączenia z przesiadkami.

⁶⁰ Za prędkość średnią na autostradzie przyjęto prędkość określoną w pracy: Czynniki i ograniczenia rozwoju miast województwa pomorskiego - w świetle relacji przestrzennych i dostępności komunikacyjnej, (pr. zb. pod red. Roberta Guzika), Centrum Studiów Regionalnych UniRegio, Kraków 2011, s. 29. Za średnie prędkości na pozostałych kategoriach dróg przyjęto prędkości określone w opracowaniu: Guzik R., Zborowski A., Koloś A., Micek G., Gwóźdź K., Trzepacz P., Chaberko T., Kretowicz P., Ciechowski M., Dej M., Grad N., 2010, Dostępność komunikacyjna oraz delimitacja obszarów funkcjonalnych, w: Domański B., Noworól A., Małopolskie miasta - funkcje, potencjał i trendy rozwojowe, Małopolskie Obserwatorium Polityki Rozwoju, Kraków, s. 88-134, analogicznie jak w pracy Andrzeja Jakubowskiego, Dostępność transportowa i komunikacyjna w: Potencjał ekonomiczny miast województwa lubelskiego w latach 2000-2010, (pr. zb.), Urząd Statystyczny w Lublinie, Lublin 2011, str. 129.

Załącznik nr 2. Metodologia obliczania wskaźnika poziomu wzajemnego zaufania

Przedmiot i kontekst badania

Badanie *Poziom wzajemnego zaufania w województwie lubelskim w 2016 r.* zostało zrealizowane ze środków Funduszy Europejskich i budżetu państwa w ramach *Dotacji na wsparcie Regionalnych Obserwatoriów Terytorialnych (ROT) ze środków Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014-2020.*

Obowiązek oszacowania wskaźnika *poziom wzajemnego zaufania* wynika z zapisów w *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020*, przyjętej uchwałą Nr XXXIV/559/2013 w dniu 24 czerwca 2013 roku przez Sejmik Województwa, w której zawarte zostały merytoryczne podstawy procesu oceny poziomu realizacji *Strategii*.

W *Strategii* wskazano na umiejętność współpracy jako istotny czynnik aktywizacji społecznej, a w konsekwencji rozwoju gospodarczego. Warunkiem wstępnym podejmowania wspólnych przedsięwzięć o różnym charakterze (gospodarczym, społecznym, edukacyjnym, kulturalnym) jest odpowiednio wysoki poziom zaufania pomiędzy poszczególnymi grupami społecznymi. W związku z tym, w obowiązującym systemie monitorowania *Strategii* przyjęto wskaźnik poziomu wzajemnego zaufania jako jeden ze wskaźników monitorowania celu 4 *Strategii*, którym jest "funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu, wzmacnianie sieci współpracy wewnątrzregionalnej". Na potrzeby badania przyjęto, że przez termin „kapitał społeczny” należy rozumieć uogólnienie zaufania do innych, tzw. obcych nam ludzi. Poprzez ten rodzaj zaufania, budowana jest forma wyobrażonej lub ideologicznej wspólnoty opartej o systemy kontraktów i szerszych umów społecznych. W krajach, gdzie uwarunkowania historyczne, kulturowe i geograficzne sprzyjały tworzeniu się wspólnot konsensualnych (jak np. w Skandynawii czy Ameryce Północnej) zgeneralizowane zaufanie do obcych, tj. kapitał społeczny, stworzyły podstawę dla ukształtowania się instytucji publicznych i nowoczesnej relacji państwo – obywatele. Innymi słowy, społeczne zaufanie jest najważniejszym czynnikiem legitymizacji państwa i jego instytucji na wszystkich szczeblach organizacyjnych. Natomiast w społecznościach, w których dominują zaufania zindywidualizowane, a relacje społeczne są konkretne, z uwagi na fakt bezpośrednich styczności członków tych społeczności, legitymizacja instytucji ma charakter tożsamościowy, organizowany poprzez wspólnotę kulturową, dla której czynnikiem stabilizującym jest jeden czas i wspólna przestrzeń. Ten rodzaj zaufania, kapitału spajającego, jest typowy dla społeczności o silnych cechach tradycyjnych. Przy czym zarówno pierwszy przypadek, utożsamiany z nowoczesnością, jak i drugi typowy dla społeczeństw tradycyjnych, niesie głębokie pokłady zdolności kooperacyjnych ich członków.

Dotychczasowe dane z badań na temat poziomu zaufania są ograniczone i odnoszą się najczęściej do poziomu całego kraju. W związku z tym wystąpiła potrzeba przeprowadzenia badań w tym zakresie dla województwa lubelskiego.

Cele badawcze

Celem badania było oszacowanie poziomu wzajemnego zaufania jako jednego z komponentów kapitału społecznego (zarówno pomostowego jak i spajającego).

Celami szczegółowymi zaś:

1. Oszacowanie wartości 11 wskaźników kapitału pomostowego.
2. Oszacowanie wartości 4 wskaźników kapitału spajającego.
3. Oszacowanie syntetycznego wskaźnika poziomu zaufania służącemu monitorowaniu celu 4 Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 – 2020.

Opis wykorzystanych technik i narzędzi badawczych

Badania ankietowe bezpośrednie PAPI

Badania ankietowe bezpośrednie PAPI (ang. *Paper and Pencil Interview*). Jest to najbardziej tradycyjna metoda badawcza wśród stosowanych technik ilościowych. Polega na przeprowadzeniu wywiadu bezpośredniego z respondentem przez ankietera, który czyta pytanie i odpowiedź respondenta na bieżąco zapisuje w papierowym kwestionariuszu. Atutem tych badań jest skuteczność w zakresie gromadzenia rzetelnych odpowiedzi (respondent w sytuacji bezpośredniej rozmowy z ankieterem czuje się bardziej zobligowany do udzielenia rzetelnej odpowiedzi).

W celu przeprowadzenia badań PAPI na osobach reprezentujących mieszkańców województwa lubelskiego z uwzględnieniem struktury zamieszkania (na poziomie powiatów) wykorzystano 3 osobowy zespół ankieterów. Narzędziem do przeprowadzenia badań ankietowych PAPI był kwestionariusz ankiety, który został dołączony w formie załącznika do niniejszego *Raportu*.

Sposób doboru próby

Wykorzystanie losowego sposobu doboru próby w przypadku niniejszych badań nie było możliwe, gdyż jedynym operatem losowania, tj. wykazem jednostek badanej zbiorowości statystycznej jest baza PESEL. Nie zawiera jednak danych kontaktowych (np. nr telefonu celem umówienia terminu badania PAPI). Ponadto wykorzystanie bazy PESEL wiąże się z opóźnieniem czasowym związanym z wygenerowaniem wykazu. Ponadto, w przypadku wygenerowanego wykazu z danymi teleadresowymi, koszt dotarcia do minimalnej grupy 800 respondentów byłby zbyt wysoki.

W badaniach społecznych w przypadku konieczności dotarcia do populacji, gdy nie jest dostępny operat losowania, można zastosować metody nielosowego doboru próby, np.: metodę kuli śnieżnej (ang. *snowball sampling*), dobór celowy (ang. *targeted sampling*), dobór w miejscach przebywania członków badanych populacji (ang. *facility-based sampling*), dobór w miejscach gromadzenia się członków badanej populacji (ang. *time-location sampling*) czy też dobór próby sterowany przez respondentów (ang. *respondent-driven sampling*).

W przypadku niniejszych badań wykorzystano dobór w miejscach gromadzenia się członków badanej populacji. Stosując tą metodę, zakłada się że członkowie danej populacji gromadzą się w określonym przedziale czasowym i miejscu, co pozwala na bezpośredni dostęp do nich. Wykonawca stosując tą metodę wykorzystał takie miejsca gromadzenia się mieszkańców województwa lubelskiego jak: dworce i przystanki, sklepy i centra handlowe, miejsca kultu religijnego, urzędy (Urząd Marszałkowski, Urząd Wojewódzki, Urzędy Miast i Gmin).

Struktura i wielkość próby badawczej

Badanie ankietowe zostało przeprowadzone na próbie badawczej liczącej 800 osób.

W procesie badania zapewniona została reprezentatywność próby na poziomie powiatów zbudowana w oparciu o strukturę ludności z podziałem na tereny wiejskie i miasta. Ponadto podjęto starania, aby próba możliwie dobrze odzwierciedlała strukturę populacji pod względem takich kryterium jak wiek oraz płeć.

Analiza statystyczna

Zgromadzone dane z badań PAPI zostały wyeksportowane do formatu umożliwiającego wczytanie do programu Excel/SPSS. Zgromadzone dane zostały poddane następującym procesom:

- definiowanie zmiennych przy pomocy tabelarycznego edytora definicji zmiennych (nadawanie nazw zmiennym, określenie typu, przyporządkowanie etykiet oraz kategoryzacja zmiennych),
- ustalenie kodowania braków danych,
- weryfikacja poprawności danych dla poszczególnych zmiennych (eliminacja błędów ankietarskich),
- wstępna analiza statystyczna (wyznaczenie podstawowych miar rozkładu poszczególnych zmiennych – średnia arytmetyczna, mediana, odchylenie standardowe, wariancja, wybrane miary asymetrii i koncentracji, prezentacja tabelaryczna i graficzna analizowanych danych),

- analiza współzależności – identyfikacja interesujących zależności, tabele krzyżowe, analiza korelacji i regresji do wizualizacji i określenia siły zależności między zmiennymi (szczególnie dotyczy poszczególnych wskaźników zaufania),
- agregacja wskaźników do postaci wskaźnika syntetycznego zaufania społecznego wykorzystaniem metod agregacji danych.

W celu prezentacji danych wykorzystano spójne pod względem formy graficznej i kolorystyki tabele, wykresy oraz mapę.

Agregacja wskaźników cząstkowych do postaci wskaźnika syntetycznego zaufania społecznego

Istnieje szereg metod agregacji wskaźników cząstkowych do postaci wskaźnika syntetycznego. Przyjęty proces agregacji wskaźników zaufania społecznego w niniejszej badaniu jest zgodny z aktualnymi wytycznymi, a przebiegał według następującego schematu⁶¹:

1. Utworzenie teoretycznych ram dla danego zagadnienia. W ramach tego etapu dla każdego wskaźnika cząstkowego zostały zaproponowane i uzasadnione pytania kwestionariuszowe.
2. Zgromadzenie danych. W przypadku niniejszego badania dane zostały zgromadzone z wykorzystaniem badań PAPI na mieszkańcach województwa lubelskiego. Łącznie przeprowadzono 800 wywiadów.
3. Analiza statystyczna zgromadzonych danych w podziale na przyjęte wskaźniki zaufania społecznego.
4. Analiza wieloczynnikowa. Analiza wieloczynnikowa będzie miała na celu zidentyfikowanie istniejących struktur w zbiorze danych oraz wskazanie grup wskaźników, które są ze sobą w dużej mierze skorelowane ze sobą.
5. Standaryzacja. W statystyce jest to proces, w którym zmienna losowa (w tym przypadku dowolna zmienna opisująca dany wskaźnik) uzyskuje średnią wartość oczekiwaną równą zero i wariancję równą jeden. Proces standaryzacji jest niezbędny w przypadku gdy różne skale zostaną wykorzystane do pomiaru poszczególnych wskaźników.
6. Ważenie danych i agregacja. Sposób ważenia i agregacji danych był podyktowany zaobserwowanymi strukturami danych oraz istniejącymi zależnościami w zbiorze.
7. Obliczenie wskaźnika syntetycznego dla zgromadzonych danych oraz wizualizacja uzyskanych wyników.

⁶¹ Handbook on Constructing Composite Indicators. Methodology and User Guide. OECD, 2008.